SOME PAGES IN THE ORIGINAL CONTAIN FLAWS AND OTHER DEFECTS WHICH APPEAR ON THE FILM

Digitized in 2006
by
Thrinaina Informatics Ltd, Secunderabad, A.P., India.
(http://www.thrinaina.com)

From the original owned by
Sundarayya Vignana Kendram
and its partner Institutions

as part of the
British Library Endangered Archives Programme
supported by the
Lisbet Rausing Charitable Fund

Except for individual research purpose
any reproduction should be made with
written permission from the

Sundarayya Vignana Kendram,
1-8-1/B/25/A, Bagh Lingampally, Hyderabad - 500 044
Andhra Pradesh, India

COPYRIGHT STATEMENT

The copyright laws of the United States (Title 17, United States Code) and of India (Copyright Act of 1957) govern the making of photocopies or other reproductions of copyrighted material including foreign works under certain conditions. In addition, the United States extends protection to foreign works by means of various international conventions, bilateral agreements, and proclamations.

Under certain conditions specified in the laws, libraries and archives are authorized to furnish a photocopy or other reproduction. One of these specified conditions is that photocopy or reproduction is not to be used for any purpose other than private study, scholarship, or research. If a user makes a request for, or later uses, a photocopy or reproduction for purposes in excess of "fair use," that user may be liable for copyright infringement.

These institutions reserve the right to refuse to accept a copy order if, in their judgment, fulfillment of the order would involve violation of the copyright laws of the United States or India.

శ్రీనివాసరావు, కోలాచలం, 1854-1919

రామరాజుచరిత్రము :

కర్ణాటకరాజ్యనాశనము

బళ్లారి, 1907

Record no. 289

Śrīnivāsarāvu, Kōlācalam̧, 1854-1919

Rāmarājucaritramu : Karṇāṭakarājyanāśanamu

Baḷḷāri, 1907

Record no. 289

SUNDARAYYA VIGNANA KENDRAM
1-8-1/B/25/A, Bagh Lingampalli
Hyderabad – 500 044, Andhra Pradesh, India

Bibliographic Record Target

శ్రీనివాసరావు, కోలాచలం, 1854-1919.

రామరాజుచరిత్రము : కర్ణాటకరాజ్యనాశనము / ఇది కోలాచలం శ్రీనివాసరావుచే రచియింపఁబడిన చరిత్రనాటకము.- 1. కూర్పు.- బళ్లారి : వాణీవిలాస ముద్రాక్షరశాల, 1907.

2, 5, 102 p. :port. ;20 cm.

Record no. 289

Śrīnivāsarāvu, Kōlācalaṃ, 1854-1919.

Rāmarājucaritramu : Karṇāṭakarājyanāśanamu / idi Kōlācalaṃ Śrīnivāsarāvucē raciyimpam̐baḍina caritranāṭakamu.- 1. kūrpu.- Baḷḷāri : Vāṇīvilāsa Mudrākṣaraśāla, 1907.

2, 5, 102 p. :port. ;20 cm.

Record no. 289

35 mm microfilm

Image placement: IA (IIA) IB IIB Date filming began:

RAMA RAJU

OR

THE LAST DAYS

OF

VIZIANUGGAR.

AN HISTORICAL DRAMA

IN FIVE ACTS

BY

KOLLACHELLAM SREENIVASA RAO

2nd Grade Pleader, Bellary.

—* FIRST EDITION. *—

BELLARY.

PRINTED AT THE VANI VILASA PRESS,

190[illegible].

Registered Copy-Right.

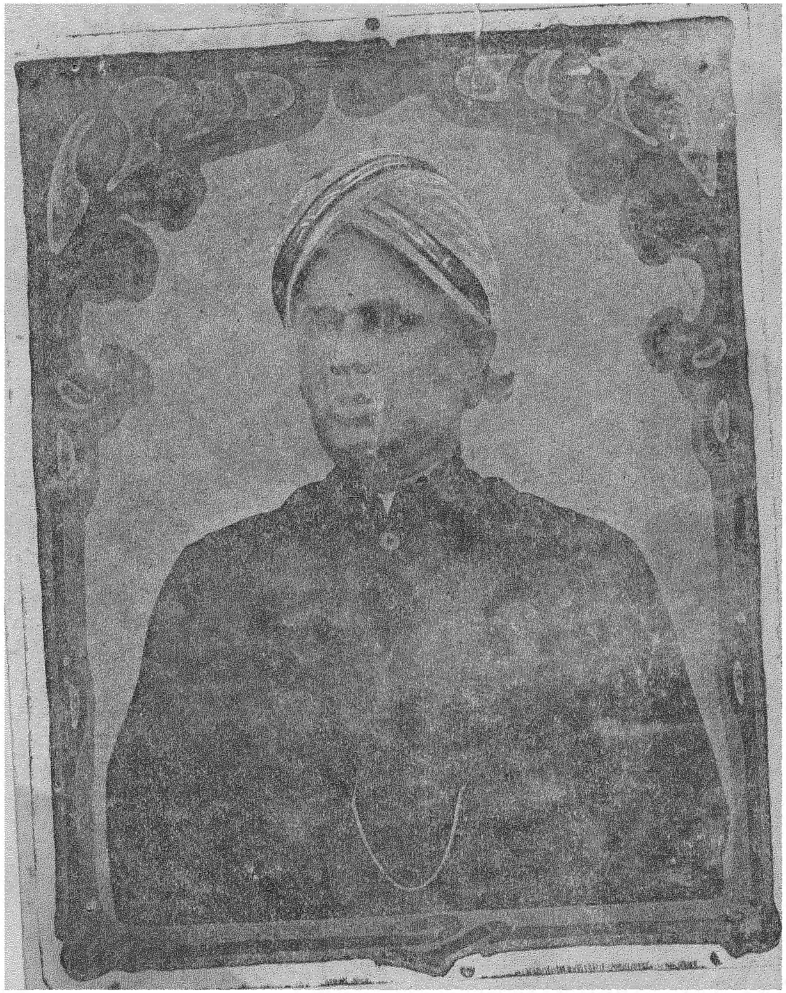

శ్రీ

రామరాజుచరిత్రము.

(కర్ణాటకరాజ్యనాశనము.)

ఇది,

బళ్ళారి జిల్లా బళ్ళారి మునసఫ్ కోర్టు వకీలు,

కోలాచలం శ్రీనివాసరావుచే

రచియింపఁబడిన

చరిత్రనాటకము.

మొదటి కూర్పు.

బళ్లారి.

వాణీవిలాస ముద్రాక్షరశాలయందు,

ముద్రింపఁబడినది.

1907.

Registered Copy-Right.

వెల రు. 0—12—9. తపాలుఖర్చు రు. 0—1—0.

నెం. 6.47
తేది

శ్రీ

మిత్రులారా?

ఈనాటకము కేవలచరిత్రాంశములుగలిగినది. తాళికోట యుద్ధమునఁబరాజయమునొంది హిందూరాజులు విజయనగర రాజ్యమును గోలుపోయిన విషయమిందలి యితివృత్తము. చరిత్రాంశములన్నియును చూ-చా- తప్పక యథార్థస్థితిలో నాటకమునం దుండవు, ఆంగ్లేయభాషయందు చారిత్రనాటకంబులు చదివిన వారికెల్లరకు నిది తెల్లంబుగనుండును. ఒకకార్యమునకుఁ గారణంబు గల్పించు స్వాతంత్ర్యము నాటకకర్తకుఁగలదు. రామరాజు శిరంబు నఱికినవాఁడతని సేనాధిపతులలోఁ దురకవాఁడొకఁడని యొకచరిత్రకారుఁడు వ్రాసినాడు. వాఁడెవఁడైనది రాజునుజంపుటకుఁగారణమేమయినది నేను గల్పించి వ్రాసినాడను.

(2) ఐరోపాఖండమునందుఁబదునైదవ శతాబ్దాంతమువఱకుఁ బురాణగాథలు నాటకములుగ రచియింపఁబడుచుండినవి. పదునాఱవ శతాబ్దమునందట్టినాటకములును వదలి పండితులు చరిత్రవిషయములును నాటకములుగ రచించి ప్రదర్శింపఁబ్రారంభించిరి. పౌరాణిక నాటకములు (Mystery and Miracle plays) ప్రస్తుతము ప్రదర్శనానర్హములని పెక్కు-జనులతలంపు.

(3) ఇప్పటికాలంబున నాలుగైదు ఘంటలకాలమునకన్న హెచ్చుకాలము ప్రదర్శింపఁదగిన నాటకములు జనుల యోపికనుబాపును గావున దీర్ఘముగఁబెంచి నాటకములు వ్రాయుట తప్పని యిపుడు నేఁదెలిసితి. హెచ్చుగఁ బద్యములు వ్రాయుట వృథాయాశము.

(4) ఈనాటకము మోదాంతముగ నేనొనర్చితిని. అయిన నిచట సుమనోరమసభవారు దానిని ఖేదాంతముగ మార్చినారు. అనగా పఠాణి యున్మాదుండై యింగుక పిచ్చి తెలిసియున్నకాలమునం దా పాబి తన్నాడిన పలుకులకుఁగినిసి- యాపాబీనిఁజంపి తననుజంపుకొనెనని మార్చినారు. ఇదియ సరియయిన మార్గమని కొందఱి యభిప్రాయంబు. ఇందులకు భిన్నాభిప్రాయంబు సైతము గలదు.

(5) విద్యారణ్యులచే నిర్మింపఁబడిన విజయనగరము ప్రారంభమున విద్యానిలయంబయి-పిదప లక్ష్మీనిలయమైయుండి తుదకు నాశనమాయెను గావున సరస్వతీ లక్ష్మీ జ్యేష్ఠాదేవుల నీనాటకంబునఁజేర్చితి.

(6) ప్రథమాంకత్రయరంగమొకటి కల్పించి యచట బాలుఁడుగ నుండు చినజునకుఁ బాలులో విషముగలిపి త్రావింపఁబడును. ఈరంగము నాటకమున ప్రా[illegible]కయుండినను, నాటక మాడువారొనర్పనగును.

(7) ప్రథమాంకాంతమున నాలవరంగముగ మార్చి యారంగమున విజయనగరమునందలి రాజగృహములు పుస్తకభాండాగారములు మొదలగునవి సంకమతిమ్మయ్య కాల్చినట్లు ప్రదర్శింపనగును.

(8) ద్వితీయాంకప్రథమ రంగమునందు- బజారువీధి నమర్చి యచట ననేకవిధములైన వినోదములు జరుపనగును.

(9) బళ్ళారి సుమనోరమసభ వారనేకావర్తులీ నాటకముప్రదర్శించి వారు [illegible] ప్రదర్శించినరీతి నగపడు ప్రకటనపత్రిక నిందుఁ ముద్రించినాఁడను, ఈనాటకమాడనిచ్ఛయించువారు దానిని జూచి తమ యిష్టానుసారముగ ననుకూలమగురీతి రంగములు హెచ్చుతగ్గులు చేసికొననగును.

(10) తురకవాఁడగు పఠాణికినోట సంస్కృతపదజటిలములగు వాక్యములువచ్చునా? హిందువుల వర్ణనలకు సామాన్యముగనుండు "ఇంద్రాదియుద్ధము అష్టదిక్పాలకులు" మొదలగు వర్ణనలు తురకలనోట వచ్చునా? యని కొందఱాక్షేపింతురు. ఇది తెనుఁగు నాటకము ఉత్తమపాత్రను ధరించినవాఁడు తురకవాఁడయినను వానికినుత్తమ భాషయె వాడవలెనని నా తాత్పర్యము. "లోకోభిన్నరుచిః" యనియున్నది కావున ననేకులనేక తాత్పర్యంబులీ విషయంబునఁ బూనుదురు.

ఈనాటక విషయంబున నేవ్రాయఁదగిన్న విశేషాంశములేవియులేవు కావునఁ బెద్దలకువందనం బిడి, విరమించు.

విధేయుఁడు,

కోలాచలం శ్రీనివాసరావు.

ARGUMENT.

The story concerns the fall of the Vizianugger kingdom. The kingdom reached its zenith of glory during the famous Kristna Deva Raja's life time. As he died issueless, his 2nd brother Achuta Raj ascended the throne, who reigned for some time and died leaving an infant son. At this time the state minister, an avaricious scoundrel poisoned the infant and tried to usurp the throne and being thwarted by the poligars, in a fit of vengeance, set fire to the capital. Now it is, that many of the palaces and costly state buildings were burnt down and above all, the collection of ages and the pride of the Andhra Sovereigns,—the palace Library was consumed to ashes. The rogue committed suicide. Rama Raj the son-in-law of the Krishna Raj was elected regent, an infant son of the 3rd brother of Krishna Raj being placed upon the throne. It was during Rama Raja's reign, the Bamini Sultans united, and in the Battle of Tallikota 1564, the Hindu armies were treacherously betrayed and Rama Raj slain by one of his Mussulman captains and then followed plunder and devastation unparalleled in History.

Act. I.

THE FIRST STROKE OF MISFORTUNE.

Scene—1. The conversation between Saraswati, Lutchmi and Kalirathi.

Scene—2. The council of the feudatory chiefs of the Andhra kingdom with its state minister Salakam Timmayya at the head. They are met to discuss as to who best would be able to fill up the regal vacancy caused by Achuta Raja's death. First S. Timmayya proposes that the deceased's infant son should be placed upon the throne. Then Ram Raj, son-in-law of the famous Krishna Raj, rises up and advises that Ranga Raj, the uncle of the infant, should be crowned urging as his reasons, the turbulent spirit of the times and the Mussulman danger. S. Timmayya insults Ram Raj and asserts no fear of invasion would compel him to change the line of descent. The other chiefs follow suit. So Rama Raja being disgusted, retires to

Adoni warning the chiefs that evil would befall them. After the feudatory chiefs retire, the wily minister S. Timmayya plans to poison the infant and thus to ascend the throne himself.

Scene—3. The infant Raja's bed chamber—The minister bribes one of the watchers to poison the infant—The rascal when the Raja requires some drink, gives him the poisoned one (This Scene is not written in the book)

Scene—4. The fellow watcher of the murderer reveals the horrible secret to a Brahmin.

Scene—5. The council of chiefs meets again at the unexpected death of their infant Raja. They learn to their horror that the minister was aspiring for the throne and was even ready to turn a renegade. Just then the Brahmin arrives and informs them about the watcher's secret. The murderer is arrested and is made to blurt out the truth on pain of death. Indignant beyond all bounds, the Polygars, feeling the want of a guiding spirit to crush the formidable minister, resolve to send for Rama Raja who had fore warned them.

Scene—6. The minister learning that Ram Raja had arrived from Adoni and that all the chiefs had determined to flay him alive, in a fit of beastly vengeance sets fire to the capital and commits suicide by rushing into the flames.

Act II.

THE FATAL WEAKNESS OF RAM RAJA.

Scene—1. Bazaar scene in Vizianugger—Pathan Rustum the illegitimate son of Raja on his way from Bijapur to the Hindu Court, is mortified to hear Rama Raja's triumphs over the Mussulmans sung every where. Being a bigoted Mahammadan in his spirit, he takes an oath to ever strive for the destruction of the Hindu Kingdom.

Scene—2. Rama Raja in his antechamber—Pathan Rustum who had already been entertained as one of the captains of the Hindu Army (as the father had recognised the son without the latter's knowledge) informs that a

messenger from Mudagal was awaiting orders. He is ordered to be brought in. The messenger comes in, bringing the daughter of the Nawab of Mudagal as a captive and as an addition to Rama Raja's Zenana. The lady whose name is Ashabi is ordered to be unveiled whereon she upbraids Rama Raja for his want of chivalry. Just as Rama Raja was getting into a fury, his wife is announced whereupon the captain and the courier retire. The wife of Rama Raja Tirumalamba by name, learns Ashabi's story and prevails upon her lord to allow her to take Ashabi under her protection.

Scene—3. *GARDEN*—Ashabi, a captive in the Hindu Court is found bemoaning her fate in the palace Gardens—Pathan Rustum who had been smitten by her beauty when she was unveiled, contrives to find her in her retreat, promises to work for her delivery, reveals his set purpose of working for the ruin of the Hindu kingdom and thus wins her hand. They are interrupted by a call from inside whereon Ashabi exits and the Pathan resolves to go to Bijapur and incite the Bahmini Sultans to unite against the Hindu Raj

Act III.

THE MUHAMMADANS UNITE.

Scene—1. The Bijapur Court—Two of the Bahmini Sultans are discussing over their affairs. The Pathan arrives, seemingly escorting a singer from the Hindu Court, and avails himself of the occasion to promise the Sultans that he would throw over the Hindu cause at a critical juncture, if only Sultans should unite and declare war. War is declared against the Hindu Raj.

Scene—2. The Pathan goes to his mother's house in Bijapur and during the course of conversation learns, much to his horror and dismay, that the Hindu king Rama Raja was his own illegitimate father.

Act IV.

BATTLE OF TALLIKOTA.

Scene—1. Rama Raja's wife Tirumalamba is seen fretting over her evil dreams. Rama Raja arrives and informs about the preparations he was making to cut the

besieging Mahammadan army. The wife informs her lord of her dreams and requests him to stay within the Fort gates. Rama Raja resents the advice and declares that he would never be a coward.

Scene—2. Pathan who has come back from Bijapur is seen wandering aimlessly in the palace garden. He is sorely perplexed at the turn of affairs. Between his set purpose and himself there has arisen a formidable obstacle, viz, his illegitimate father Rama Raj. Ashabi finds him in this troubled condition and tries to revive the spirits of her hero. But Rustum dreads to kill his own father whatever he may be. Then the resourceful girl tries the most successful feminine weapon (i.e) she feigns to commit suicide. And the love-lost Pathan is brought round to his original purpose.

Scene—3. Hindu war—council—Rama Raj, not knowing the Pathan's intended treachery, appoints him as the Commander-in-chief of the Hindu army.

Act V.

THE FORGOTTEN EMPIRE.

Scene—1. Temple of Parvati within the Fort :—
Tirumalamba, Rama Raja's wife is found praying for her husband's success. She is thus surprised by a band of the victorious Mahammadans. When violence was about to be used, Ashabi arrives and uses her influence with the Mahammadan Army to let her go. Tirumalamba highly grateful is helped by her former protege to leave the Fort— (A scene very highly pathetic).

Scene—2. Sarasvati and Latchmi take leave of India and go to Europe with the determination to bring English people to conquer Mahammadans and thus disappoint the wishes of Kalaratri.

Scene—3. Bhamini Sultans meet in Kamalapur and hear how their army distroyed Vizianugger. They hear also the history of the biggest diamond found in the Raja's palace.

Scene—4. Pathan Rustum turns mad and conscience-smitten He shoots Ashabi dead and commits suicide.

(This tragic end is changed in the book.)

ఈనాటకమునందలి ముఖ్యపాత్రలు.

రామరాజు.	=	కృష్ణదేవరాయని అల్లుడు.
పలకముతిమ్మయ్య.	=	మంత్రి.
వేంకటరాజు.	=	రామరాజు తమ్ముడు.
తిమ్మప్పనాయక్.		
గోపానాయక్.		
లేపప్పనాయక్.		
నరవరనాయక్.	=	సామంతప్రభువులు.
చిన్నప్పనాయక్.		
వాజప్పనాయక్.		
ఆదప్పనాయక్.		
దూర్వాసశాస్త్రిలు.	=	బ్రాహ్మణుడు.
నాగోజ.		
సుబ్బోజి.	=	భటులు.
పటాణిరుస్తుం.	=	సేనాధిపతి.
ఆలీపడిల్‌షా.	=	బిజాపూరు సుల్తాను.
కూలికుతుబ్‌షా.	=	గోలగొండ సుల్తాను.
బరీదుషా.	=	బీదరు సుల్తాను.
హుశేన్‌నిజాంషా.	=	అహమద్‌నగరు సుల్తాను.
యజ్ఞసోమయాజి.	=	బ్రాహ్మణుడు.

సంగీతపాఠకులు, తందనాన పాటలవారు, భటులు, సేన, వైశ్యు

స్త్రీలు.

సరస్వతి.	=	విద్యాధిదేవత.
భార్గవి.	=	సంపదాధిదేవత
కాళరాత్రి.	=	అనిష్టాధిదేవత.
తిరుమలాంబ	=	రామరాజు భార్య.
ఆషాబి.	=	ముదగల్లు నవాబు బిడ్డ.
మహబూబ్‌బి.	=	పటాణి తల్లి.
కమలాక్షి.	=	తిరుమలాంబ దాసి.

శ్రీ

రామరాజు చరిత్రము.

(కర్ణాటకరాజ్య నాశనము.)

ప్రథమాంకము.

నాంది.

సూత్రధారుఁడు.—

శా॥ శ్రీరాజిల్లఁగ నాంధ్రభూవిభులఁగూర్మిన్బెంచి సంపన్నతా
ధారుల్ భూరియశోవిశారదులు సత్యశ్రీ నిధుల్ నిత్యదా
నారంభుల్ వరవీరు లాజినని పేరందించె నే దేవుఁడా
శ్రీరాగుండిడు మాకునెన్నఁడును సుశ్రీసౌఖ్యదీర్ఘాయువుల్॥

(అని పుష్పములు వెదజల్లి.)

సీ॥ శ్రీదేవి యెచట నాశ్రితకల్పవల్లియై। బంగారువాన నొసంగెఁగరుణ।
మాధవు లెచ్చోట మానవకోటిని మాధవులుగఁజేసి మనిచి రిలను॥
బుక్కరాయాదులు పూజ్యులై యెచ్చోట। రాజ్య మేలిరి రమా రాజ్యమనఁగ॥
రాయలవారి కర్ణాట రాజ్యంబని। రాజించి మించె నే రాష్ట్రమవని॥
గీ॥ అట్టి విద్యామహాక్షేత్రమందు నేఁడు। రామరాజ్యంబుగానేలె రామరాజు
వారి చరితంబు నాటకాధారముగను జేసెఁ గోలాచల శ్రీనివాసుఁడెలమి॥

(నిష్క్రమము.)

ప్రథమాంకము.—ప్రథమరంగము.

—* సరస్వతి, భార్గవి, దుర్గ. *—

సరస్వతి.—(స్వగతము) అకటా! ఎంత కష్టపడి యీ విరూపాక్షక్షే
త్రమును విద్యాక్షేత్రంబుఁజేయ గాంక్షించితిని. ఫలించెనని మోద
మందితిని. అంతలోనే యెచ్చటనుండియో పిడుగు పడినట్లు లక్ష్మీ

వచ్చి యీ దేశమాక్రమించెను. ధనమదాంధతచే జనులు విఱ్ఱ
వీగుచున్నవారు. ఏమిసేయుదు ?

—* ద్విపద. *—

ఘోరాటవినిఁ బోలి కుందుచు నున్న
యీ రాష్ట్రమునుఁ జూచి యెలమిఁ బెంచితిని-
మాధవాచార్యుల - మమత రప్పించి
యీ ధర విద్యల - నింపొంపఁజేసి
యెదురెందు లేదని - యెన్నుచు మదిని
ముదమంద మెచ్చితి - ముచ్చటగాను,
ధరఁ గీర్తిఁగాంచు స - త్కవులను గూర్చి
సురపురికిని యిది - సూటియై మించఁ
జేసితి నదియెల్లఁ - జెడుకాలమయ్యె,
వాసియు వన్నెయుఁ - బాసెడికాల
మాసన్నమాయెనా - యక్కటా నేఁడు!
మాసెనే విప్రుల - మహిమ యీనాఁడు!
కళలున్న తలమునఁ - గలిమి చేరినను
వెలయవు గళలని - వెఱచుచునుంటి
ఎప్పుడో యెన్నఁడో - యెచటనో చేరి.
ముప్పుఁదేనున్నది - ముగుద యాలక్ష్మి :—

ఏమి సేయనగును? ఇంతటినుండి నా దేశము వదలి పోనగునని నా
యత్తను వేఁడుకొనియెద. ఆ లోకమాత యెచటనున్నదో వెదు
కెద:—(అనుచు దూరమున నుండును.)

భార్గవి ప్రవేశము.

భార్గవి.—ఏమీ? ఎంతకష్ట పడినను నడుగంటిన వేలు నడుగంటఁ జేయుట
కష్టతమముగదా! ప్రారంభముననే నేనీ ప్రదేశము చేరినప్పుడచటఁ

జూచిన వేద ఘోషమై యుండెనుగదా? ఇపుడో నా మహిమ
చే నెచటఁ జూచినను మదన ఘోషమై చెలంగు చుండును. నాశ
క్తికి నేదిసమము ?

— ద్విపద. —

" శ్రుతుల పాఠముల శ్రుతులయి వెలయు
" మతిమంతులను వెఱమతులఁ బట్టించి
" స్మృతుల మార్గములెల్లఁ జెఱచి చెండాడి
" హితనీతి పథముల నీఁగఁజేసితిని
" రాజసేవకు ద్విజరాజులు దిగిరి.
" రాజులు రతిరాజు రాతురై మనిరి.
" కోమటులెల్లరు కూటికై ధనము
" ప్రేమగా దాఁచుచుఁ బ్రియమందినారు.
" పాదజులెల్లరిం పారఁగా సిరుల
" బ్రోదినిక్కుచు మీఱి భువి మనినారు.
" ఎలనాగలెల్ల నే నెచటఁ జూచినను
" కలిమికిఁ దావులై కైసేసినారు.
" ఎచ్చటఁ జూచిన నింతులగుములు
" ముచ్చట లాడుచు ముదమందినారు.
" ఈ లోకజనుల ధనేష హెచ్చించి
" శ్రీ లోలురఁగఁజేసి చెలువొందునాకు
" సరిలేరు మఱియేరు జగతిలో నేను
" వరమహాలక్ష్మినై వసించుకొన్నాను.

ఇది నా మహిమ! నన్నుఁగాదని కొందఱు ఛాందసులు విద్య
ముఖ్యమని యెంచి యనవరతము దానినే చింతన చేయుచున్నవారు.

అట్టి వారిపై నా పదధూళియైనఁ బడనీను. ఒకవేళ నదృష్టవశమున వారివశనైతినేని సర్వప్రయత్నంబుల వారి నెడఁబాయ యత్నించెద. అత్తమనినంతపఱకుఁ గోడలు నిక్కనగునే? అయిన నా కోడలు సరస్వతి యిపుడేపని చేయుచున్నదియో చూచివచ్చెద. (దూరమున సంచరించుచు సరస్వతినిఁజూచును.)

సరస్వతి.—(లక్ష్మికి నమస్కరించి) అత్తా! యెన్ని దినంబులకు మిముఁ జూచు భాగ్యముగంటిని!

లక్ష్మి.—అవునమ్మా! విద్యాతిశయంబుచే నిక్కు నీవు ననుఁజూడరావని యెంచి నేనే నినుఁ జూడవచ్చితిని.

సరస్వతి.—అత్తా! నేనెంత? నావిద్యయననెంత? నీవున్నచోట నేనడఁగి యుండ వలసినదేగదా?

లక్ష్మి.—ఇది పూర్వకాలపు మాటలు. అత్తను రూపుమాప నిప్పటి కోడండ్రు ప్రయత్నించుచుందురు గదా?

సరస్వతి.—ఎవరో యొకరటు జేసిన గోడండ్రందఱు దూషణీయులగుదురా?

లక్ష్మి.—కాలస్థితి నేఁబలికితినిగాని నీవిషయముకాదు.

సరస్వతి.—అత్తా! మీయక్క జ్యేష్ఠాదేవి బహుదినములుగ మిముఁ జూడవచ్చినట్టులేదు. ఏల?

లక్ష్మి.—కోడలా! అది రానిదే మేలు. చిన్నతనముననే యది దుర్మార్గురాలని యెంచి నా తలిదండ్రులు బహుదుఃఖించుచుండిరి. ఇప్పుడో యది ముదిరిన కాళరాత్రిరాలైనది. దానిచింత మనకేల రమ్ము. ఈప్రాంత్య [illegible] నుండు రమ్యస్థానములను జూచివత్తము

సరస్వతి.—అంచిది (దూరముపోయి యుందురు.)

కాళరాత్రి ప్రవేశము.

కాళరాత్రి—ఏమీ! ఈ రాజ్య మింతటి సౌభాగ్యమున విఱ్ఱవీగుచున్నదియే? దీని జూచినంతటి నుండి నా మానసము కళవళపడుచున్నయది. ఇచట నెచట జూచినను రత్నఖచిత రాజమందిరములు. గగనమంటు గోపురములు. చూపునకెత్తైన మేడలు. నవరత్న కోటులతో నింపిన బాటలు. ఫలభరితమైన తోటలు. రిపుకోటిని గీటడంచు కోటలు. మాటలచే బృహస్పతినైన నోహటించు వాచాటులు. ఔరా. ఇట్టి రాజ్యమునేలక పాడుపడిన రాష్ట్రమేలిన ప్రయోజనంబేమి? ఎటులనైన నీ రాజ్యము సాధింపవలెను. నా చెల్లెలు భార్గవి నాకు మార్గము జూపినది. లక్ష్మీదేవిగదా జ్యేష్ఠాదేవికి దోవనుజూపు చెలిగానుండును. నా చెల్లెలీరాజ్యమున నున్నదని విన్నాను. పోయి చూచివచ్చెద. (అనుచుఁ బోవుచు)

(సరస్వతి, భార్గవి, కాళరాత్రుల, ప్రవేశము.)

కాళరాత్రి.—(సరస్వతి భార్గవులను జూచి) ఓహో! అత్తకోడండ్రుగలసి ముచ్చటగా మాటలాడుచున్నారే! ఇది సంతోషము.

భార్గవి.—అక్కా! ఎపుడు వచ్చితివి?

కాళ.—చెల్లెలా! ఇపుడే వచ్చితిని. నీ కోడలు సైతమిచటనే నీ వద్దనే యున్నదియే!

సరస్వతి.—అవునమ్మా. కాళరాత్రీ! బహు దినములుగ నాయత్తగారిని జూచిరావలెనని ప్రయత్నించితిని. కార్య బాహుళ్యముచే నది సంఘటింపదాయె. కావుననే నా యత్తగారు నాపై మమతచే నను జూడవచ్చినారు.

కాళ. —అవునమ్మా. నీవు విద్యావంతురాలవు కావున అత్తపై మనసున నెంత క్రోధముండనీ దానిందాచి అంతఃకరణ యుక్తి పదములాగు చమత్కారమున మాటలాడెదవు. మేము మోటులము గాన యున్నది యున్నట్టు లాడుచున్నాము.

సరస్వతి. —ఏమమ్మా? అటు మాటలాడెదవు? అత్తగారి పైన నాకేమి కోపము? నీవు వచ్చి లేని కలఁతలు పెంచెదవా యేమి?

కాళ. —ఏమమ్మా అటు మాటలాడెదవు? కలఁతలు కలిగింప వచ్చుట దేనా నా కార్యము? నీ అత్త యున్నచోట నీ మహిమ చెల్లదని నీ పెనరితో నాడికొన లేదా? నీ అత్తగారి యెదుట నిచ్చకపు మాటలాడిన మాత్రాన నీ మచ్చిక యామెపై హెచ్చునా? ఉన్నది యున్నట్టాడిన నుండిన యూరచ్చి కాదనునని నిజమయ్యె. మంచిగట్టిదానవే?

లక్ష్మి —అక్కా! కాలుంచినతోడనే కలహమునకుఁ గాలు ద్రొవ్వుట సరి కాదు. అట్టి మాటలాడకు అత్త కోడండ్రు గృహములో నెంతకలహించినను మమతలు పోవునా? సంబంధములు పోవునా?

కాళ. —ఏసమయము దొరకినను ఒకరొకరి నెటుల చంపవలెనను యత్నములో నుండియును మీరిరువురు నా యెదుట నిట్టి మాటలాడుచున్నారు. నేనే పరాయిదాన నైతిని. మంచి మాయకారులు మీరు. కావుననే ప్రపంచము ననినారు.

సరస్వతి —(కోపమున) కాళరాత్రీ? నిన్నిచటకి రమ్మని పిలిపించిన వారెవరు? పిలువని పేరంటమునకు వచ్చి కలహములు పెంచుట సరియేనా?

కాళ —పిలువని పేరంటమునకు వచ్చిన దాననా? యేమి. కొడుకూతులు [illegible] విద్యా సంపద యున్నదని యింతమిడిసిపాటేల?

సరస్వతి —మితిమించి మాటలాడకు. నిన్ను నీవు దెలిసికొని మాటలాడుము.

భార్గవి —అక్కా! నీవు వచ్చిన వేళ మంచిది కాదు. ఇప్పుడు నీ దేశమునకు వెళ్లుము.

కాళరాత్రి. —(కినిసి) అవునే! నీకు సైతము యింతగర్వము వచ్చెనా? రాక రాక అక్క వచ్చెనని పోరామి జూపక కోడలితో గూడి పోర నారంభించితివి గదా! ఈ దేశములో మీరిరువురు కాలూని యుండుట చూచెద.

(పోవును).

భార్గవి. —సరస్వతీ! చూచితివా మాయక్కగారి ప్రభావము? అది యనివంత పనిచేయు జగజంత కావున నీవు హెచ్చరికగ నుండవలెను. నేనును నేఁటిరక కొన్ని దినంబులిచట నుండెదను. (నిష్క్రమణము).

ద్వితీయరంగము—రామరాజు సభామందిరంబు.

(సలకము తిమ్మరాజు రామరాజు వేంకటరాజు.)

స॥ తి॥ —(రామరాయనిం జూచి) అన్నా! మనరాజైన అచ్యుతరాయల వారి మరణమునకుఁ బురిజనులెల్లరు జింతిల్లుచున్నారు. వారిం గూడి మనము వ్యసనపడుచుఁ గార్య విచారంబు చేయకున్న రాజ్యమెటు నిర్వహింపఁబడును? కావున మనమీవ్యసనంబు మాని కర్తవ్యంబు విచారింతము. కర్ణాటక రాజ్యలక్ష్మి నార్జించి యీస్థానమున స్థిరపరచిన నంసరాయని వారి గర్భవాసమున జనించిన వారిలో కృష్ణదేవ రాయలవారు సత్కీర్తినొంది పురుషుల [illegible]ములు బొందితో బాపి సత్పదవి నందిరి. వారికి బుత్ర సంపద లేనందున వారి యనంతరము వారి యనుఁగులయిన యచ్యుతరాయలవా

పట్టాభిషిక్తులైరిగదా? అచ్యుతరాయలవారికిఁ బుత్రుఁడు వేంకట రాయఁడను బాలుఁడున్నవాఁడు. వానికిఁ బట్టంబు గట్టుట ప్రస్తుత కర్తవ్యంబు.

రామరాజు.—ఏమీ! తిమ్మరాజు! అటుల పలికెదవు? నరసరాయల గర్భమున బుట్టినవారిలో నచ్యుత కృష్ణరాయలవారు పట్టార్హులైరి కదా? వారి గర్భమున బుట్టిన శ్రీ రంగరాయలవారేల పట్ట పదస్థులు కారాదు? కృష్ణదేవరాయలతోఁ గూడి యీ రంగరాజు యుమ్మటూరు, శివసముద్రము, శ్రీరంగపట్టణము మొదలగు దుర్గములను బట్టడా? గంగవంశ రాజుల నోడించి మైసూరి రాజ్యంబును లోఁగొనడా? వేలూరు, చిత్తూరు, కాళహస్తి, చోళ, పాండ్య, చేర రాజుల జయించి కప్పములు తీయఁడా? ఉత్కల, కళింగ, వేగి, విదర్భ దేశముల జయించి జయధ్వజముల నచట నిలుపఁడా! కొండవీటి దేశమున కూలీ కుతుబ్షా సుల్తాను ఖానులతో యుద్ధము తటస్థించి నపుడు తన ప్రాణమునైనను త్యజించి రణరంగమున నిలిచి శత్రువుల నోడించిన ధీరుఁడు రంగరాయఁడు కాఁడా? ఇట్టి రంగరాయలను కాదని బాలుఁడగు వేంకటరాయనికి బట్టము గట్టుట యనుచితము. దీనినుండి మన శ్రీరంగరాయలవారి ద్వేషమునకుఁ గారణంబగును గాని వేఱొక లాభంబు గలుగదు. మనశత్రువులైన తురుష్కులు తల యెత్తుటకుఁ గారణంబగును.

మ॥ సరికాదీ విధమాలకింపుడు మహా సంక్షోభముల్ గల్గు! శ్రీ
కరమై రాజిలు రాజ్యమందు రిపు సంఘంబెల్లెడన్ మించి హా!
వరమెచ్చన్ కలహంబు పెంచును గదా? భాసిల్లు రాష్ట్రంబు సు
స్థిర సౌభాగ్యతచే వెలుంగు విధముల్ జేయన్ గదా మించెడిన్॥

వెంకటరాజు.—తిమ్మయ్యగారూ? మన రామరాజు వచించినది మనకెల్లకు క్షేమకరంబని దెలియుడి.

స॥ తి॥—రామరాజా! నీదుర్బుద్ధి నేఁడెలిసితి. నీ చిన్నమామయయిన శ్రీరంగరాయలవారిపై నీకుంగల యభిమానమున నిటు పలుకుచున్నావు. బాలుఁడగు వెంకటరాయులకుఁ దనతండ్రి పదవి నిచ్చుటకు నే యటంకమున్నది? ఇది న్యాయశాస్త్ర సమ్మతముగదా? ఇక శత్రువులభయ ముచ్చరించి ననులోఁగొనఁ జూచెదవా? నా బలము ముందు శత్రుబలమన నెంత?

ఉ॥ ఆజిని శత్రురాజిఁ దెగటార్పఁగ నెన్నఁడు కాలమబ్బునో?
రాజులరాజమాన్యతను రాణఁ జెలంగఁగఁ గందు మెప్పుడో?
పూజితు వైభవిన్ యశమపూర్వగతిన్ లభియించు నెన్నడో॥
యోజనటంచుఁ గామకొని యుందురు నాదు సమస్త సేనయున్.

ఇట్టి నా సరసనా నీవు పరరాజభీతి గల్పించుట? నా రాష్ట్రమగు చోళమండలము, నాగపట్టణము, తంజావురి, దేవిపట్టణము, తిరుకోవేలూరు మొదలగు దేశములనుండి సేననురప్పించి రాజ్యము సురక్షితముగనుంచెద. వలయునేని నీవునిచట నుండక నీదగు ఆదవాని మండలమునకుఁ బోయి పరరాజులతోఁ గూడుము. నాకే భీతియుఁ గలుగదు.

తిమ్మప్పనాయక్.—తిమ్మయ్యా మంత్రీ! చక్కగా వచించితివి. కర్ణాటక రాజ్యమునకు రిపుకంటకమా? లక్ష్మీదేవికి దారిద్ర్యమా? వెడఁగుమాటలివి. ఈ రామరాజు తనచిన్నమామ పక్షమూని యీరీతిఁ బలుకుచున్నవాఁడు. ఉదయగిరి, కొండవీడు, పెనుగొండ, కనిగిరి, సిద్ధవటము మొదలగు నా దేశమునుండి సేనరప్పించిన నెట్టిరిపులైనను పటాపంచలై పోదురా! రామరాజు దేశములో రెండుకక్షు లేర్పఱింపనిటు సేయుచున్నవాఁడని నాకుందోఁచెడు.

గోపనాయకుఁడు.— రిపుభయమనిన బీజాపూరు సుల్తానుల భయమేగదా? ఆరాష్ట్రపు మేరనానియుండు మండలము నేనేలుచుండ నన్నుగాదని శత్రువులెటు మీరివత్తురు?

తేపప్పనాయకుఁడు.— వేంగాపుర దుర్గమున కధికారినై నేఁగాచియుండఁ దురుష్కులెటు కృష్ణ దాఁటుదురు? కలలోని మాటలివి.

నరవర నా॥— మిమునెల్లర కాదని కానివారు మీఁజివచ్చినచో విద్యానగర పరిసర ప్రదేశమున కధికారియయిన నేనుపంచుకొని నిద్రబోవుచుందునా? నాప్రతాపమున కేమి పురుగంటెనా?

చిన్నప్పనాయక్.— ఇచ్చకమునకు వచ్చిన మాటలెల్ల రామరాజాడుచున్నవాఁడు. కొచ్చి దేశమునందుండి లక్షలకొలది భటులనురప్పించి యీరాజ్యమునకుఁ గావలిగానుంచెద. ఎవరడ్డగుదురో చూచెద!

వాజప్పనాయక్.— పరరాజు లీప్రాంత్యమును ద్రొక్కినచో ప్రాణములు బాయులాగున నా మళయాళ దేశమునుండి మాంత్రికుల రావించి రక్షఁగట్టించెద.

మల్లప్పనాయక్.— నా రాజ్యమగు కోలారునుండి కొల్లలుగ కోటులకొలది భటులనురప్పించి రిపుకోటి పొడవడఁగఁ జేసెద.

ఆదెప్పనాయక్.— గుత్తి దుర్గమునకు నేనధికారకారిగఁ బ్రాణమునుండ పరరాజులు విద్యానగరముదిక్కు తలయెత్తి చూతురా?

రామరాజు.— సామంత ప్రభువులారా! మీప్రతాపమును మీరే పొగడికొన్నఁ బ్రయోజనంబేమి? కష్టపడి లక్షలకొలది ప్రాణములు నష్టపడి కృష్ణదేవరాయలవారార్జించిన రాయచూరు, ముదగల్లు కోటలను ఏడిల్‌షా, ఉమ్మదుషా, బరీదుషాలు ముట్టడించి స్వాధీనపఱచికొను సమయమున మీపౌరుషమెటు దాఁచియుంటిరి! తెల

మోహఁపురాణి వలచినదని సమస్తధనంబును దారవోసి యీధరణిలో సురపురమని వన్నెగని వాసికెక్కి సొబగులచే గులికెడిలాగున కృష్ణదేవరాయలు కట్టించిన నాగలాపురముఁ దురుష్కులు ముట్టడించి కట్టడములఁగూల్చి గోడలఁజీల్చి దేవాలయములను లయమొనర్చి హిందూసుందరులను చెఱగొన్నతఱి మీబాహుబలమేగుహలోదాఁగెను? మీస్త్రీలను సుల్తానులు తమలంజలుగఁగొని పోవుతఱి వారికి లంచమిచ్చి పంపితిరే. ఆనాఁడు మీవాఁడితనము పూడియుండెనా? ఈసలకముతిమ్మయ్యగారచ్యుతరాయలవారికి మంత్రులైయుండికదా యిన్నిపనులొనరించిరి? ఇట్టిపనులు యింకముందెన్ని యొనర్పనెసరుపెట్టినారో? మీరిందఱైకమత్యముగ నుండునపుడు నేఁజేయునదేమున్నది?

సీ॥ ఉత్కలాధిపుఁడెత్తి యొత్తివచ్చిననాఁడు మెత్తురనన్న మీచిత్తమునను
గంగవంశపురాజులం గుగాగుమిగూడి మలచిననాఁడు నన్నవరెందు
లగ్గకెక్కి తురుష్కులెగ్గన్న కపురమును తలఁదన్నునాఁడు మీచలమువిడుదు
సమ్మోహకలహమ్ము సంభవించినవేళ స్మరియింతురెదనన్ను సరియటంచు.

తే॥ గర్వపూరితులయి మేనుగానకిటుల।
మనసునకు వచ్చురీతిని మాటలాడు।
మిమ్ము చెనకంగఁ బోలదు మీదుమించి
కాన నేఁబోయివచ్చెదఁ గరుణఁగనుఁడి॥

నామండలంబైన యాదవేసికి నేఁబోయివచ్చెద.

వేంకటరాజు.— అన్నా! ఈపలువలు పలుగురేకమై పలువిధముల రాజ్యమును బాధింప యత్నించుచున్నారు. దుష్టుల సామీప్యమున నుంట నర్హముకాదు. కావున నిచట నొకక్షణమైన నిలువక ఆదవానికి బోవుదమురమ్ము. (నిష్క్రమింతురు.)

స॥ తి.॥—(స్వగతము) శనివదలెను. (సభ్యులంజూచి) సోదరులారా? గర్వపూరితుండయి వీఁడాడిన ప్రల్లదంపుఁబలుకులు మీరు వినులారవింటిరిగదా? తననుండియే సమస్తము జరుగుచున్నదని వీనికి నాపాదమస్తకము గర్వమునిండినది. కృష్ణదేవరాయలు విచారింపక తనకూఁతురును వీనికిచ్చి వివాహమొనరించినది యొకతప్పు. గోలకొండ నబాబగు కుతుబ్షావద్ద వీఁడు సేనానియై బీజాపూరు సుల్తానును నోడినందునగదా విని నబాబు తనదేశమునుండి తరిమెను? వలదనినను కృష్ణదేవరాయలు వీనినివద్దకుఁదీసిరి.

చం॥ నలఁకువలుంచి రాజ్యముశనైశ్చరు రీతినిబాధపెట్టగాఁ
దలఁచెడిదుష్కలాధముఁడు తానయివీడెను మమ్ము. మేలయో!
వెయఁగవేంకటాద్రికిని వేగమె పట్టము నేఁడెకట్ట మీ
రలయకచేయుఁడయ్య శుభమయ్యెడి దేశజనాళికంతయుఁ.

సోదరులారా! మీరీదినంబుననే మన వేంకటరాయలవారికిఁ బట్టముగట్టయత్నించుడి. ఆలస్యమీవిషయమున విషముగఁ బరిణమించు. త్వరితముగఁబొండు.

ప్రభువులు.—మంచిదండీ. పోయిసర్వము సిద్ధపఱచెదము.

(ప్రభువులనిష్క్రమము.)

స॥ తిమ్మయ్య.—ఈరామరాజు నన్నెల్లప్పుడు నెదిరించుచుండును. వీనిబాధతప్పినది. నేఁడింటిశనిపీడ తప్పినట్లాయెను. ఇంక నామాటకు బదులిడువారులేరు. నాసంకల్పమీడేరు సమయము సమీపించినది. బాలునకుఁ బట్టముగట్టినమాత్రాన నాయధికారమునకొదువరాదుగదా? పిల్లవానిప్రాణంబు తీయుటెంతటిపని? అటుదపఁగర్ణాటక రాజ్యమునకు రాజును నేనగుదునుగదా? ఇందుదోషమేమియులేదుగదా? ఈసంస్థానపు రాజులు మున్నెనాళు షేల్బఁ

వ్రాసి తిద్దపెట్టినారు. ప్రారంభమున నీదేశము బుక్కరాయాదులగు యాదవసంశజులదికదా? అదియెట్టులీత్రిణరాజుల వశమాయెను? ఓరుగల్లునుండి తెలుపన్నబడి యాదవరాజులవద్ద మంత్రులుగాఁ జేరి సమయమునిరీక్షించి సాళువనరసింహరాజు విజయనగర రాజ్యమాక్రమించి మించెనుగదా? అటులనే నేఁడు రాజ్యమాక్రమింపఁగూడదు? సమయము వేచి బాలకుఁడగు రాజునుఁజంపి రాజుగా రాజ్యమేలెద. ఈమాటలిప్పుడేల? కర్తవ్యకార్యంబు విచారించుకొనియెద.

ప్రథమాంకము తృతీయరంగము.

విద్యానగరము.

బ్రాహ్మణుఁడు, నాగోజీ.

బ్రా॥ సీ॥ చెక్కిలిరనఁ బాలు చిలికెడుబాలుని, నేక్రూరుఁడేబాధలిడెనొ? యకట!
ముద్దులుగులుకుచు, ముద్దులాడెడిబాలు, నేకఠినాత్ముఁడు నేఁచెనొక్కొ!
సరివారిసంగతి, సరసములాడెడి నక్కుమారునెవండు చిక్కులిడెనొ?
ఆడుచునిద్రించి, వీడెఁబ్రాణంబయో, పాడాయెనీభాగ్యపట్టణంబు.
రామరాయల వచనము రామవాక్య
మయ్యెనేటికి. మంత్రిదురాత్ముఁడుండు
పొగరుపోతయి మాకీచుంబోలి. యకట
పిల్లవానిని వీఁడెపో పిలుక్కమార్చె.

వచ్చునదిరానిమ్ము. నాకేమిభయము? నాప్రాణములు దీయునా? తీయనిమ్ము. నాప్రాణమొక్కటి పోయినఁగర్ణాటక రాజ్యంబు పోయినట్లాయెనా? నాకేభీతియులేదు. దురాత్ముఁడు నలకముత్తిమ్మయ్య కృత్యంబిది. సందేహములేదు.

నాగోజీ.—(ప్రవేశించి విప్రునిజూచి) [illegible]నమండీ, శాస్త్రులవారూ.

బ్రాహ్మణ.—వందనమెవరికిఁ గావలెనయా? పసిబాలుఁడు మనరాజు నిన్నరాత్రి నిదురించిన శయనముపైననే పెద్దనిదురపోయినాడు.

నాగోజి.—ఏమీ! ఏమీ! యెటుల?

బ్రా॥—రాజమందిరముఁ గట్టు కావలి కాచువానికి నీకీవార్త తెలియదా?

నాగోజి.—తెలియదండీ తెలియదు- (కొంచెమాలోచించి) అయ్యగారూ! నిన్న రెండవజామున నేఁ గావలియుంటిని. మొదటిజామునఁ గావలియుండిన వారిలో సుబ్బోజి తన కావలి కాలమైన పిదప గృహమునకు వెళ్ళక యచటనె పరుండెను. వాఁడు నిద్రించు కాలమం దేమో కలవరించుచుండెను. వానికలవరింత మేమో యని యించుక నిలిచి వింటిని. వాఁడు మంత్రివరులారా! ఈపొడి మనరాజునకు నీటిలోఁ గలిపి త్రావింతునా? పాలలో వేసి త్రావింతునా? అని యాడెను. మరల నొకతూరి దొరగారూ! త్రావుటకుఁ బాలు దెత్తునా యని యాడెను. మరల దొరగారూ! కాలుసేతులు యేల యీరీతి కొట్టుకొనుచున్నారని యని యఱచి లేచెను. వానిఁ గని యేమియీ కలవరింత యని నేనడుగ వాఁడు నాకు భయమయ్యెడి, గృహమునకుఁ బోయెదనని వెళ్లెను. నా కావలి కాలమైనతోడనే నా యింటికి నేఁ బోయితి. వానికలవరింత యేమియుండవచ్చును?

బ్రాహ్మణ.—ఏమియుండవచ్చునని యడిగెదవా? ఎంత తెలివితక్కువయం బ్రహ్మవు నీవు? స్పష్టముగ నున్నదే. సలకము తిమ్మయ్య కృత్యంబిది. నీవింత చెప్పక మునుపే నేనూహించియుంటిని. మంచిది. సామంత ప్రభువులందఱు గుమిగూడి యచటఁ జేరినారు నా వెంట నీవు నచటికి రమ్ము.

నాగోజి.—అయ్యా! నాపేరేల వెలితీసెదవు? ఎవరెటుగోలుపోయిన నాకు వచ్చునదేమి?

బ్రా॥—నాగోజీ! నీవేటివాఁడవు? కాలానుసారము క్షత్రియ పౌరుష

ము సైతము నీ కారామెనా? ఆదుర్మార్గమంత్రి దుష్కృత్యంబింతగఁ జూచియు నీవోర్చితివా? నీవు క్షత్రియ పురుషుఁడవై దోవతికట్టుటకంటెను కోమటివాని గర్భమునఁ బుట్టి చీరకట్టియుండిన బాగుగానుండెను.

నా.గో॥—ఏమయా అటుమాటలాడెదవు? పౌరుషము తగ్గినదని తలఁచితివా? అది మా నస్సులోఁ బుట్టినది. నస్సులో నే పోవును. సందియము లేదు. బలవంతునితో నేనొకఁడేమి సేయగలనని యెంచి యూఱకయున్నాడను. భీతి చేఁగాదు నేవినినవార్త నెవరడిగినను జెప్పెదను. రమ్ము.

బ్రా॥—అటులనె రమ్ము. నిష్క్రమము.

ప్రథమాంకము తురీయరంగము.

గోపానాయక్, లేపప్పనాయక్, నరవరనాయక్, చిన్నప్పనాయక్
వాజప్పనాయక్, మల్లప్పనాయక్, ఆదెప్పనాయకులున్ను
బ్రాహ్మణుఁడు, నాగోజి, సుబ్బోజి.

గోపా.—సోదరులారా. ఈరాజ్యము జనుల ఘోషయెంతని విననగును? ఎంతని యోర్వనగును? ముల్లుతీసి కొఱ్ఱు మొత్తించికొన్నవారమైతిమి. రామరాజున్న మనకేయుపద్రవము దెచ్చునోయని భీతిలి నాఁడీ దుర్మార్గుఁడగు సలకము తిమ్మయకుఁ దోడ్పడితిమి. వీఁడు నిలువునదోచు బందెకాఁడుగానున్నాఁడు. వెలగలసొమ్మొకటి ధరించి వీనికంటెదుటబడిన మానవుని మానధనప్రాణమ్ములు దీయుసంతవరకు వీనికి నిద్రపట్టదు. వారిని వీరిని హింసించుననేల? మనలనెంత బాధపెట్టుచున్న వాఁడో మీకును దెలిసిన విషయమే గదా? ఏదియెట్టులుండని నిన్నటిరాత్రి మనరాజుగారికి సంభవించిన విచారకర

మ్మగు రహస్యమరణమునకు మూలకారణమ్ము విచారణీయమైయున్నదికదా? వీఁడు బీజాపూరు సుల్తానుతో కాగితపత్రములు జరుపుచున్నరీతిఁదోఁచెడి. మనమేమి సేయవగు? వీఁడుబలసంపన్నుఁడు. మాయలపుట్టినిల్లు.

లేపప్ప॥—మున్నురీతి మనము చచ్చిన వారింబలెఁబడియుండిన మనకొకరికేకాదు దేశమునకే యుపద్రవము సంభవించు. వీనిఁదొలఁగించు నుపాయంబు వెదకవలెను. వీఁడు మనరాజు మరణమువిని దుఃఖించినవానిభంగి నటించి యరాజకమగుననిచింతించి తనకు రాజ్యసింహాసనంబు తానధిష్టింపవలెనని నేఁడువచించెను. ఎంతటిపనికి వీఁడె సరుపెట్టునో చూడుడి?

నరవర॥—ఏమీ! ఏమీ! ఈసింహాసనంబు దానధిష్టింప యత్నించుచున్నవాఁడా? నాముక్కున నూపిరి యున్నంతవరకు నట్టిపనిసాగదు.

చిన్నప్ప॥—బీజాపూరు సుల్తానుకు నీరాజ్యమప్పగించి సామంత రాజుగాఁదానేలవలెనని యున్నవాఁడని కింవదంతియున్నది. ఇదినిజముండునా?

వాజప్ప॥—అందునకు సందియమేమి? మనమందఱము గాజులు దొడుగుకొన్నవారని వీఁడుమమ్ములక్ష్యపెట్టఁడు. ఎట్టికార్యమునను మము నాలోచింపఁడు, పైఁబడి పలుకరించినఁబైఁబడవచ్చును. నిర్లక్ష్యముగ మాటలాడును.

మల్లప్ప॥—వానికండకావరమెల్లరకుఁదెలిసినదియేకదా? మన రాజుగారెటుల తాసున్నలైరను విషయమిప్పుడు మనము కనుపెట్టవలెను.

ఇరప్ప॥—ఎంతయాలోచించినను మార్గముదొరకకయున్నది. కీలించుఁ దొరకిననాఁడు వాఁడీ దేశమునఁగాలుంచనటులఁ జేయించవగును.

(బ్రాహ్మణుఁడు, నాగోజీ, ప్రవేశము.)

బ్రాహ్మణుఁడు.—ప్రవేశించుచు.

ఉ॥ వీడను నేటికీభువిని వీరవరేణ్యులటంచుఁగీర్తిఁగా
పాడిన బాహుజన్ములకుఁ బౌరుషమెల్లను. నారుతైరయో!
పాడిమె నూనె చేటుగను, బారెడుమీసలు బెంచితీఁడగా?
నాడువిధంబునన్యులువలంగుగ గాజులు బూనఁజెల్లదే?

క్షత్రియ నారీ శిరోమణులారా! మీ మీభర్తలకు వీడి స్వేచ్ఛావిహారలై కలకాలమ్ము మనియుందురుగాత.

(అనుచు నిట్టుసురువిడుచుచు గూర్చుండును.)

గోపా॥—(కినిసిలేచి) ఏమీ! విప్రోత్తమా! వినను దుస్సహమైన కఠినఁపుఁబలుకుల మము నెల్లరఁ గారించితివి. ప్రాణముతోనున్న క్షత్రియుని వదలి పౌరుషముపోయెనా?

లేపప్ప॥—చీరలుగట్టునంతటి భీరువలైతిమే! గాజులుదాఁడుగునంతటి దుస్థితి మేమి తటస్థించెను? ఈవిప్రుఁడు మతివిభ్రమతఁజెందినాఁడా? ప్రజనీయకులంబునఁ బుట్టినకారణంబున రాజదండనకు మీఱితినని క్రొవ్వి మాటలాడుచున్నవాఁడా?

బ్రాహ్మణుఁడు.—(లేచి) మాటలు కోటలు దాఁటును. కార్యము కడపదాటదనునది మీయందు సార్థకతఁజెందెను. నిన్నటిరాత్రి మనరాజుగారి ఘోరమరణంబునకుఁ గారణంబు మీ కేరయినఁగనినారా? రాజుగారికే యిట్టిదుర్మరణము సంభవించినచో రాష్ట్రీయపు జనులెవరు సురక్షితముగ నెదపైఁజేయిడికొని నిద్రించెదరు?

గోపా॥—బ్రాహ్మణోత్తమా! నీవచనములు కాదనినవారెవరు? క్షత్రియులనెల్లర దూషించిన కారణంబేమి?

బ్రాహ్మ॥—(కోపమున) ఆదురాత్ముఁడు మంత్రి మనరాజు గారికి విష మిప్పించి చంపినాడు. ఆపాపిని రూపుమాపక యోపికఁబూనియున్న వారేయని మిమ్మునంతగా దూషించితిని.

ప్రభువులందఱు:—(లేచి) ఏమీ! ఏమీ! సలకముతిమ్మయగారింత పని చేయించినారా? మీకెటుదెలిసెను?

బ్రాహ॥—ఈ నాగోజి మాటలచే నేనూహించితిని.

గోపా॥—(నాగోజినిజూచి) నాగోజీ! ఉన్నమాట యున్నటులఁ బలికి నీప్రాణములు గాపాడికొనుము.

నాగో॥—(స్వగతము. నాప్రాణముపైవచ్చెను) రాజులారా! సుబ్బోజియనువాని కలవరింతలువిని నేను రాజుగారి మరణంబునకుఁ గారణంబు నిర్ధారించితిని నిజము మీరాసుబ్బోజిని విచారింపనగును.

గోపా॥—నాగోజీ! నీవు వైళమ్మె వెడలి సుబ్బోజిని యిచటికిఁ బిలిచికొని రమ్ము.

నాగో॥—మహాప్రభూ! చిత్తము. నిష్క్రమము.

(నాగోజి, సుబ్బోజి, ప్రవేశము.)

గోపా॥—సుబ్బోజీ! నీవు పేదవాఁడవు. అయినను మానమర్యాదలకు నేమియుఁ గొఱఁతలేదు. నిన్నటిరాత్రి మనరాజుగారిసేవలో నీవేకదాయుండినది? ఆసమయమ్మున నేమిసంభవించెను? సకలముఁదాపక మాకుఁదెలుపుము.

సుబ్బోజి.—రాజులారా! నాకేమియును దెలియదే?

గోపా॥—(నాగోజింజూచి) నాగోజీ! సుబ్బోజి తనకేమియుఁదెలియదని పలుకుచున్నవాఁడే? నీవేవానినడుగుము?

నాగో॥—ఏమోయి సుబ్బోజీ! నిన్నరాత్రి మొదటిజామున రాజమందిరమున నీవుగదా కావలియుండినది?

సుబ్బోజి.—అవునయాయుంటిని. రెండవజామున నీకప్పగించి నేనిద్రించితిని.

నాగో॥—నిద్రించినపుడు నీవు కలవరించుచు భయపడి లేవలేదా?

సుబ్బో॥—అవును. భయపడిలేచితిని.

నాగో॥—ఏమయా ఈకలవరింతలని నేనినుప్రశ్నింపలేదా! అందునకు భయపడినానని బదులిడి నీవు నీగృహంబునకు వెళ్ళలేదా?

సుబ్బో—అవును. దానికేమి?

నాగో॥—నీవేమి కలవరించినది నీకుజ్ఞప్తిలోనున్నదియా?

సుబ్బో॥—ఉన్నది. కాదు. కాదు. లేదు. లేదు. ఉండీయుండనట్టున్నది. లేదు.

నాగో॥—సుబ్బోజీ! ఏమి. అటు లవ్యస్థచిత్తునింబలె మాటలాడెదవు?

సుబ్బో॥—అవునయా. ఏమేమో, యెటులెటులోయగుచున్నది. ఆసంగతి పైకి వచ్చినట్టగుచున్నది. మరల లోగానే మునుఁగుచున్నది. హా వచ్చెను. నిలు నిలు అయ్యో! పోయెను. మునిఁగెను.

నా॥—సుబ్బోజీ! నేవినిన కొన్ని మాటలుచెప్పెదను, వానినివిని మిగత వార్త దెలుపుము.

సుబ్బోజి.—మంచిది! మంచిది? ఏదీ? ఏమంటిని?

నాగో॥—వినుము. నీవు ప్రారంభమున నాడినమాటలు. "మంత్రివరులారా! ఈపొడి మనరాజునకు నీటిలోఁగలిపి త్రావింతునా? పాలలో వేసిత్రావింతునా?" అనియంటివి. అవునా? ఈమాటలాడితివా?

సుబ్బోజి.—(ఎగాదిగఁజూచి) ముందు, ముందు, మఱియేమియాడితివి?

నాగోజీ.—దొరగారూ! త్రావుటకు నీరు తెత్తునా? పాలు తెత్తునా? యనియాడితివి. నిజముగదా?

సుబ్బోజి.—ఏమయా! ఇదికలలోవార్తగ నగపడెడు. వెనుక యేమిజరిగెను?

నాగోజీ.—దొరగారూ! కాలుసేతులేల యీరీతిఁగొట్టికొనుచున్నారని లేచితివి. ఇదియే నేవినినవార్త.

సుబ్బోజి.—(ఊరకఱిచ్చవడినిలుచును.)

గోపానాయక.—సుబ్బోజీ! ఉన్నదియున్నట్టు పలికెదవా? ఇపుడే నీ కంఠంబు ద్రుంతునా?

సుబ్బోజి.—(గడగడవడఁకుచు) అయ్యా! రాజులారా! పిల్లలవానిని నన్నేలచంపెదరు? ప్రభువులమాటవినకుండిన భువిబ్రదుకుటెటుల?

గోపానాయక.—ఏప్రభు వేమాటనీకుఁజెప్పెను. నీవేమొనరించితివి? తప్పకయొప్పగించి ముప్పుదప్పించికొమ్ము.

సుబ్బోజి.—అయ్యా! నాగోజి పలికినదంతయునిజము. మంత్రివరుఁడు మనరాజునకు నీటనైనను పాలుతోనైనను గలపి త్రావింపమని పొడి యొకటి యిచ్చెను. ఈవార్త వెలివడిన ననుఁ బ్రాణంబునఁదీయుదునని పలికెను. నేభయపడి యాపొడి మనరాజునకు నీటిలోఁ ద్రావించితిని. నీరుఁద్రావినక్షణముననే పరుపుపైఁబడి యించుక కాలుసేతులు కొట్టుకొనుచుఁబిదపఁ గదలియాడకపడెను. నేనును భీతిలి యెవరికినీవార్తఁదెలుపరాదని నిద్రించితిని. రాత్రియంతయు నిద్రలో నదియే కలవరింతగనుండెను.

(అందఱును లేచి)—ఆదురాత్మునిఁజంపవలెను- నఱకవలెను.

గోపానాయక—సోదరులారా! త్వరపడకుడి, మంత్రి బలసంపన్నుఁడు. సేన వానియాధీనమైనది. రామరాజు తప్ప మఱియెవరు వాని పొడవడఁగింపఁజాలరు. ఆనాఁడు మనమీదురాత్ముని పక్షమవలంబించితిమని విసికి చేయునదిలేక రామరాజు తనదేశమునకుంబోయెను నేఁడు మనమెల్లరము సాహాయ్యపడెదమని యిచ్చటిస్థితి మనము వ్రాసిపంపినచో రెండుఱెక్కలుగట్టికొని ఱేపటి దినంబుననే యిచ్చటికివచ్చును. ఇప్పటిస్థితిలో రామరాజు వచ్చినాఁడని యాతిమ్మయ వినినంతనె చచ్చినవానింబలె పడియుండును. ఇదినిజము. దీనికి మీరందఱు సమ్మతింతురేని రామరాజు పేర నేననిన జాబువ్రాసెద.

(అందఱులేచి)—మంచిది- ఇప్పుడేవ్రాయుము.

గోపానాయకుఁడు—నేవ్రాసిపంపెదను. మనము వెళ్లుదము.

నిష్క్రమము.

బ్రాహ్మణుఁడు.—(స్వగతము) నేననికొనినంతపని చేసితిని- సంతోషమయ్యెను.

నిష్క్రమము.

పంచమరంగము.

సలకముతిమ్మయ్య మంత్రిమందిరము.

చం॥ అరయుచు నేనొనర్చిన ప్రయత్నములెల్లను వ్యర్థమయ్యెనా?
" గురుతరకష్టసాధ్యముగఁగూర్చిన భాగ్యము వీడిపోయెనా?
" ధరణిని నేలు ముచ్చటలు దంభనమయ్యెడి కాలమయ్యెనా?
" సిరి ననుఁబాసిపోవుతఱి చేకుఱెనా? మనియుండఁజెల్లునా?

హా! ఎంతపని యొనర్పఁదలంచితి! అంతయు ఫలించెనని యెంచితి! సంతసించితి-అయో! నిశ్శంకతఁబూని, నిష్కళంకుఁడగు వేంకటరాయఁడు పర్యంకమునఁబెద్దనిదురపోవుగాగున విషమిప్పించితి. సామంతప్రభు

ఫులు నాపైఁబంతమూనిరని తెలిసి బీజాపూరుసుల్తానునకుఁ గర్ణాటక రాజ్యపట్టము గట్టి- సామంతరాజుగ నే నేల యత్నించితి. అయ్యో! ఆ తురుష్కనిర్భాగ్యుండు సమయమున రాఁడాయెను. నా పాలిటి యేడవగ్రహమేడవయిల్లు వచ్చినట్లు నా వైరి రామరాజే పట్టణము చేరెను. నన్నుఁబట్టి పలువిధములఁ గష్టపెట్టి యవమానపఱచి నిట్టనిలువున నా చర్మమొలిచి చంపవలెనని యత్నించినారఁట. అట్టి యవమానముమ రణమ్ము సహించుటకన్న నవమానము వేఱేమియున్నదా? స్వహస్తమరణమే యిట్టిసమయమున సరియని నాకుఁదోఁచెను. ఇది పాపమని కదా శంకింపవలెను? ఇహసుఖములందఁ నేనింతవఱకొనరించిన మహాపాతకములకంటె నిదిగొప్ప పాతకమా? ఇఁక నా దారపుత్రాదుల విషయమా? వారినిప్పుడే బీజాపూరు జేర్చెద. నా సంపద వారివెంబడిఁబంపెద. వారు సుఖముగ మనియుందురు. పిదప నేఁ గోటలోఁ బ్రవేశించి, తలుపులు మూయించి, యందుండు గజాశ్వములతోఁ గలుగత్తిరించి- నవరత్నములను మార్ణము చేసి నేలపైనెఱపి, కోటకంతయు నగ్గిఁ దవిలించి నా కరవాలముచేత నే నేఁ జచ్చెద. పిదప నా వైరులు పాడుపడినపట్టణము నేలనిమ్ము. ఇదికదా నా నిర్ధారణము.

సీ॥ నవరత్నమణిమయ- నవ్యమందిరములు। వహ్నికీలలఁబడి వాసిఁజెడఁగ
భద్రులఁబోలెడి- భద్రగజంబులు। పాదహీనలఁ జిక్కి బాధపడఁగ
సర్వలక్షణములఁ- బర్వెడు హయములు। తోఁకలల్లాడక తొట్రుపడఁగ
నిదురించుజనులెల్ల- నిట్టనిల్వుగ నీల్గి। నీఱయి నేలలో- నైకొనంగ
నెమ్మదిగఁ గన్నులారఁగ - నేను జూచి
మేను త్యజియింతు నిదియె - నేఁ బూనుప్రతిన
ఘాతకులచేతఁ జిక్కుట రోఁతగాదె
వలచునే చిత్రవధ శూరవరుఁడు జగతి?

ఇదియే నేఁజేయఁబూనినపని. ఇఁక నాలశ్యంబు వలదు.

(నిష్క్రమణము.)

రామరాజు చరిత్రము

ద్వితీయాంకము.

ప్రథమరంగము.—విద్యానగర పరిసరప్రదేశము. భార్గవి, సరస్వతి.

భార్గవి.—సరస్వతీ! మన వాసస్థానము నిన్న యెంతటి సిరితో మించుచుండెను? నేఁడెటులాయెను? అయ్యో!

సీ॥ నానాదేశ సంచారము చేసి, నేఁగూడఁబెట్టిన సిరి కొల్లఁబోయె.
"కృష్ణరాయలఁగూడి కేరుచు జయలక్ష్మి కూర్చిన వైభవ మేర్చిపోయె.
"సామంత రాజులు ప్రేమతోఁ బంపిన, నవరత్నములు నేలఁ గలిసిపోయె॥
"కర్ణాటరాజ్య వైఖరి యెంతవింతని- నామముండినదెల్ల నాశమాయె॥

గీ॥ కాళరాత్రి క్రూరకర్మంబు! దానికి
నేమియెగ్గుఁ దలఁచినామొ మనము?
ఎంతచేసెనయ్యొ! సంతాపమునఁగూడె।
పాపికెటుల తెలియుఁ బరులబాధ?

అమ్మా! కోడలా! నాకళతగ్గెను. ఈ పాడుపట్టణము జూచి నేనుండఁ జాల. నా సిరి యంతయుఁ జూఱఁబోయెను.

సరస్వతి.—అత్తా! నా మొఱ యెవరికిఁ జెప్పికొందును? నీ వార్జించిన విభవము పోయినను మరల నార్జింపనగును. దానికేమి? త్రిత్రయవత్సరంబులయ్యో! ఆహార విహారములు మాని- యహర్నిశములు జాగరావస్థఁ బూని దేహప్రయాసమునకలుకక బుద్ధినిగష్టపెట్టి నా వంశపారంపర్యముగ నా బిడ్డలనుభవింతురని యెంచి సంపాదించి యుంచిన విద్యాధనమెల్ల- నిన్నటి రాత్రి కాలిపోవుట నేఁగన్నులారఁ జూచితి. అయ్యో!

ఉ॥ వేదములెల్లఁగూర్చితిని వేధయనుగ్రహమొందితి. యెన్నియో
వాదములెల్లఁబొత్తముల వ్రాసిగ వ్రాయుచుఁగూర్చి చేర్చితిన్ ।
కాదనుకార్యముల్ దెలియఁ గర్కశతర్కవిచారగ్రంథముల్ ।
నీదయ నన్నిచేర్చితిని. నీవయి పోయెను నిన్న. యక్కటా॥

అత్తా! ఈవిద్యాధనంబు నార్జింప నేఁబడిన కష్టంబు దైవంబెఱుంగు. మాధవాచార్యులను రప్పించి, వారిలో నేనావహించి, వారిచే సకల గ్రంథంబులు సంస్కృతంబున వ్రాయించి యుంచితి. మరల కృష్ణదేవరాయలవారి యాస్థానముఁ జేరి పెద్దనమొదలగు కవులచే రసవంతములగు నాంధ్రగ్రంథంబు లొనరింపఁజేసితి. అదియిది యననేల? ప్రపంచంబున నెన్నివిధములగు విద్యలున్నవియో యవియన్నియుఁగూర్చి పుస్తకభాండాగారంబునఁజేర్చితి. "కుమ్మరికొకయేఁడు-కోలకొకగడియ" అనినటుల కాళరాత్రి వానినెల్ల నొకరాత్రి నశింపఁజేసెను. నీవిచటఁజేరితివని నిన్నుఁజూచుపాఁకున వచ్చి యెంతపని యొనర్చెను? ఏమి సేయుదు?

భార్గవి.—కోడలా! నీ ధనముపోయినదియే క్షేమమాయెను. నీనుండి జనులకు క్షయమేగాని మేలు రాదుకదా?

సరస్వతి.—అత్తా! ఏమీ! అటుమాటలాడెదవు?

భార్గవి.—కోడలా! నామాటలందేదోషములేదు. ఉన్నదియున్నటు లాడితి నని కోపగిల్లకు.

సరస్వతి.—మండిపడు నీమాటలకు నాకుఁ గోపమేల? నానుండి జనులకు క్షయమెటుల?

భార్గవి.—అత్తయని మర్యాదయుంచక నీవని యేకవచనంబున నాతో మాటలాడసాగితివి. కావున నేనును నిర్దాక్షిణ్యముగ మాటలాడెద. నీపుట్టుకయే దోషావహము. ఏకాక్షర ద్వ్యక్షర త్ర్యక్షరాది నిఘం

టువులేర్పఱచి జనులను బాధించుచున్నావు. ప్రతిశబ్దమునకు ననేకార్థంబులుగల్పించి జనులు తమయర్థంబులే సార్థకంబులని జుట్లు పందెములాడుచుఁగొట్లాడుదురు. శబ్దార్థవిచారంబులుపెక్కులై వేదముల కనేకార్థంబులు గల్పించి మతములు హెచ్చించి మతద్వేషములు పెంచి జనులను కష్టసాగరంబున ముంచితివి. ఈయర్థవిచారము చేయను జనులు బాల్యావస్థమొదలుకొని మరణావస్థవఱకు నిద్రాహారములు వదలి దారపుత్రాదుల మోముజూడక క్షీణింతురు. కొందఱు వృద్ధులగు తలిదండ్రులను వదలి వారణాసిఁజేరుదురు. కొందఱు సన్న్యసింతురు. కొందఱు బ్రహ్మచర్యాశ్రమమే మేలనియుందురు. అయ్యో! మాధవాచార్యులిహసుఖమనుభవింప నన్నెన్నివిధముల నాశ్రయించిరి? నేను వారిననుగ్రహించునంతలో వారియందు నీవావహించి పాపము వారిని సన్న్యసించులాగొనరించితివి. పిదప వారు నన్ను సరకుసేయరైరి. ఈరీతి జనులను దురవస్థఁబెట్టుటయే నీవిద్య. ఇంతయేకదా?

సరస్వతి.—అవునమ్మా! అత్తయని మెత్తగమాటలాడినట్టెల్ల తలతోఁకలెఱుంగక దూషింపసాగితివి. నీవీదేశంబునఁగాలిడిన కారణంబునఁగదా యిన్నిచెట్టలుప్పతిల్లెను? నాబాలురకు ధనములేకున్నను విద్యాధనముండెను. మధ్యాహ్నమునకు దైవమిచ్చిన కందమూలాదులు భక్షించియున్నను, దేహబలమున దేవతలనైన సరకుఁగొనకుండిరి. నిశ్చింతయును సుఖనిద్రాది జరారాహిత్యత వెలయుచుండిరి. ఎప్పటనుండియో నీవిచ్చటికివచ్చి నాబాలురకు నవీనాభిరుచులపై నభిలాష హెచ్చింపఁజేసితివి. దైవము పానీయమని యిచ్చిన జలముపై నుపేక్షగల్పించి మద్యమనవద్యమనిపించితివి. ధనకనకవస్తువాహనములపైఁ నాసఁబుట్టించి జనులను గారించితివి. తమశరీరసౌందర్యమే తమ

కాభరణములని యెన్నుచున్న యెలనాగలకు హేమాలంకారముల పై నపేక్షఁగలిగించి యందులకై భార్యాభర్తల యన్యోన్యతఁ దగ్గించఁ జేసితివి. అవియివి చేసితివననేల? నాచాలురకు ధనమదాంధతఁ గల్పించి చేయరానిపనులఁజేయించి దేహబలంబు క్షీణింపఁజేసితివి- అయ్యో! సతుల సుశీలతయను పరిమళమునఁ బరిఢవించు పట్టణములు వారాంగనల పైపూతల వన్నెలచే వాసికెక్కెను. వేదాధ్యయనాది చింతనల మంతుకెక్కిన యువజనులు కోకోక్కకళా శాస్త్రాభ్యాసమునకై పాటుబడసాగిరి. ఇవియన్నిటికిని మూలకారణమ్ము నీవకావా! నాలుకయున్నదని మాటలాడినఁ బ్రయోజనంబేమి?

భార్గవి.—అపునే! ఎంతటికి నీల్గి మాటలాడుచున్నావు! నేను రాకయున్న నీదేశీయజనులెల్లరుఁ గూటికిలేక కాటికిఁ గాలు సాచుచుండిరికదా? అట్టివారినిఁ గాపాడితినని తలఁపక యిటులాడుట దోషముకాదా?

సరస్వతి.—ఎల్లకాలము నీవే యందఱిని రక్షించుదానవు! నీవులేనప్పుడు నాజనులెల్లరు చచ్చియుండిరియా?

భార్గవి.—జీవచ్ఛవములైయుండిరి. నేవచ్చి జీవకళ నించితిని.

సరస్వతి.—జీవకళనా? కాదు- కాదు, మరణమునకు దారిఁజూపితివి.

భార్గవి.—కాదేని నీజనులెల్లరుఁ జిరంజీవులై బ్రదికియుందురు కాఁబోలు?

సరస్వతి.—ఇట్టిసుస్మరణ ప్రాప్తియుండలేదు.

భార్గవి.—కోడలా! నీవుచిన్నదానవు. కోపించిమాటలాడెదవు. నీకు సమానముగ నే బదులిడినయో ననుఁజూచి జనులునవ్వుదురు. కావునఁ బరస్పరనిందారోపణము మాని కర్తవ్యంబు విచారింతము. పోయినదానికిఁ బొగలినఁ బ్రయోజనమేమి? వలదు. మనయుభయులకు ననుగ్రహపాత్రుండైన రామరాజిపుడీపురిఁ జేరినాఁడు-

మనమావహించి కోలుపోయిన మనధనము మన్నుకన్నమిన్నగనార్జితము. కాళరాత్రి యిపటఁగాలూది నిలువ నటుల మనము గావింపవలెను. ఇదినమ్మతముకదా?

సరస్వతి.—మంచిది- అత్తా! నీపలికిన పలుకులు యుక్తియుక్తములుగనున్నవి. అటులొనరింతము. మేముకలహించుచుండిన మనజనులెటు బ్రదుకుదురు?

(నిష్క్రమణము.)

ద్వితీయాంకము—ద్వితీయరంగము.

(ఆస్థానమందిరము)—రామరాయలు- సామంతప్రభువులు.

రా॥ రా॥ ఉ॥ పాడిఁదొలంగి యీపురినిఁ బాడ్వడఁ జేసెనె పాపి? యక్కటా!
చూడుడి సభ్యులార! మది స్రుక్కెడి. నెంతటి ఘోరకృత్యమో?
పాడయె రాజమందిరము పావకు పాల్పడి. వీథులన్నియుక్
వీడెను కాంతి. వంతలను వీడవె మాహృదయంబులిత్తఱిన్॥

సోదరులారా! మనకీ దురవస్థయీరీతిఁ బ్రాప్తించునని కలనైననేఁ దెలియనైతిని. అయ్యో! పాతకి తిమ్మరాజెంతటి ఘోరకృత్యమునకుఁ గారణంబయ్యెను? దీనినుండి వానికివచ్చిన ఫలమేమి? హా! అధమాధములకు ఫలమేమి కావలయును? తమకేమేలును రాక యెంతటిచెడుగు తమకైనను దానినినోర్చి, పరులను బాధపెట్టుదురు దురాత్ములని భర్తృహరివచింపఁడా? అయ్యో! ఇంతటి దురవస్థ మన పురికిఁ దురుష్కులనుండి వచ్చియుండిన నాకేసంతాపముండదు. వైరులు వైరులను బాధించుట యొకవిధమైన న్యాయమేను. అయ్యో! నకు బంధువయి సామంతప్రభువయి ముఖ్యాలోచనమంత్రియై

సకలభాగ్యసమేతుఁడయిన, యీసలకము తిమ్మరాజున కిట్టిదుర్బుద్ధి పుట్టినందులకు నేఁజింతించెద. ఏమనిన నేమిప్రయోజనము?

వేంకటరాజు.—అన్నా! ఆదుష్టాత్ముని క్రూరకర్మంబు నోట వచింపనేల?

సీ॥ వివిధకళాకోవిద విద్వజ్జనాళికి। పుస్తకాళిని సగ్నిపాల్జేసెగలఁడె.
ప్రాగ్రాజశౌర్యోన్నతావళికంబగు రత్న। మణులను పొడిఁజేసి మహినిఁగలపె
నవమండలాటిక నావివేకాధిక। వణిజసంపదలను వమ్ముఁగలపె ॥
వెలిపాలములుపున్న- చెలువారుకాంపుల। కలుములు కీలలఁ గలయఁగలపె॥

గీ॥ జననదేశాభిమానంబు గనక- వచ్చు। స్వావమానంబునైనను సరకుఁగొనక
దారపుత్త్రుల సుఖమును- దారవోసి। పట్టణంబెల్ల గడియలోఁ బాడుజేసె॥

అట్టిపాపాత్ముచామంబు నుడువనేల?

తిమ్మప్పనాయక.—అన్నా! ఇన్నిసంకటములకుఁ గారణము మేము. నాఁడు నీవు పుల్లవిఱిచినరీతిఁ బలికినపలుకులు మావీనులకు ములుకులై తోఁచెను. నాటి నీ హితవాక్యంబులకు మేము సమ్మతించియుండినఁ గట్టా! యిట్టిచెట్టలెట్లు పుట్టుచుండెను? ఉచితానుచిత జ్ఞానంబులేక మేము కపిముష్టి న్యాయమనుసరించితిమి. ఫలమనుభవించితిమి.

చ॥ అనుచితమంచు నెన్నక, దురాత్మునిబోధకులొగ్గి, నాఁడు మే।
మనిన దురుక్తులన్నియును, మహాత్మ! క్షమింపుము. బుద్ధిజాడ్యులై
నినుఁ బరిమార్పఁజూచిన, వినీతులు నీచులు వీరటంచు నీ
వనక, యనుగ్రహింపుము. దయామతి! వందనమంది ప్రోవుమా॥

(అందఱునమస్కరింతురు.)

రామరాజు.—సోదరులారా! నన్నీరీతి మీరుమన్నించితిరేయని సంతసించితి. అయిన నిది సంతోషసమయంబుకాదు. ముందు జరుగఁదగిన కార్యంబు లనేకంబులున్నవి. వానింగురించి విచారింతము.

గోపానాయకుఁడు.—సోదరా! విచారించునదేమియున్నది? ఈదినంబున నే రామరాజు పట్టాభిషేకంబని చాటించి కర్ణాటకరాజ్య సింహాసనంబధిష్ఠించి రాజ్యమేలుము. ఇంతకంటె వేఱేమియున్నది?

వాజప్పనాయక.—నిజమాడితివి. నాఁడే మనమీపని సలుపవలసియుండెను.

నరవరనాయక.—నాఁడిటు మనమొనరించియుండిన నిన్నికష్టము లెటు వచ్చుచుండెను?

రామరాజు.—సోదరులారా! నాయందు మీకుఁగల ప్రేమాతిశయంబున మీరిటు పలుకుచున్నవారు. రాజునయి, రాజ్యమేలుతలంపు నాకుఁ గలనైనఁగలుగదు. రాయలవంశమున నిలిచిన పసిబాలుఁడు సదాశివరాయఁడుగదా? ఆచిన్నచిఱుత తలిదండ్రులులేనివాఁడుగదా? వానిచెట్టఁబట్టి రాజ్యమునకుఁ బట్టముఁగట్టుట లోకసమ్మతము, న్యాయసమ్మతము, శాస్త్రసమ్మతము, దైవసమ్మతము.

తిమ్మప్పనాయక.—సోదరా! నీవాడినమాటలు హితములేను. రాజు బాలుఁడగును. మరల కన్నకష్టంబు లిప్పటివలె మూడునని భయమయ్యెడు.

రామరాజు.—అన్నా! నీమనంబెఱింగితి.

చ॥ అననిఁక నేల? యేల మనమందుఁ దలంచితి నేని. రాజ్యముం
గొన నెపుడేని చిత్తమునఁ గోరితి నేని. మదీయభూమి
పాలున కశుభంబుసేయ మదిలొగ్గితి నేని. నఘోరరౌరవం
బను నరకంబు పాలగుదునయ్య నిజంబిది దైవసాక్షిగన్ ॥.

గోపా॥—(అందఱులేచి) సోదరా! అంతటి ప్రతినయేల? సత్యమునకు మీఱిన వచనంబు నీనోటవచ్చునే? నీయిష్టానుసారంబు నడుతుము. నీయాజ్ఞానువరులమై మేముండెదము.

రామరాజు.—అటులయిన నీదినముననే సదాశివరాయలకుఁ బట్టాభి
షేక మహోత్సవము సలుపుదము రండు.

(అందఱు) మంచిది.

నిష్క్రమము.

తృతీయరంగము.

విద్యానగరము—అంగడివీధి.

తందనానపాటలవారు. ఇఁకననేక వినోదములు సలుపువారు. పటాణి.

తందనానపాట.—రాయలచరితము రాణ వినిచెదము. రండీ జనులారా!

ఆయువు హెచ్చుచు నాపదతొలఁగును. అంతవినుడయ్యా.
సాళువబిరుదును నందిన కులమున, జనియించెను బెద్ద
సాళువనరసింగరాయఁడు భువిని, సాహసవంతుఁడు.
అతనికిఁబుట్టిరి కృష్ణరాయలు, అచ్యుతరాయలు
మతివంతులు మఱి బలసంపన్నులు. మాన్యులు ధరలోన.
కృష్ణరాయలకుఁ బట్టము గట్టిరి, కీర్తిపరుండనుచుఁ
గృష్ణవేణి తనమేరగ నేలుచు జిష్ణుఁడయ్యెభువిని.
పోర్చిగీసువా రతని పొందును గూర్చి చేరువేళ
నేర్చెను నూతనవిద్యలెల్లను నేర్పుమీఱ రహిని.
బీజాపురముననుండు తురుష్కులఁబిలుకు మార్చె రాజు
భూజనులెల్లరు పూలుచల్లుచుఁ బూజచేయఁగాను
గంగవంశజుల భంగఁజేసె రణరంగమందు రాజు.
బంగరుపాలకినెక్కి వచ్చెఁ దాఁదుంగభద్రకడకు।
చోళపాండ్య దేశముల జయించెను చోద్యముగా రాజు.

ఆలమునందు మేలుసిరుల తామందించిరి వారు
గోలకొండను కొల్లఁగొట్టెను కోవిదుఁడు రాజు
నేలనుఁబడుచు మ్రొక్కుచు సుల్తాను నీశరణని వేఁడ
వాలమ్ములువిడి కాలము వడలుచు వానిని దయఁజూచి
మేలుమేలనుచు నభయములిచ్చుచుఁ దాలిమిఁగాపాడె
రాయచూరును చూఱఁగొనుచును రాయలు వెలయంగ
భోయని భామిని సుల్తను యఱచుచుఁ బోయెను వెఱచఱచి
కలబురిగీ రాజ్యంబును నెల్లను కలఁచి కలఁచె రాజు
కలలోనైనను నతనిపేరువిన నులికిపడఁగ నరులు
సలబత్ఖానునిఁబట్టి చంపెను। కలనుకెక్కి రాజు
వెలవెలఁబారుచు నసాదుఖాను। వెడలె వెన్నుఁ జూపి
తురుష్కనారుల రాణివాసఁపు దుఃఖమడఁచె రాజు
సురాపానపు మత్తునెల్లను స్రుక్కించెను రాజు
కృష్ణరాయలు కీర్తిమంతులై విష్ణుపదముఁజేర
కృష్ణవేణిని దాటిరి యవనులు, కేరుచు హిందువుల
రామునిబలె భువి నవతరించిరి రామరాజుగారు.
ఈమహిఁ దురక రక్కసులెల్లరు, నీగలవలెఁబార.
భల భల భల భల రాయచూరు వడిఁబట్టె రామరాజు.
మలకలెల్లరు తెలతెలబారఁగ మారిమసఁగినటుల॥
ముదము గదియగా ముదగలు కోటను ముట్టడించె రాజు
ఎదలుపగలఁగా యవనులు పారిరి యెవరిదిక్కు వారు
ఘటఘట పోయి భటకలు దుర్గము పట్టె రామరాజు
కటిల తురుష్కులు కూడుగానక మటమటమాడంగ
గోలకొండను నహమన్నగరుకుఁ గూడికఁ గల్గించి
ఆలంబున బీజాపురు వారిని నేలకుఁదప్పించె
బీజాపురు సుల్తానుపఁదోడయి బీరమ్మున వెడలి
ఆది నహమ్మదు సుల్తానును [illegible] గా[illegible] జే[illegible]

యవనుల కావర మెల్లఁ గూలిచి యవని నేలె రాజు
యవన యువతులు ముసుకులు విడిహిందువుల సేవసేయ
రామరాజన సామాన్యుఁడె యా రామరాజు కాఁడే?
భూమినింతటి పుణ్యపురుషుఁడు పుట్టఁబోఁడు నిఁకఁడీ
యవనరాక్షసుల పాలియముఁడుగా నవతరించె రాజు
భువిలోఁ గీర్తిఁ బఱసి మించెను- పూజ్యుఁడు రామరాజు
భళె భళె భళె భళె రామరాజును- ప్రస్తుతింప వలదె?
యిలఁగల జనులు మేలు మేలని- నిలిచి కొలువవలదె?
జై జై జైయని రామరాజును- సకలజనులు గూడి
వాసిగఁ బాటలఁ బాడుచు మనుఁడీ- వసుధను జనులార!
బీదల పాదు సాదరతను గని- బిక్షమియ్యుఁడయ్యా!
మేదిని నిలుచును శాశ్వతంబుగ- మీకీరితి మిగుల.

ఈరీతి నంగడివీధిలో వినోదములు జరుగుచుండును.

(పైపాటవినుచుండిన యొక పటాణి పండ్లుకొఱుకుచు.)

పటాణి.—ఏమీ! ఈ దేశంబునందుండు తురుష్కులు హిందువులచే నీరీతిఁ బరిభవింపఁబడుచున్నవారా? ఎంతటి యవమానసంబిది! మహమ్మదీయ మతస్థులు, మదించిన మాతంగములు రసాలదండముల ఖండించు చందంబున, హిందువులను నఱకుచుందురని ముందుచరిత్రకారులు వ్రాసిరికదా! అట్టిపరాక్రమవంతులేల యీహిందువులకులొగ్గి మాన ప్రాణ ధనంబులు గోల్పోవుచున్నవారో తెలియదయ్యె? గోవానుండి రామేశ్వరమువఱకు నెవరితో సంభాషించినను రామరాజు యొక్క కీర్తివర్ణనమేగాని వేఱొకమాట వినులఁబడదుకదా? ఈ తందనానపాటలవారు హిందూ రాజులను మితిమీరి నుతించుచుఁ దురుకల నతి హేయముగఁ గేరుచుఁ బాడినపాటలు

నాహృదయశల్యములై నాటెను. ఏమిసేయుదును! ....

ఆలోచనలేల? నాతల్లిచెప్పినరీతి నీపట్టణంబుననే యీరాజువద్దనే నేఁజేరెద. దేదీప్యమానంబగు దీపికాంచలములఁ జలింపఁజేయు పవనునిమాడ్కిఁగొన్ని దినంబులుండి ఝంఝామారుతంబుబలె విజృంభించి వానిని నశింపఁజేసెద. ప్రపంచంబెల్ల నేకాహుతిగఁ గొనఁజాలు హుతాశనుండొక దారువునందుఁ దనపరాక్రమమెల్ల నడఁచికొని మఱుగుపడినటుల నేనును నీదేశమునందుండి సమయము వచ్చినపుడు సమవర్తింబలె నటించి యీరాజ్యము క్షీణింపఁజేసెద. వారాశిప్రావృతమేదినీవలయ సామ్రాజ్యంబు పారశీకుల పాలొనరించి ప్రాణంబులు త్యజించెద. తురుష్కకరకృపాణధారలచే గర్ణాటకాంధ్ర భూపతుల దేహములనుండి రక్తము స్రవించి ప్రవాహములై కృష్ణ తుంగభద్ర నదులలోఁగూడి సాగరంతవఱకు నాకు నిమురపట్టునా? ఇదికదా పటాణియగు నాపౌరుషము!

సీ. భర్మాంచలోజ్వల భాసితధ్వజముల నేలఁగూల్పక నేను నగడఁగలనె?
సర్వభక్షకురీతిఁ బర్వి యీపురినెల్ల భస్మంబుచేయక బ్రదుకఁగలనె?
పన్నగంబునుబట్టు పక్షీంద్రుకైవడి జనులఁగారింపక మనఁగఁగలనె?
స్వర్భానుఁడొదిగి భాస్వరు మ్రింగుచందాన నుర్వీశుమ్రింగక యోర్వఁగలనె?
ప్రళయపావకు రీతినేఁ బ్రజ్వలించి
యాంధ్ర కర్ణాటకాఖ్యుల నాజినోర్చి
యేరులై వారిరక్తము పాఱఁగనక
యిలఁ బటాణిగ మేనున నిలువఁగలనె? ॥

ఇట్టిదికదా నాప్రతిజ్ఞ? ఇదిచెల్లింపనేని నీభువి నాబ్రదుకు వ్యర్థము. ఇచట జరుగు విశేషచమత్కృతులఁ జూచుచు సమయమువేచి రాజుదర్శనంబు జేసెద.

నిష్క్రమము.

తృతీయరంగము.

ఆస్థానము.

రామరాజు- పటాణి- సేనాని- ఆషాబి- తిరుమలాంబ.

రామరాజు.—(స్వగతము). ఆహా! భామినీ సుల్తానులను కీలుబొమ్మలనుఁజేసి సూత్రధారుఁడు బొమ్మలనాడించురీతి నాడించుచున్నాడను. అహమన్నగరు గోలకొండ నవాబులకు నైకమత్యతఁగల్పించి గర్వాగ్రేసరుఁడైన బీజాపూరు సుల్తానుపై దండెత్తులాగున బ్రోత్సాహపఱచితిని. భీతిలి చీకాకుపడి సుల్తాను మగ్గినతఱిఁగాచి రాయచూరు కోటను సాధించితి. బీజాపూరు సుల్తాను నాశరణాగతుఁడైన తోడనే వానికి సాహాయ్యపడి వానికి బోధించి గోలకొండ నవాబగు కూలీకుతుబ్షాపైన దండెత్తు లాగొనరించి వానినోడింపఁజేసితి. మరలవానినిఁ బ్రోత్సాహపఱచి యహమన్నగరుపై దండెత్తులాగొనరించి సాహాయ్యముగ నాసేననిచ్చి హుశ్శేని నిజాముషానోడించితి. దానిచేఁదనివందక తురుష్కదేవాలయములఁగూల్చి ప్రార్థన మందిరములందు గుఱ్ఱములఁ గట్టించితి. రాణివాసస్త్రీలకనేకులకు మోముముసుఁగుల బాధఁదప్పించి నానగరములోనియువజనుల బానిసలగానుండ నియమించితి. హిందూ మానినీమణుల నవమానపఱచిన ద్రోహులు మని సంతకాలమును మఱవనటులఁజేసి కృతార్థుఁడనైతిని. ఇంతచేసినను నాకిఁకను సంతసము కలుగదాయెను. ఆతురుష్కుల రూపుమాపి ధరిత్రికిఁ బవిత్రతఁగల్పించెద. అటు చేసినఁగాని నాకుసిద్రపట్టదు.

సీ॥ పారసీకులనెల్లఁ బారఁదోలినఁగాని। ప్రాణమునిలుమనే భద్రముగను?
యవనులగుమి నెల్ల- నవనికిఁదప్పింప కున్ననీరాజ్యము సన్నగిలదె?
చంద్రధ్వజులనెల్లఁ జంపకవదలిన। వాసికెక్కునె చంద్రవంశమిలను?
అల తురుష్కులఁబట్టి నిలఁ గూల్పకున్నను। రామరాజ్యంబెటు రహికినెక్కు?
తొల్త సుల్తానులను నేలఁద్రొక్కి పిదప
భామినీరాజ్యమేలెద భవ్యముగను
రాజ్యతంత్ర ప్రవీణత రహికినెక్క
దిశలనెల్లెడ నాంధ్రుల యశమునిండ॥

ఇదికదా నాప్రతిన. తురుష్కులనేకులు నాసేవకులైరి. తురుష్కనారులనేకులు నాబానిసలయిరి. ముదగల్లు నవాబు మదించి ననుధిక్కరించిన కారణంబున వానిని జయించి కోటకొల్లఁగొట్టి యా నవాబు బిబ్బీలలో నొకతెనుఁబట్టి తెచ్చులాగున సేనానికి నాజ్ఞయొసంగియుంటిని. వాఁడటులొనరించితినని యొకసుందరీమణినిఁ బట్టితెనని వ్రాసినాఁడు. వాఁడు రాఁదగినదీ దినమేకదా? ఎందుకు రాక తడసి యుండును?

పటాణి.—మహాప్రభూ! ముదగల్లుకుఁ బోయిన సేనాని నవాబును బారఁదోలి పట్టణము నిట్టునఁగూల్చి నీటుఁగుల్కెడి పాటలాధర నొకతెను చెఱఁగొని తెచ్చితమదర్శనంబునకు వేచియున్నవాఁడు.

రామరాజు.—రానిమ్ము.

సేనాని.—(ఆషాబీని వెంటనిడికొని ప్రవేశము).
మహాప్రభూ! వందనమ్ములు. మీయాజ్ఞ శిరసావహించి చేయునదంతయుఁ గోరంత కొఱంతలేనటులఁజేసి యీచేడియను చెఱఁబట్టి తెచ్చితిని. తమయానతి వేచినవాఁడను.

రామరాజు.—సేనానీ! ఈమానిని మోమునకు ముసుఁగుల దొసఁగు లేల? వదలింపుము.

(పటాణి లోలోఁబండ్లు కొఱుకుచుండును.)

సేనాని.—(ముసుఁగుఁదీయును.)

ఆషాభి. మ॥ ఖల! దుష్టాత్మక! నీచకర్మ! యిటులన్ గంజాక్షులన్ మానినీ
యల మానంబులు బాప నీకు నగునే? హా! పాతకీ! భూమికిన్
బలువై పుట్టితివీవు. మంచిది. భలా! నిర్భాగ్య! నాయశ్రువుల్
జలధిన్ బోలుచు ముంచు నీకులము రాజ్యంబంతయున్ నమ్ముమా॥

రామరాజు.—ఏమీ! ఈహీనజాతి మాయలాడి శంకవీడి, కడుదుడుకు తనమున మాటలాడుచున్నయది?

ఆషాబీ.—ఓరీ దుష్కులాధమా! నేహీనజాతి దాననా? ఏమికూసెదవు? మాననీయమైన మహమ్మదీయన్ గులజురాలను గానా? నవాబు వంశమునఁబుట్టిన దాననుగానా? నీవొకమానవుఁడని నేనెంచి యున్నఁగదా మాటలాడను సందేహింతును? ఇఁకదుడుకు మాటలాడితినని నీవిటులుడికెదవా? మానిని మఱుగువడి యుండునంత వఱకుఁగదా దాని మాననీత్వము? ముసుగువిడి ముందఱికి వచ్చిన పుడు నీదుష్టమూర్ఖుని లక్ష్యపెట్టనా? గద్దకువచ్చినటుల నీకేండ్లువచ్చెనుగాని బుద్ధిరాదాయె. ఓరీ క్షత్రియవంశ పాంశనా! నీయంతఃపుర నారీ మణులను పరులుపట్టి బాధించిన తఱి వారి మానసంబు లెటులుండునో నీవాలోచింపవైతివిగదా? ఛీ, ఛీ, నీముఖముజూచినఁ బాపంబగు. నీచేతఁజిక్కిన దానను. నాప్రాణంబుఁ దీయుదువో? దాసినచేసెదవో? బంధించెదవో? చేయునదెల్లను జేయుము. నీబుద్ధిజాడ్యత వెలి వేసికొనుము.

దాసి.—(ప్రవేశించి) మహాప్రభూ! అమ్మగారు తమతో సంభాషింప వచ్చి కాచి యున్నవారు.

రామరాజు.—(స్వగ) ఈకాలంబున రాఁగారణం బేమి యయుండును? (ప్రకా) (దాసింజూచి) రానిమ్ము (సేనాని పటాణుల్గఁ జూచి) మంచిది. మీరిపుడు వెళ్ళి నేఁబిలిపించినపుడు రండు.

(పటాణి సేనానులనిష్క్రమము).

(తిరుమలాంబ ప్రవేశము).

రామరాజు.—(భార్యంజూచి) దేవీ! నీరాకకుఁగతం బేమి?

తిరుమలాంబ.—నాథా! నేటిదినంబు నావ్యసనంబునకుఁ బారంబులేక యున్నది. ఏమి సేయుదు?

రామరాజు.—దేవీ! కారణం బేమి?

తిరుమలాంబ.—(నలుదిక్కులుఁజూచి ఆషాబీనిగాంచి) నాథా! ఈస్త్రీ యెవతె?

రామరాజు.—నాతీ! ముదుగల్లు నవాబు వంశజురాలు. నేఁబట్టి తెప్పించితిని.

తిరుమలాంబ.—నాథా! ఈబిబ్బోకవతికి బిబ్బిలముసుఁగుండ వలెను గదా? తీయించినవారెవరు?

రామరాజు.—రమణీ! నేనేను.

తిరుమలాంబ.—నాథా! నేఁజెడితి చెడితి. నిన్నటి కల సార్థక మయ్యెను అయ్యో! ఎంతటికారణం బొసఁగెను?

రామరాజు.—నాతీ! నీకలతీరేమి పలుకుమా?

తిరుమలాంబ.—నాథా! ఏమని నేఁబలుకుదును? దృష్టాంతముగ నేఁడి చట సంభవించినదంతయు నేనిన్నరేయి కలఁగంటిని.

రామరాజు.—(ఉలికిపడి) ఏమీ! ఏమీ! ఈదినంబున నగు కార్యం బంతయు నిన్నరాత్రియే కలలోఁగంటివియా?

తిరుమలాంబ.—అంతయేగాదు. ఈరాజ్యంబునకు సంభవించు విపత్తు సైతము నేఁగంటిని.

రామరాజు.—నాతీ! కలలో వార్తలు నిజమగునా? ఇట్టిస్వల్ప విషయములు విపత్తునకుఁ గారణంబగునా? పిచ్చిదానవు నీవు. అన్నియు నమ్మెదవు (ఆషాబీనిఁజూచి) ఓసీ! వగలాడీ! నాపట్టణమందలి వేశ్యాంగనకు దాసివైయుండుము. నీకావరమప్పుడుకదా యడఁగిపోవును.

తిరుమలాంబ.—నాథా! ఆస్త్రీవిషయంబున నీవేకట్టడిపలుకులు పలుకకు. ఆనారి నాపరివారములో నొకతెగ నుండనిమ్ము.

రామరాజు.—దేవీ! సకలదేశంబులు నేనేలినను నన్నునీవేలుచున్నావు. ఇదికదా స్త్రీల మాయామహిమ. మంచిది. అటులనే చేయుము. నాకుఁగార్యమున్నది. పోయివచ్చెద.

తిరుమలాంబ.—మంచిది. నాథా! పోయిరమ్ము.

(రామరాజు నిష్క్రమము)

(ఆషాబీనిఁజూచి) బిడ్డా! నీవెవరిసుతవు?

ఆషాబీ. గీ॥ వృషమిఁ బాతుషలని యెన్నఁ బడెడివారి
లోన నేనగ్రగణ్యనే లోలనేత్ర॥
ఏల నాతల్లిదండ్రుల జోలి నీకు?
దైవగతులను దప్పింపఁదరమె మనకు?

అమ్మా! నన్నేమియు నడుగకుము. నాకీశరీరము భారముగనున్నది. బ్రదుకు వెతయని తోఁచినది.

తిరుమలాంబ.—అమ్మా! ఇంతచిన్నవయసున నీకింతటి తెగువ పుట్టుటకుఁ గారణంబేమి?

ఆషాబీ.—తలవ్రాఁతయే కారణము.

తిరుమలాంబ.—తల్లీ! నీవిప్పుడు వ్యసనమున మునిఁగినరీతిఁదోఁచెదు. అంతటి వెసనమ్మునకుఁ గారణంబేమి? నీతలిదండ్రులనుండి నినుఁబాపిరనియా? పరులు నిను జెఱఁబట్టిరనియా?

ఆషాబీ.—జననీ! వైరులుకుప్పమీఱి పరులపై దండెత్తి ప్రాణంబులు తీయుట సహజమేను. దానికిదుఃఖమేల? అట్టిసమయమ్మున బాంధవవియోగమ్ము నైజము. దానికి వెసనమేల? తరుణులను జెఱపట్టుట మావారుచూపిన దారియ. దానికిఁజింతయేల?

తిరుమలాంబ.— బిడ్డా! మఱియేల యీచింత?

ఆషాబీ. ఉ॥ మానిని! ఆడువారికిని మానముగాదె సమస్తసంపదల్?
మానమువీడి యీమహిని మానినులుండఁగఁ బోలునే సతీ?
మానక నీదు భర్త యనుమానమొకింతయు మానసంబునన్
గానక, నాకుసుంగు తొలిగాఁబఱచి వచించె హీనతన్॥

అమ్మా! మహమ్మదీయమతములో మోము ముసుఁగుఁదీసి పురుషులను జూచిన తరుణీమణికిఁ బుణ్యగతులులేవని విధులున్నవి. అట్టి నారీమణిని దురుష్కులు నిరాకరింతురు. కావున నేనిహపరములకు రెంటికినిఁ జెడితిని, అట్టియునికి భువియందు నేమి? పంపనేమి?

తిరుమలాంబ.—

చ॥ తరుణిరో! నీదువాక్యములు ధర్మములేయగు, మందిరంబులం
దిరముగనెల్ల సౌఖ్యములఁదీరిన నారులకున్. బరావనీ
వరు లరులై యురుల్కఱచి నారులఁ బట్టినవేళఁగల్గునే
దురితములెందు? నిక్కమిది. దుఃఖము మానుము. తోయజాననా!

బిడ్డా! నీశీలత నినుఁగాపాడును వెసనమేల? బలవంతులు బలవంతమ్ముగ నబలలఁబట్టినపుడు పొడమిన పాపములకు భాగరులు పురుషులగుదురుగాని తరుణులుగారు. ఇదినిజము. శాస్త్రసమ్మతము. దీనికిఁగుందవలదు. నామందిరంబున సుఖమ్ముగనుండుము. మంచిసమయము వచ్చినపుడు నిను నీతలిదండ్రుల వశపఱచి నీవన్నివిధంబుల సుఖంబు లనుభవించునటుల నేనొనరించెద. నావిభుఁడు నీకేయపకృతి యొనరించియుండినను క్షమింపుము.

ఆషాబీ.—తల్లీ! దిక్కులేనిదీనురాలి పాలిటి దైవముగ నీవు ప్రసన్నురాలయి ననుఁగాపాడితివి. అటుకాదేని వారాంగనాపరిచారికరాలనై దురితకర్మములెన్నియో యాచరింపవలసినదిగనుండెను. నీవే యికనాపాలిటితల్లివి. నీసరసనుండెద.

తిరుమలాంబ.—అటుచేయుము. నీవు బలుబడలితివి. కొంచెమువిశ్రమించుకొందువు రమ్ము.

(నిష్క్రమము.)

—(౦)—

ద్వితీయాంకము—పంచమరంగము.

(విద్యానగరములో నొకతోఁట.)

ఆషాబి—పటాణి.

ఆషాబి.—(ఏకతముగఁగూర్చుండి చింతచేయును).

సీ॥ నేలపై నడవఁగనేల? నీపదములు మాయునంచను తల్లి మాటవినక॥
" ముద్దుల నమజేరి మోదాశ్రువులుగార్చి మమతనుగను తండ్రిమాటవినక
" ఏమికావలెనమ్మ యెఱిఁగింపవే? యని మందలించెడియన్నమాటవినక॥
" బంగారు గొనముల సింగారవలయని సాటివారనియెడి మాటవినక॥

" ఎన్నిదినములుగడచనె! నేమి సేయు
" దాన? పరగృహవాసంబు తప్పదయ్యె
" దైవమా! యేమి పాపము దలఁచి నన్ను
" భువినిఁబుట్టించితివి యాఁడుపుట్టువుగను?

(చింతించుచు) అయ్యో! ఎంతటి విపదబ్ధిని నేమునిఁగితి! నా వ్యసనంబుపశమింపంజేయ నాపతివ్రతాశిరోమణి తిరుమలాంబ యెన్నన్ని విధంబులఁ బ్రయత్నించినను నాకాసతియొక్కమాటలు ములుకులై నాటుచున్నయవి. రామరాజనుపేరు నావీనులఁబడినప్పుడంతయు మొనగలసూదులతో నాదేహమెల్లఁ గ్రుచ్చినట్లగుచున్నయది. వానిపాడవడఁజేయు శూరవరుండీ ధారుణినొకఁడైన లేడాయెనా? అద్వితీయుండగునట్టి వీరాగ్రణికి నేద్వితీయఁగనుండ నపేక్షించెద. అట్టి బలశాలి నన్ను యిల్లాలుగఁజేకొననొల్లఁడేని వానికిదాసినైయుండ

దనుగాని నోరున్నదని బీరములు మేర మీఱులాగునఁ బలుకుచు మూరెడుమీసములు వేఱ్వేఱఁ బఱచి మవ్వుచు కార్యభాగమ్మున భీరువులైన పందల మోమైనఁ జూడఁగలనా?...... హా హా. ఆనాఁడాస్థానంబున నన్నవమానపఱచినపు డొక శూరుఁడు పండ్లుగిటగిట గొఱుకుచు తనకత్తిపైఁ గేలుసాచి మరలవదలి మోమువంచికొనెను. వాఁడు నాహీనస్థితిఁ జూడనోపక దానిని మాననోపక బాధపడినవాని రీతి నాకునగపడెను. వానిని మరలఁ జూడను సమయము తటస్థింపదయ్యె. వాఁడెవఁడో తెలియ దాయె. చూడ సుందరుఁడు. వీరవరుఁడుగా నగపడెను. వాఁడిపుడెచట నుండునో?

పటాణి.—(స్వగ) హా. ఆచెలినిఁ జూడక యీయిల నేనిలువంజాల.

ఉ॥ ముద్దులుగుల్కు మోమువస మంచెను మోహపు నీరధి న్గటా!
నిద్దరరాదు కన్నులకు నిక్కముగా, మఱివచ్చె నేనియుక్క
ముద్దియరూపు స్వప్నమున ముంగిటనిల్చినలాగుదోఁచెడిక్క
సుద్దులికేల? యాసుదతిఁ జూడక కూడక నిల్వ నేభువిన్॥

అయ్యో! ఆయింతిని జూచు టెటుల? చూచితినిపో, ఆరామామణి నన్నుఁబల్కరించునో, అబల నవమానపఱచిన తఱిఁ జూడనోపిన నిర్భాగ్యుఁడని నను నిరాకరించునో? హా! హస్తమా! ఆనాఁడు నీసామర్థ్యంబు వీడి నిశ్చేతనపదార్థంబురీతి స్తంభించితి వేల? ఎత్తినకృపాణంబును మరల వరలో దూర్చితి వేల? ఆదురాత్ముని శిరము ఖండింపక కరుణదాల్చితి వేల?... (నిట్టూర్పు విడుచుచు) ఒకవేళ త్వరపడి యనాలోచితంబుగ వానిశిరము దునిమియుంటినిపో ఫలితమేమగుచుండెను? ఆమానినీమణికి నవమానంబు దప్పుచుండెనా? నా ప్రాణంబులు దక్కుచుండెనా? అవి వేఱుఁ జని పోకటివచ్చుచుండెను. నాపూ

నిచప్రతిజ్ఞకు భంగము కలుగుచుండెను. ఇంతయేకదా? ఆనారీమణి యీతోఁటలో దూఱినదని సిలికెను. ఇదిసమయము. దానినిఁ బల్కరించెద. ఆనాఁడు నేఁబూనిన తాలిమికిఁ దగిన కారణంబులు తెలిపెద.

(ముందటికిఁ బోయి దూరమునుండి ఆషాబీనిఁ జూచి).

సీ॥ అందమై మన్మనోనందమై నెలఱేని చందమై చెన్నొందు సకియమోము।
శుద్ధాష్టమీచంద్రశుభబింబమును బోలు బంగారుఫలకమీ ఫాలతలము।
గొప్పలై మూలలుగోనసాగి కెంపుల కప్పులనుప్పారు కలికికనులు।
ఇంచుకకొనవంచియుంచిన యపరంజి నసఁదీరు సనుపారు నాతినాస॥

గీ॥ ఔరశృంగారసౌష్ఠవం బౌర! యిచట।
ధాతనిర్మాణనిపుణతఁ దగ నయారె!
కవుల యుపమలు సాలవు కలికిఁ బొగడ।
నాతరమె? చాలు పోయెద నాతికడకు॥

తోయజాననా! ఈతోఁటనొంటరిగ నుంటకుఁ గారణంబేమి?

ఆషాబి.—(దిగ్గున లేచి) అయ్యా! స్త్రీలొంటరిగనుండు తఱిఁ బురుషులు వారిసరసఁ జేరుట యీరాజ్యములోఁ జెల్లు మర్యాద కాఁబోలు?

పటాణి.—సారసానన! నేనేరీతి నీసరసఁ జేరినది నీకు విరసమని తోఁచెనేని యీతఱి నేఁబోయి మరల నీయాజ్ఞయైన సమయమున వచ్చెద.

ఆషాబి.—(తలయూఁచి) అయ్యా! నీవెవఁడవు?

పటాణి.—నాతీ! ఓతయనక యీరాజును సేవించు సేనానులలో నేనొకఁడను.

ఆషాబి.—నీవేకులస్థుఁడవు?

పటాణి.— పూజనీయమైన మహమ్మదీయకులస్థుఁడను. అందునఁబటాణిని.

ఆషాబి.— ఏమీ! మహమ్మదీయకులస్థుఁడవా? కావుననే యాకులమునకింతటి వ్యాకులతఁగలిగె.

పటాణి.— నారీమణీ! ఏమి యీరీతి నిరాకరించి పలికెదవు?

ఆషాబి.— అయ్యా! ఆస్థానమున నాఁడా దురాత్ముఁడు పఱచిన భంగపాటును గనులారఁజూచుచుండిన మనుజుఁడవు నీవు గావా?

పటాణి.— (నిట్టూర్పు విడుచుచు) నీరజాననా! ఆనిర్భాగ్యుఁడను నేనేను. ఏమి సేయుదును? యత్నములేక యూఱకయుంటిని. త్వరపడియుంటి నేని నంతకంటె హెచ్చుపరిభవము నాకంటియెదుట నీకగుచుండెను. నాప్రాణము లెపుడో పోయియుండెను. నేఁబూనిన శపథము వ్యర్థమగుచుండెను.

ఆషాబి.— అయ్యా! నీతండ్రి యేకులస్థుఁడు? హిందువుగనుండును. కానిచో రోషావశకాలంబున నింతటి దీర్ఘాలోచనాయతమతి తురుష్కులకుఁగలుగునా? ఆమాటలిపుడేల? నీపూనిన ప్రతినయేమి?

పటాణి.— అతివా! అది యతిరహస్యంబు. దానిని నాప్రాణంబునకంటె హెచ్చుగఁగాపాడవలెను.

ఆషాబి.— అటులయిన నీప్రాణంబునకంటె హెచ్చుగనుండు వారికే నీరహస్యంబుఁ దెలుపుము.

పటాణి.— రమణీ! నాప్రాణంబునకంటె హెచ్చు నీవని కాదా యిన్నిదినంబులు నీదారిఁగాచి యీదినంబున నినుఁగాంచి ధన్యుఁడనైతినని తలంచితి?

ఉ॥ కామిని! కోపమేల? నినుఁగాదని దాఁచెడి మంతనమ్ము నా
కెయ్యది యుండునే? మరుని యేపుల కోపక ప్రుక్కి పోలుచున్
నే మనుదారి నిక్కముగ నీవని నెమ్మది నమ్మి నేఁడహో!
భామిని? నిన్నుఁజేరితి నబద్ధము గాదిది. నమ్ముమా మదిన్॥

భామామణీ! భావంబున నిట్టితలంపును బూని నినుజేరినవానికి నీకుం దెలుపని తలంపు మఱియొకటియుండునా? నాదారవయి నీవు మించితివేని నారహస్యంబు నీకు నెఱింగింపక మఱియేరికిఁ దెలుపఁగలవాఁడను?

ఆషాబి.— పురుషవర్యా! స్త్రీలు స్వతంత్రలా? అది నీవెఱుఁగవా?

పటాణి.— రక్షించుకర్త లేనితఱి వారిజాక్షులు స్వతంత్రలు కారా?

ఆషాబి.— శూరాగ్రణీ! ననురక్షించుకర్తలు కలుగు సమయము రాదా? ఈదుష్టులు పడద్రోయు కష్టవారిధిలోనే నేమునింగి పోదునా?

పటాణి.— వారిజాక్షీ! అట్టిదారి నేఁగోరుదునా? అదితప్పించుటకు నే నొనరించు యత్నమే నానుడివిన రహస్యము.

ఆషాబి.— అంతటి సంతోష సమయంబున నీకు సంతసమ్ము గూర్పనని నీకు సందియమా? అంతటి కృతఘ్నురాలనా? దైవము నీయుద్యమంబునకుఁ దోడయి యీరాజ్యమునుండి ననుఁ దొలఁగించితివేని నను సార్వకాలము రక్షించుకర్త నీవని నీవశమున నుండెద. ఇది ముమ్మాటికి నిజము.

పటాణి.— రమణీమణీ! మనోహరమ్ములగు నీవాక్యజాలమ్ములు నా వీనులలో నమృతపు సోనలు నించినవి. ఈరాజ్యమునుండి నినుఁ దొలఁగించునది నాపౌరుషంబున కొకవిషయమ్ము కాదు. ఈహిందూరాజ్యమునే నేఁదొలఁగింప యత్నించుచున్న వాఁడను,

ఆషాబి.— హా! హా! అంతటి సంతోషసమయమ్ము తటస్థించునా?

పటాణి.—అంతయొనరించినకదా నాకు సంతసమ్మగు. మనకులమునకే సంతసమ్ముకలుగు.

(లోనుండి ఆషాబీయను శబ్దమువినవచ్చును.)

ఆషాబి.—నాపేరనెవరో పిలుచుచున్నవారు. నేఁబోయివచ్చెద. సమయము చిక్కినపుడెల్ల నీవిచటికివచ్చి మాటలాడిపొమ్ము. నేవెళ్లెద.

(నిష్క్రమము.)

పటాణి.—(స్వ గ॥) నేఁడుగదా నేధన్యుఁడనైతి. నాకోరినకోరికలీఁకలెత్తెను. ఇఁకఫలమునకు మూలము నాప్రయత్నమే...భామినీసుల్తానులు పౌరుషంబువీడి భామలంబలె నసూయాపరులై శుష్కకలహములచే దమతమరాజ్యములను దామే శుష్కింపఁ జేయుచున్నవారు. ఆకారణంబునఁగదా యీహిందూరాజు మాయావింబోలి మాయలుపన్ని వారిఁ బరిపరివిధములఁ బరిభవించుచున్నవాఁడు. వారిలోనైకమత్యముండిన నీహిందూరాజ్యమెపుడో పోయియుండెను. ఇపుడేమాయెను! ఎటులనయిన నొకసందర్భము గలిగించుకొని బీజాపురమునకువెళ్ళి సుల్తానులకు నైకమత్యతఁగల్పింపఁజేసి యుద్ధప్రసక్తి కలిగినపుడు హిందువులలో సమ్మోహకలహములు పెంచి యీజనుల పాలిమృత్యువునయ్యెద.... హా! ననుఁజూడ నిచ్ఛయించి నాతల్లి బీజాపూరుకురమ్మని జాబువ్రాసినదిగదా? ...పోవలెను. ఈ రామామణి నాపైఁగోపమున మాటలాడినపుడు నాతండ్రి తురుష్కుఁడుకాడని పొడిచివచించెను. నాతండ్రివిషయంబున నాతల్లిని నేనడిగినపుడెల్లఁ గన్నీరువిడుచుచుండెనుగాని యథార్థమెఱిఁగింపద

య్యే. నాపుట్టుకనుగుఱించి యెద్దియో యొకరహస్యమున్నది. నాతల్లికిఁదెలిసి యుండవలెను. కఠినతవహించి యామెనుప్రశ్నించి వాస్తవము దెలిసికొనియెద. నాచర్య నాతల్లి మనంబున కించుకక్లేశకరముగనుండును. ఎటులకానీ నావార్తనేఁ దెలియకతీరదు. నిన్నటి దినమాస్థానమునకువచ్చిన సంగీతపాఠకునకు సంభావన తానియ్యక యీరామరాజు బీజాపూరు సుల్తానుకుఁ గాగిదమువ్రాసెను. ఆపాఠకునిఁబిలిచికొని నేఁబోయి యీరెండురాజ్యములకు వైరముపెంచెద. చేయునదంతయుఁజేసెద. రామరాజువద్దకుఁ బోయెద.

(నిష్క్రమము.)

రామరాజు చరిత్రము

తృతీయాంకము.—ప్రథమరంగము.

(౦)

బీజాపూరు.—కాళరాత్రి.

కాళరాత్రి.—

చ॥ సదయత నీ తురుష్కులకు సాయము సేయఁగ నెంతజూచినన్
« వదలరు మూర్ఖబుద్ధి, మతివంతులు గారు, స్వదేశనాశనం
« బిదియను చింతలేక కలహింతురు, హిందువులబ్బినవ్వఁగా!
« హృదయవిశల్యమయ్యెనిది హీనతకే నెటులోపగానగున్ ?

ఈపారసీకులకు నపారసంపదఁగలిగింప నేఁబడు ప్రయాస మంతయు వ్యర్థమయ్యెను. మచ్చరమ్ము పెచ్చుపెఱిగి వీరు తమలోఁదాము కలహించి తమవంశనాశనమునకు వైరులకు దారిఁ జూపుచున్నవారు. హిందువులు కుందుఁగానక నా వైరులగు సరస్వతీ భార్గవుల పాలనచే హెచ్చుచున్నవారు. ఇది నేఁగన్నులారఁగాంచి యోర్వఁగలనే? ఈ యవనులకు నైకమత్యతఁగల్పించి హిందువులపై మతద్వేషంబుఁ బెంచి వారినిఁజయించినఁగాని నాకు వైరిశుద్ధికి దారి కలుగదు. అట్టితఱి తటస్థించినపుడుకదా నాపరాక్రమము! విద్యాధనము తనకున్నదని యాజగతాగ సరస్వతి నన్నెన్నిమాటలాడెను! ధనసంపద తనకున్నదని యామాయలాడి భార్గవి యక్కయనియైన నను గౌరవింపక యెన్ని కావరఁపు మాటలాడెను! కొన్నిదినంబులు వీరు నిక్కి నీల్గి విఱ్ఱవీఁగనిమ్ము. వీరిపోసరమీసరమ్ములు తుదకుఁ దేటతెల్లమగు. ఇపుడేల! వీరినిఁ దిరస్కరించి బాధించి యీదేశమునుండి తఱుమకున్న నా పేరు జ్యేష్ఠాదేవియా! నా పౌరుషనామము కాళరాత్రియా! కార్యభాగంబున నాశక్తి భూజనులు ముందు కందురుగాక.

(నిష్క్రమము.)

తృతీయాంకము.—ద్వితీయరంగము.

బీజాపూరు.

ఏదిల్‌షా, కుతుబ్షా, మంత్రులు. పఠాణి, సంగీత పాఠకులు.

ఏదిల్‌షా.—(కుతుబ్షానుఁజూచి) మిత్రమా! చిరకాలవైరియైన హుసేను నిజాంషాను జయించి మించితినను సంతసంబు నామానసంబున కించుకమైనఁ గలుగదుగదా? మన మతమునకే జన్మద్వేషియయిన రామరాజు సాహాయ్యమునఁగదా నేజయమునఁగంటిని. అట్టిజయము మన రాష్ట్రక్షయమునకుఁ గారణంబని యనవరతము చింతించుచున్నాఁడను. అయ్యో! ఆహిందూరాజు తనకుం జయముఁగలిగెనని మదించి మనమతమందిరములలోఁ గారానిపనులన్నియుఁ గావించెనని వింటిని. కన్నులారఁగంటిని. మిన్నకయుంటిని. ఏమిసేయుదును? ముదగల్లు నబాబు సుతను చెఱఁబట్టి తనయాస్థానమున మోముముసుఁగుఁదప్పించి యవమానపఱచెనఁట. అకటా! భామినీ సుల్తానుల దుర్దశ కెంత చింతించినను తీరకయున్నది.

చ॥ కటకట! మిత్రమా! కఠినకాలము ప్రాప్తిలె మాకు నిత్తఱిన్
కుటిలవిచారులై మిగుల కుట్రలు పన్నుచు హిందువుల్ మహో
త్కటపదవిన్ వహించి యధికారము మాపయిఁ జేయుచుందు ర
న్నిటమనకున్ విరుద్ధముగ. నేనెటు కన్నులఁ జూచి యోర్చుదున్?

కుతుబ్షా.—మిత్రమా! గతమునకు వెతయేల? ఇన్ని విపత్తులకుఁ గారణంబు నీవుగదా? చక్కఁగ నాలోచింపుము. అహమన్నగరు వారిపై నిర్నిమిత్త విరుద్ధంబుఁ బెంచినది నీవుకావా? నిష్కారణమ్ముగ నాపై రణమొనరింప సనుకట్టినది నీవుకావా? ఆహిందువుల మందిరమునకుఁబోయి యవ

మానపడియయినను వారిసాహాయ్యము వేఁడినది నీవుకావా? భామినీ సుల్తానులకిన్ని యమానుషంబులు సంభవింపఁజేసినది నీవుకావా? వ్రేలు చూపిన హస్తము మ్రింగఁజాలిన హిందువులు నిన్నింతటితో వదలుదురా? ఇప్పుడైనను నీమచ్చరమతి మాని నీమతము వారితోనైకమత్యము గల్పించికాని హిందువులపై మతయుద్ధంబు సేసితివేని వారి గర్వమించుక యడఁగునని నాకుందోఁచెడు.

ఏడిల్‌షా.—మిత్రమా! నీపలికినపలుకులు వీనులకు ములుకులై తోఁచినను నిజము విచారింప నవియన్నియు యథార్థములు. కార్యముమీరినది. కర్తవ్యంబుగదా ప్రస్తుతమాలోచనీయంబు?

కుతుబ్షా.—మిత్రమా! నీవు నాహితము వింటివేని మనకోరికలెల్ల ఫలించు. అటుకాదేని భామినీ సుల్తానులెల్లరు విజయనగరాధిపుని పాదసేవ చేయుదాసులై యుండవలసినకాలమువచ్చు.

ఏడిల్‌షా.—నీహితమెద్ది?

కుతుబ్షా.—మిత్రమా! అహమ్మనగరు, బీడరు, బెలగాము సుల్తానులతో నీవుమైత్రి యొనరింపవలయును.

ఏడిల్‌షా.—సఖా! బీడరు- బెలగాము సుల్తానులు ననునమ్ముదురు. అహమ్మనగరు సుల్తానెటునమ్మును?

కుతుబ్షా.—నిజము- నిజము- వట్టిమాటలతో నతఁడు నినునమ్మఁడు. మీయుభయ రాజ్యంబులు వివాహబాంధవ్యములను పాశంబులఁగట్టఁబడవలెను.

ఏడిల్‌షా.—అదియెటులు?

కుతుబ్షా.—హుశ్శేను నిజాంషా కొమార్తెయగు చాందుబీబి నీరాణిగా గైకొనవలయును.

ఏడిల్‌షా.—ఆహా! సంతోషముగా నొనరింతును. అంతటి సుందరమణి, యంతటి వివేకఖని నామానినిఁజేయు భాగ్యంబునకంటె హెచ్చుభాగ్యంబు వేఱొకటికలదా?

కుతుబ్షా.—మఱియొకటి. నీచెల్లెలును హుశ్శేను నిజాంషా కొమారుఁడగు ముర్తిజాకిచ్చి పరిణయంబొనరింపవలయు.

ఏడిల్‌షా.—అదియెటులొనఁగూడును? నాసోదరి నేనెటులయిన ఢిల్లీపాదుషా కొమారునకిచ్చి వారితోసంబంధములు గల్పించుకొనవలెనని యత్నించుచున్నాడను.

కుతుబ్షా.—అనవరతము నీవిట్టి దురాలోచనలు చేయుచుందువు కావున నిన్నెవ్వరునమ్మరు. పాదుషా సంబంధము, భామినీ సుల్తానుల స్వాతంత్ర్యముపాలి బంధనముగాదా? పాదుషా యీదేశమునఁ బాదముంచినచో భామినీ సుల్తానులకు నధికార్తియగునుగాని యధికారముండునా?

ఏడిల్‌షా.—నిజము - నిజము - నీవు దూరాలోచన పరుఁడవు? నీయిష్టము రీతిఁగానిమ్ము! అహమ్మదు నిజాంషా నీయభీష్టంబునకు సమ్మతించునా?

కుతుబ్షా.—ఆపని నెరవేర్చుట నాపని - నేనింతకుమున్నె వారినెల్లరఁ గని హిందూరాజ్యనాశన కారణంబు లాలోచించినాను. నాయాలోచనలకు నెల్లరు సమ్మతించినారు.

ఏదిల్‌షా.—మిత్రమా: నీహితమవశ్యానుసరణీయంబు. ఇఁక నాలస్యంబుచేయక చేయఁదగిన కార్యంబెల్లఁ గావింపుము. మిత్రమా! ఆహిందూరాజుతో వైరమునకుఁ గారణముఁ గనిపెట్టవలెనుగదా!

కుతుబ్షా.—దానికేలయాలోచన?

(ద్వారపాలకుండొకఁడువచ్చి వందనంబులిడి.)

ద్వారపాలకుఁడు.—మహాప్రభూ: విజయనగరమునుండి సేనానియొకఁడు తమదర్శనంబునకై ద్వారమ్మునఁ గాచియున్నాఁడు.

ఏదిల్‌షా.—రానిమ్ము.

(ద్వారపాలకుని నిష్క్రమము.)

(కుతుబ్షానుజూచి) మిత్రమా! విజయనగరము సేనాని యేల వచ్చియుండును?

కుతుబ్షా.—మఱేమియుండును? నీకెద్దియయిన నొకయాజ్ఞ యొసఁగుటకు వచ్చియుండును. మనమందఱము తనపదదాసులనికదా యతఁడెంచియున్నాఁడు.

(పటాణిప్రవేశము)

పటాణి.—మహాప్రభూ! వందనంబులు.

ఏదిల్‌షా.—సేనానీ! మీయేలికకు క్షేమమా?

పటాణి.—మహాప్రభూ! ప్రబలారివార నిబిడాంధకార నివారకప్రచండకర ప్రత్యక్షభానులు, విప్రులాభిమానతజాత భూజాతదుర్మూలనకరబృహద్భానులు. ఘోరవైరి నారీజనముఖకమలవినాశకర హిమభానులగు భామినీ సుల్తానులు కృష్ణపక్ష చంద్రునిఁబలె దినదినము క్షీ

యించుచుండ మాయేలిక క్షేమంబునకుఁ గొఱంతయేల కలుగును?

కుతుబ్షా.—(సేనానింజూచి) సేనానీ - నీవు యథార్థము వచించితివి. యత్నముతప్పి యుదరపోషణార్థమై నీవా హిందువులను సేవించినను పుట్టుకనుండివచ్చిన మతాభిమానంబు మఱచుట సాధ్యమా? సేనానీ! నీరాకకుఁ గతంబేమి?

పటాణి.—ప్రభువులారా! మారాజసభకొక సంగీతపాఠకుఁడు వచ్చి పాడెను. దానికి మారాజుమెచ్చి వానికిఁదగిన బహుమానము వీరితో నిప్పించులాగు నాకాజ్ఞయొసఁగెను. ఇదియే నారాకకుఁగతంబు.

ఏదిల్‌షా.—ఏమీ! తనసభను పాడిన పాఠకునకు బహుమానంబు నేఁజేయుదునని మీరాజు తలఁచెనా?

పటాణి.—మహాప్రభూ! నేనించుక సందియింప మారాజు కోపగించుకొని యాడినమాటలీసభను నేను వచింపనలవికాదు.

ఏదిల్‌షా.—సేనానీ! నీకేభయమువలదు, నీరాజాడిన పలుకులేవి?

పటాణి.—మహాప్రభూ! ఆమాటలు సేవకుఁడుగానున్న నాకే సర్వాసహ్యముగనుండ మీరెటులోర్తురు?

ఏదిల్‌షా.—సేనానీ! మీరాజుసలిపిన కృత్యంబులన్నియు నోర్చిన నేనిపుడామాటలకుఁ గినియను. ఆలస్యంబుసేయక పలుకుము.

పటాణి.—ప్రభూ! తాను కాలుమొనతో మాపినపని భామినీ సుల్తానులు తలతోఁజేయుదురని నిండుసభను బలికెను. నేనది సహింపక యెదిరించితి. నన్నుసైత నవమానపఱచి సంగీతపాఠకునిఁ బిలిచికొని నీవపాత్మని నాకాజ్ఞయిడెను. మహమ్మదీయులకింతటి దుర్దశ కలిగెనేయని కుందుచు వచ్చితిని.

ఏడిల్‌షా.—(మండిపడి) సేనానీ! అవమానాగ్నింబడి నీవు తపించుచున్నావని నీ ముఖభావంబు దెలిపెడు. ఆరాజు సేవమాని నీవిచట నాసేనానిగ నుండుము.

కుతుబ్షా.—(సేనానింజూచి) నిజము- సేనానీ! నీవచటి స్థితిగతులు చక్కఁగఁ దెలిసినవాఁడవు. సమయము వచ్చినపుడు మాజయమునకు సాహాయ్యుఁడుగా నుండువు. పటాణివై హిందూరాజును గొలుచుటకంటె నవమానంబు వేఱొకటికలదా?

పటాణి.— మహాప్రభూ! నేనీదేశపువాఁడను. నాతల్లి యిపుడీపురి నున్నది. కావున నేనచట నిలిచినను నామానసము నాప్రభువులయిన సుల్తానుల రాజ్యాభివృద్ధిఁ గోరుచుండును. ఇదినిక్కపుమాట. ఆహిందూరాజును నేఁ గొలిచినను దన్నాశనంబునకే నేదారివెదకుచుందును. అందులకుఁ గారణంబున్నది. మీరీరీతి నిర్వీర్యులై కుందుటఁజూచి చేయునది లేక యత్నముమీఱి యచట నిలిచినాడను.

ఏడిల్‌షా.—సేనానీ! నీయభిప్రాయంబు దెలిసితి. అంతటి సమయము వచ్చినపుడు వైరిమండలములలోనున్న నీవు మావాఁడుగా నుందువని వాగ్దానమిచ్చినచో హిందూరాజ్య నాశనమునకుఁదగిన మార్గంబు వెదకెద.

పటాణి.—మహాప్రభూ: మీమతదాసునుండి వాగ్దానమా? వలయునని నా చేయుప్రతిన వినుఁడు.

సీ॥ క్షీరనీరన్యాయ మారసి వారిలోఁ గలసియుండుదుఁ గొంతకాలమనఘ
సమ్మోహకలహంబు సంఘటిల్లఁగఁజేసి। సంక్షోభమొనరింతు సమరమునను.
కలనులోఁ దగవారి బలము హైఁబడవెన్నఁ గార్యము చెడునని కలఁచి కలఁతు
సంకులయుద్ధంబు సంభవించిన తఱి వేచి రాజు శిరంబు దూఁచివైతు॥

అదియు నిదియును జేయుదుగనుచుఁ బలుకఁ
నేల? కర్ణాటకాంధ్ర భూమీశ సార్వ
భౌమపదవిని నీడ్చి మీ పాదకమల।
ములనుజేర్చెద నిక్కము మూదముగనుఁడి॥

ఏడిల్‌షా.—సేనానీ! ముదమందితి. మనమతస్థులందఱిట్టి మతాభిమానులై యుండినచోఁ బ్రపంచంబున వేఱొకమతము బుట్టియుండునా? సేనానీ! నీవెంబడించిన సంగీతపాఠకుఁ డెచటయున్నవాఁడు? పిలిపింపుము. ఆహిందూరాజుతోఁ గలహంబునకీవిషయంబే మూలకారణంబొనరించెద.

పటాణి.—మహాప్రభూ! చిత్తము- అతనినిఁబిలిచి కొనివచ్చెద.

(పటాణిపోయి వెలినున్న సంగీతపాఠకుని పిలిచికొనివచ్చును.)

మహాప్రభూ: ఇతఁడే నావచించిన సంగీతపాఠకుఁడు.

ఏడిల్‌షా.—అయ్యా: ఏదీ నీ సంగీతప్రజ్ఞ వెల్లడింపుము

సం॥ పా॥ మహాప్రభూ! మంచిది. (ఏదోయొక కృతిపాడును.)

ఏడిల్‌షా.—పాపము- ఈపాఠకుఁడు దేశదేశపు నీరుద్రావిన కారణంబున వణుకుడు వాయువులేచినది. చికిత్సచేయింపవలెను. తత్కారణంబుననే రామరాజిచటికిఁ బంపియుండును (ఎవడురా సేవకుఁడు! అని పిలుచును.)

(సేవకుని ప్రవేశము.)

సేవకుఁడు.—మహాప్రభూ: సేవకుఁడు వచ్చినాడను.

ఏడిల్‌షా.—ఇనుపగరిటెలు రెండుకాఁచి యీపాఠకుని గొంతుపెనుక రెండు వాఁతలువేయుము.

పాఠకుఁడు.—మహారాజా! నాకువాయువు లేదు. వాఁతలువలదు.

ఏడిల్‌షా.—అయ్యా! నీవు భయపడవలదు. త్వరలో గుణమగును. నీ పాటలు నీవు పాడుచుండుము.

(పాఠకుఁడు పాటలుపాడుచుండును.)

సేవకుఁడు.—(రెండు గరిటెలు తెచ్చి వెనుకనుండి వాఁతలు వేయును.)

పాఠకుఁడు.—హా! హా! యనియఱచి లేచి గంతులు వేయును.

ఏడిల్‌షా.—అయ్యా! నీకు రోగము గుణమైనది.

పాఠకుఁడు.—ప్రభూ! నాప్రాణము పోయినది.

ఏడిల్‌షా.—అయ్యా! నీప్రాణము పోయినను బోనిమ్ము. నీకిట్టిరోగము మరలరాదు.

పాఠకుఁడు.—అగ్నిపుటము పెట్టిన మీదట రోగమువచ్చునా?

ఏడిల్‌షా.—అయ్యా! నీ వివాహమునకన్నియు బహుమానమ్ముగనిచ్చి పంపవలెనని మీరాజుగారు మందలించినారు. ఇచ్చటనే మీవివాహంబు చేయించెద (సేవకునిఁజూచి) సేవకా! ఒకమతంగకన్యనుఁబట్టి తెమ్ము. ఈబ్రాహ్మణ వరునకిచ్చి పెండ్లిచేయింతము.

పాఠకుఁడు.—ప్రభూ! అట్టిపెండ్లి నాకేల? ఊఱకవదలిన నాదారినేఁ బోయెద.

ఏడిల్‌షా.—దారినడచుటకు నీకు వాహనము వలదా? నీకిది నవీన వాహనముగనుండవలెను గదా? (సేవకునిఁజూచి)

సేవకా! బాగామదించిన చాకలింటి గాడిదపై నీ పాఠకుని నెక్కించి ముఖముపై మూఁడునామములుంచి విజయనగరపు రాజునగరమున వీనిని వదలిరమ్ము.

పటాణి.—ఏమండీ సుల్తానుగారు! విజయనగరపు రాజునకుఁ జేయు మర్యాద యిదియేనా? అతనిసాహాయ్యమున మీరందిన మేలు మఱచితిరా! ఇచటజరిగిన యవమానవార్తలు వారికినేఁ దెలుపనని తలఁచితిరియా? ఇంతటి యమానుషకృత్యమా?

ఏడిల్‌షా.—సేనాని! హిందూరాజునకు మహమ్మదీయక్ సుల్తానులు చేయు మర్యాద లింతకంటె హెచ్చులేవు. నీవు వైళమ్మె వెళ్ళి మానుండి మీరాజపుత్రుఁడు కొనిన ప్రదేశములెల్ల మాకు మరల నిడి మాశరణాగతుఁడయి యుండినచో మేమతని సామంతరాజుగా భావింతుము. కాదని కలహమునకు వచ్చినచో వానిదేశమెల్లఁగాల్చి బూడిదచేయుదుము. ఈవార్త రామరాజునకుఁ దెలిపి బదులువ్రాయించుము. నీవు వెడలిపొమ్ము.

పటాణి.—ప్రభూ! బాగుగసన్మానించితిరి, ఇచటిమాటలు ప్రాణముండువఱకు మఱవను. పోయివచ్చెదను.

పాఠకుఁడు.—ప్రభూ! పోయివచ్చెదను.

ఏడిల్‌షా.—అయ్యా! నా సేవకుఁడు నీకేయాయాసంబు గానీక ఖరవాహనముపైఁ బిలిచికొని పోవును. ఈపట్టణమున నెక్కించి విజయనగరాధీశ్వరుని యాస్థానమున దించును. క్షేమముగఁబోయిరమ్ము.

సేవకుఁడు.—రావయ్యా! రా! అని పిలుచుకొని పోవును

పాఠ॥—(స్వగ॥) ఇది నాకర్మ. ఇన్నిదినంబులు సంగీతవిద్య నేర్చినందుకు ఫలము.

(నిష్క్రమము.)

ఏడిల్‌షా.—(కుతుబ్‌ఖానుఁజూచి) మిత్రమా! హిందూరాజుతోఁ గల

హంబునకుఁ గాలుద్రొక్కితిమి: ఇఁక మనలో నైకమత్యము గలిగించునది నీభారము.

కుతుబ్షా.—సఖా! ఆవిషయంబున నే సందియము లేదు. ఇది కాలహరణంబునకుఁ గాలంబుగాదు. వైళమే వెళ్ళుదము.

ఏదిల్షా.—మంచిది. (నిష్క్రమము),

తృతీయాంకము.—తృతీయరంగము.

—(*) పటాణి. అతనితల్లి మహబూబుబీ. (*)—

పటా॥ తల్లి! యేమికతంబు నీవిటులవంతఁ జిక్కి యేమాట రం
జిల్లఁబల్కక, మోమువంచెదవు? వాసిన్బాసి. నాపల్కులఁ
జెల్లఁబో! యహితంబులుండునె? యశశ్శ్రీయుక్తుఁడౌపుత్రు రా
గిల్లఁ జేయక వగానమూనఁదగునే! గేయంబె? మాటాడవే.

మాతా: నాపలుకులకు మాఱుపలుకక కన్నీరు గార్చుచు మోము వంచితివేల? నేనడిగిన ప్రశ్నయందుఁ దప్పేమి? సుతుఁడు తనతండ్రి కులనామములు, స్థితిగతులు, తెలిసికొనుట తప్పా? ఎన్నిమారులు నేనా విషయమున నిన్నడిగినను నీవు వ్యసనంబు సూచించుచు మౌనము వహించెదవేల? ఎవరయినను నీ తండ్రిపేరేమని నన్నడిగిన నేనేమి బదులిడుదు?

మహబూబుబీ.—(నిట్టూర్పు విడుచుచు) కుమారా! నీవు పలుమారు నన్నీరీతిఁ బ్రశ్నించుచువచ్చితివి. అక్కాలమునందెల్ల నాకు మితిలేని వ్యాకులత సంభవించుచుండెను. అదికని నీవు నన్నీ విషయంబునఁ బ్రశ్నింపమానితివి. మానితివని సంతసమందియుంటిని. మరల నీ

వూరి కుచ్చి ప్రుచ్చి యడుగఁజొచ్చితివి. పలవనినను పనిఁన్న. నీ తండ్రియునికి నీకుఁదెలియనిదే మేలు.

పటాణి.—మాతా! జనకుని కులనామములఁ దెలియని సుతుని జన్మమేల? అదిమొఱఁగింప సంకోచంబు నీకేల?

మహబూబుబీ.—కుమారా! అది తెలిసినచో నీకువచ్చు లాభ మేమి?

పటాణి.—తల్లీ! అపుడుగదా నాజననౌన్నత్య హీనతలు నాకుఁదెలియును.

మహ॥—(చింతించుచు) కుమారా! మొఱకుపట్టు పట్టి యీరీతి ననుబాధించుట ధర్మముగాదు. ఆమాట లిఁకఁజాలింపుము. పుత్రా! నిన్నేలు రామరాజు సుఖమున నున్నవాఁడా? నీయందు ప్రేమ తప్పదుగదా?

పటాణి.—తల్లీ! ఆ రామరాజు సుఖంబునకే లోపంబులేదు. అతఁడు నా విషయంబున మిక్కిలి ప్రేమఁజూపుచున్నాడు.

మహ॥—కుమారా! నీవతని భయభక్తులతో సేవించుచున్నావా?

పటాణి.—అమ్మా! అది యేమోకాని నేనతనిఁ జూచినప్పటినుండి యెప్పుడెపుడు వానింబట్టి చంపుదునాయను తలంపుగలుచున్నది.

మహ॥—(నిట్టూర్పు విడుచుచు మోమువంచికొని) కుమారా! ఏలినవానిపై నీ వట్టిద్రోహములఁ దలఁచుట న్యాయమా?

పటాణి.—తల్లీ! అది ధర్మముకాదని యెన్నిమారులు నేఁదలఁచినను వాఁడు మన మతస్థులనుంచు బాధలను జూచినపుడెల్ల నాకాతలంపు మరల నిమ్మడించుచున్నయది.

మహ॥.—కుమారా! హిందూరాజులకు మనమతముపై దాక్షిణ్యముండునా? మనమతమువారికి హిందువులపై నభిమానముండునా?

పటాణి.—మహమ్మదీయ కులమునబుట్టిన నేనట్టి హింసలు చూచి యోర్వఁగలనా? అయ్యో! పోయిన సంవత్సరమున ముదగల్లు న బాబు బిడ్డను బట్టితెచ్చి యాస్థానమున నవమాన పఱచి మోము ముసుఁగుఁదీయించెను.

మహ॥—ఏమీ! ఈదుర్గుణమును నతఁడింకను వదలలేదా?

పటాణి.—తల్లీ! "ఇంకనూ వదలలేదా" యనుకారణంబేమి?

మహ.—కుమారా! చిన్ననాటినుండి యీ రామరాజునకిట్టి దుర్గుణంబులు గలవనియంటిని.

పటాణి.—అమ్మా! అదినీకెట్టుల తెలియును?

మహ.—(ఆలోచించి) వినకలిచే.

పటాణి.—తల్లీ! అట్టి దుర్గుణాధికుండు వాఁడనికదా నేను వానిఁజంప ప్రతిజ్ఞ చేసినాఁడను.

మహ.—కుమారా! ఇట్టిబుద్ధి నీకుఁ దగదు. ఏలినవానిపై ద్రోహంబు తలఁచుట తనతండ్రిపై ద్రోహంబు తలఁచుటకాదా?

పటాణి.—తల్లీ! దుర్మార్గుఁడు తండ్రి యయిననేమి? మఱియెవఁడైననేమి? శిక్షార్హుఁడేకదా?

మహ మ॥ తనయా! భూరిదయామయాత్ముఁడగుచుఁ దన్నేలుభూమీశు దు
ర్గుణముల్ దానునకెన్నఁగానగునె? యాద్రోహంబు నిన్నుంపదే?
చనదీచెడ్డతలంపు మానుమిఁక; వంశక్షీణమీకార్య మె
వ్వనికైనన్ దగునేర? చేటగును యావజ్జీవ, మాలింపరా!

పటాణి.—తల్లీ! పరమతస్థుని బాధించుట ద్రోహమా? ఎవరిది ద్రోహము? ఎవనికిఁ జేటగును?

సీ॥ రాణించి హైదు పటాణి యాదిగఁగల
మనమతస్థులు హెచ్చి మనుదురమ్మ.
భామినీరాజుల - నామము జనులకు
దండనతంత్రమై యుండునమ్మ.
యవననారీగణ - మవమానకీలలఁ
జిక్కక మాన్యతఁ జెలఁగునమ్మ.
విగ్రహపూజన - మగ్రము లయమయి
యేకమతమ్మిల నెసఁగునమ్మ.

గీ॥ నీదుపుత్రుని సత్కీర్తి నిండునమ్మ.
ఇందుఁబాతకమెద్దియుఁ బొందదమ్మ
నిందరాదమ్మ మతముపెంపొందునమ్మ
కుందవలదమ్మ సంతసమందవమ్మ.

తల్లీ! ఇట్టికార్యములనుండి పాతకమువచ్చునా? మనమతమును వృద్ధిపఱచుట తప్పా? అది శ్రేయోభివృద్ధికి ముప్పగునా?

మహబూబుబీ.—(చింతించుచు. స్వగతము) (వీనిమార్గము వేఱయినది. ఎట్టులనైన మరలింపవలెను.) తనయా! ఆ రామరాజు నీకేద్రోహం బొనర్చెను? అతని విషయంబున నింతకఠినత వహింపనేల? నీవచటఁజేరిన కొన్నిదినంబులలో నీకు సేనాధిపత్యమిచ్చి కరుణించెనుగదా? నీయెడలఁ బుత్రవాత్సల్యము జూపుచున్నవాఁడుగదా?

పటాణి.—తల్లీ! అతఁడు నాకే మేలొనర్చినను నాకది కీడుగం దోఁచుచుండును. తల్లీ! అతని విషయంబున నీకేల యింత యభిమానము?

మహ.—(ఆలోచించి) తనయా! వాని పేరనిన నాశరీరము నిట్ట నిల్వఁగ మండుచున్నది. అయినను వాఁడు నీతండ్రియని నీకింతదూరము నీకిఁ దెలిపితి.

పటాణి.—(ఆచ్చెపడి) తల్లీ! ఆ దురాత్ముఁడు నాజనకుండెటుల?

మహబూబుబీ.—తనయా! నన్నీరీతిఁ బ్రశ్నింపఁదగదు. చిన్ననాఁడు నాభర్త వాని బాధలకు గుఱియయ్యెను. నేఁ జెఱఁజిక్కితి. నాభర్త మడసెను. ఆ రామరాజు నా యిలువాసిఁ జెఱిచెను. నే నినుఁగని యీపురిఁ జేరితి. కొన్ని దినంబులు నినుఁ బెంచి సంరక్షణాధికారి యతఁడని యెంచి యతనివద్దకు నినుఁ బంపితి. ఇఁక నన్నే ప్రశ్న లడుగకుము. నాకు దేహమెల్ల వడకుచు నేలఁబడురీతినున్నది. నేను లోపల వెళ్ళి యించుక విశ్రమించికొనియెద.

(నిష్క్రమము.)

పటాణి.—(చింతించుచు) నామనంబెంతటి వ్యాకులతకు నాకరంబయ్యెను? ఈ యడుగరాని ప్రశ్న నాతల్లిని నేనేలయడిగితిని? నాతల్లి వలదనినను నేనేల మొఱకుపట్టు పట్టితిని? రెండువిధముల సంకటము నాకుఁ బ్రాప్తించెనుగదా! ఏమిచేయుదు? నాపట్టుదల సాధింపఁబట్టు పట్టితినేని పితృఘాతకుఁడయ్యెద. వదలితినేని నాప్రతినకు భంగము కలుగు. ఆ బిబ్బోకవతి యెదుట యెన్నెన్నియో బీరములు పలికితి. భామినీ సుల్తానులకు జయము గలిగించెదనని నేఁడుగదా యీ సుల్తానుగారి యెదుట మాట యిచ్చివచ్చితి. ఇవియన్నియు నారడిపాల్పఱచి నే భువిమనుటెట్టులు? ...... (తలయూఁచి) ఏమీ! నా తల్లియేమి పలికెను? ఆ రామరాజు పేరనినఁ దనశరీరము నిట్ట ని

ల్వాన మండుననికదా పలికెను. నాతల్లిని నెంతబాధపెట్టి యవమానపఱచెనోగదా? అయ్యో! నాతండ్రిని వీఁడెంత బాధపెట్టెనో! వీనిదౌష్ట్యమునకుఁ దుదికలిగింపక వదలితినేని మహిలో మహమ్మదీయక మతమే యడుగంటులాగొనరించునుగదా. ఇట్టియుద్యమంబున నోడితినేని నాకగు నష్టమేమి? నాశరీరక్షయమా? అందులకు నే సరకుసేయను. నాతల్లి వ్యసనమా? ఈభువి నామె బ్రదుకు గడియలపై నున్నది. అది యొక విషయములోనిది కాదు. ఇక నా వలచిన నారీమణి విషయమా? నాయనంతర మెవరే గతినందిన నేమి? ఒకవేళ నాయత్నము ఫలించెనేని నేఁతసంతసము నాకుఁగలుగు? ఆయువతి నాచెంతఁజేరును. నేనొక నబాబుగా దేశపాలుడు. నాజననమూల మెవరికిఁ దెలియు? అదిరహస్యముగ నుండినం జాలు. నాయుద్యమంబునకీయుదంతంబు ఱెక్కలు కట్టెను. చూపెద నాపరాక్రమము.

ఉ॥ ఆజిని, రామరాజుఁ దెగటార్చి యశంబునమించి నామతం
బోజను బెంచి యాంధ్రవిభులోటిలి సత్వమువీడి దాసులై
బీజపురాధినేత పదపీఠమె మా బ్రదుకంచు నెన్నఁగా
యీజనులెల్ల నన్నునుతియింపఁగఁ జేయుదు నన్నిరీతులన్.

ఇదినా నిర్ధారణము. ఇఁకనిందుండి కాలంబుగడపనేల? నాతల్లి నూఱడించి బీజపురిఁ జేరెద. :

(నిష్క్రమము.)

రామరాజు చరిత్రము

—※ తురీయాంకము. ప్రథమరంగము. ※—

విద్యానగరము, అంతఃపురము, రామరాజు, తిరుమలాంబ,

కమలాక్షి. (సఖి.)

తిరుమలాంబ.—(తల్పమునఁ బరుండి యదరి దిగ్గున లేచును.)

కమలాక్షి.—అమ్మా! అటులేల భీతిలి లేచితివి? దేహమంతయు వడకుచున్నదియే! కారణంబేమి? కన్నీరేల గార్చెదవు?

తిరుమలాంబ.—కమలాక్షీ! నాకేమియో భయమయ్యెడి. ఎన్నఁడును లేక యీనాఁడు పగటిపూట నిద్రవచ్చెను. నిద్రలో నేఁ బడరాని కష్టములనుభవించితి. మనరాజ్యవైభవ మొకదినములో నీటంగలసి పోయెను. నేనపుడు పడినకష్టంబు నోటనుడువనలవికాదు. అందులకు దృష్టాంతముగ నాశరీరమంతయు నపశకునములకు నాలవాలమైనది. ఇదిగో చూడుము. నాకుడికన్ను మిడిసిపోవునట్టదరుచున్నది. నాకుడిభుజ మెగాదిగ నెగురుచున్నది. నాకుడితొడ చెదరుచున్నది. అయ్యో! సఖీ!

సీ॥ ఎంతటి విపదబ్ధి నెదురీద సమకట్టి దరిగాననైతి నిత్తఱినిఁదరుణి।
ప్రాణేశు శిరమునుబట్టి త్రోచెను గటా! కరుణయించుక లేక కాళరాత్రి।
మంగళకరమైన మంగళసూత్రము తెంచె జ్యేష్ఠాదేవి తెంపుమిగుల।
ధనధాన్యవస్తు వాహనములఁ గాలిచి వెడలించె పురినుండి నెడగుశక్తి।

గీ॥ నిట్టనిల్వనఁగాలెను పట్టణమ్ము।
చెట్టుగుట్టల పాలయి చెదరిపోతి।
సొంపుచెడి కాలుసేతులు సొమ్మసిల్లి।
నిలనుగూలితిఁ బాపిష్ఠి కలనుఁగంటి॥

చెలీ! కమలాక్షి! నాకేమియును దోఁచకయున్నది.

కమలాక్షి.—అమ్మా! ఇంచుక యోజించిల్లుము. అది యేమియోగాని యిప్పటికిఁగొన్నిదినములుగ నీముఖవికాసమే తగ్గిపోయినది. బ్రాహ్మణులను బిలిపించి శాంతి చేయింపవలెను. పట్టణదేవతయైన యల్లమ్మకు బలులిచ్చి యుత్సవము సల్పుము. ఇందునుండి నీకే యపాయములు గలుగకుండును. చింతించినఁ బ్రయోజనమ్ములేదు.

(రామరాజు ప్రవేశము. కమలాక్షి నిష్క్రమము.)

తిరుమలాంబ.—(లేచి రామరాజు కూర్చున్న పిమ్మటఁ జింతించుచుఁ దలవంచికొని కూర్చునియుండును.)

రామరాజు.—ప్రేయసీ! నాతోఁ బ్రియములాడక చింతఁ దలవంచికొని కూర్చుంటివేల? నారణోత్సాహంబునకు నీ కేఁగంటి చూపేగదా ప్రోత్సాహశక్తి? ఇంచుక నాదిక్కు చూడుము? నీకింతటిదుఃఖంబునకు నెద్దికారణంబై పరిణమించె. చానా! ఆతురక మొఱకులను రణరంగమునఁ బిలుకుమార్చు వఱకు నాకు సుఖములేదు గదా! ఆ పని నిష్పాదనరింప సమయము వచ్చినది. రేపటిదినంబుననే యుద్ధసన్నద్ధుఁడై నేవెడలుటకు సిద్ధపడి యున్నాఁడను. నీయనుమతి వేఁడ వచ్చినాఁడను.

తిరుమలాంబ.—(దిగ్గున లేచి) ప్రాణేశ్వరా! నన్నుమన్నించి యీతూరి నీరణసన్నాహములు నిలుపుము. ఆ మలకలతో కలయికనెఱపుము.

నన్ను మన్నింపుము. క్షత్రియతరుణి యీరీతి రణోత్సాహ భంగము కలిగించుట యనుచితమనునది నాకుం దెలుసును. అయిన నీతఱి నేనట్టి యుత్సాహంపు మాటలాడుటకు నోరు లేవకున్నది.

రామరాజు.—నారీమణీ! ఏమి యచ్చెరువిది? ఏమి విపరీతంబిది? ఈ బుద్ధి నీకెపుడలవాటాయెను? శస్త్ర జీవికులగు క్షత్రియులు భీరువులై పోరువవలుదురా? నాతీ! యీరీతి భీతిఁజెందుటకుఁ గారణం బేమి?

తిరుమలాంబ.—ప్రాణనాథా! ఆదియేమియో కనులు మూసినతోడనె చెడుకలలు పడుచున్నవి. మనజనులందఱు నైశ్వర్యముతోఁ గోలుపోయినట్లు కలగంటిని. ముఖ్యము నామాంగల్యమునకే చాంచల్యము సంభవించినట్లయ్యెను. ఇదిగో నా దక్షిణశరీరభాగమంతయు నవశకునముల కాలవాలమాయెను. ఏమిసేయుదుఁ?

రామరాజు.—కలనాదా! ఇట్టికలలా నిన్నుఁగలఁతపఱచెను? కోకిలాలాపా! ఈ యపశకునములా నారణోత్సాహ భంగసూచకములు? వలజా! వలదీపలుకులు.

తిరుమలాంబ.—

చ॥ వదలుము నాథ! యిట్టితఱివైరము; వేఁడెదనిన్నుఁ; మానుమా
కదనము. కాలదేశములు గాంచుము; యెంచుము నాదు వాక్యముల్
మదమని పోరఁబూనినను మూడునుచేటొక కాలమందు; నీ
పదిమదినెన్నుమా; సుగములందుము. నాహితమాలకింపుమా॥

ప్రాణనాథా! ఎటులనయినను నామాటలుమన్నించి యీతూరి పోరుమాని యామలకలతోఁగలసి యుండుదురని ప్రార్థించుదానను, మీపదములపైఁ బడుదానను.

రామరాజు.—దేవీ! లెమ్ము. ఏటిమాటలివి?

చ॥ కలనుకుసెక్కి పాలు మలకలఁగని నవ్వఁగ నింటనుండఁగాఁ
గల్గునె? మృగేంద్రుఁడె త్రత్తిఁగాంతిఁ దొలంగుచుఁభీతిఁడాఁ గునే
కలభమునచ్చునంచు? మదిఁగానవుగా! జగతీతలంబునన్
బలుకరె యుద్ధభీరువని భండనశూరులు నన్నుఁ జూడఁగన్?

కామినీమణీ! తురకలు మితిమీరి కేరి నను మాటలాడిరఁట. ఆమాటలు దుస్సహములైనవి. వారిని నామావశిష్టులం జేయక భూమిపై నేమన నేమి? చన నేమి? నాయుద్యమంబునకుఁ బ్రతి పలుకవలదు. ఫాలాక్షుఁడు సాక్షాత్కరించి ప్రాణభీతిగెడిపినను భండనమ్మునఁ బ్రాణమ్ములు నీల్గుదునుగాని యెదపై శత్రువులనిడికొని యింటనుండఁజాల. ఇదియ నాసంకల్పము.

తిరుమలాంబ.—ప్రాణనాథా! తమపట్టుదల యిట్టిదయియుండ నేనెంత వేఁడికొనిన నేమి ప్రయోజనము? మంచిది. తమకు జయమగుఁగాత.

రామరాజు.—దేవీ! నేఁజేయందగిన కార్యంబు హెచ్చుగనున్నది. పోయివచ్చెద.

(రామరాజు నిష్క్రమము.)

తిరుమలాంబ.—దైవమా! నీభక్తురాలిపైఁ బ్రేమముంచి యీతూరి, నా ప్రాణభర్తను రక్షించు భారము నీయది.

(నిష్క్రమము.)

తురీయాంకము.—ద్వితీయరంగము.

పురివనము.

పటాణి.—ఆషాబి.

పటాణి.—నిట్టూర్పు విడుచుచుఁ గూర్చుని మరలలేచి.)

సీ॥ సేవకధర్మంబు భావింప, స్వామికి ద్రోసఁగుటెన్నితినేని ద్రోహినగుదు।
మతవిధిభావింప, మాననీయుఁడనౌదు హిందువులను బట్టి హింసఁగడప।
జననముభావింప, జనకునిఁజంపుట పాడికాదు. దురాప పాపమగును।
మానినికిచ్చిన మాటలుభావింప, దొలఁగరాదది బలుదురితమనుచు॥

గీ॥ ఏమిదోఁచకయున్నది. యేమిసేయు
వాఁడనక్కట! హృదయము వాడువాఱి
కలఁతఁజెందెను జ్వాలమాలలనుజిక్కి—
వేఁగువిధమున! నెంతటివెడఁగునైతి॥

హా! నామానసము కర్తవ్యతాకర్తవ్యతవిచారంబుమాని స్తంభించినది. ఏమిసేయుదు? నేనుసేవకుఁడను! రామరాజా! నాస్వామి. స్వామినిఁ జంపుటెటుల? స్వామి ద్రోహినగుదుఁగదా!......అది యెటుల? స్వామిభృత్య సంబంధంబు స్వోదరపోషణంబునకై నేఁడెచ్చికొనినది. విధికృతంబుగాదు. ఈగడియనే యావృత్తివదలనగు. ఇదికష్టముకాదు! వదలఁదగినదియ, వదలవలెను. ఇందునుండి పాపము రాదు. పాతకములేదు. మతవిధినిఁబట్టి మాననీయుఁడనౌదు! ఏమీ! ఎమియాలోచనయిది? నాబుద్ధిపెడతలఁ బట్టెను. పెడదారి దూఱెను. వెడఁగునైతిని. ఈద్రోహంబెవనిపైన నేఁజేయంబూనితి? నాతండ్రిపైన గదా? ఇదితగవా? ఇది వినినజనులు నగరా? పితృఘాతకియను సడి నాయొడలుండువఱకు నను వెంబడింపదా? అదిదురాప పాపముకదా? దానినేనెటులోపుదు? ఇదితలంచితినేని నావెలఁదికినిచ్చిన వచనమ్మునకు వెలియగుదునుకదా? అటులైతినేని యాకుటిలాలక నేనొకమానిసినని ననుఁదలయెత్తి యైనఁజూచునా? చూడకున్న నే మనుదునా? మనఁగలనా? ఆచిగురుఁబోడి వ్రీడావిలాస దరహాసలీలాపాంగావలోకనమునఁగదా నాకీలోకము స్వర్గలోకమై చూపట్టెడు? ఆవాలుగంటి వాఁడివాలారుచూపులు నాధైర్యంబెల్ల రూపుమాపె......ఏమీ! ధీరుఁడనిపేరుగాంచి యొకనారికై పౌరుషమంతయుఁ దనస్వామినిఁ దనకన్నమిడెడిదాతనుఁ బైఁగా తనతండ్రినిఁ జంపుటయందు వినియోగింపఁ జెల్లునా? .... హా! హా! నామానసము ఝంఝూనిలవిచలితజలధిమాలికలపైవికలంబగు కష్టంబుకైవడిఁ గలఁతఁజెందినది.

ఆషాబి.—స్వగ. (దూరముననిలిచి) ఎన్నరాని పన్నములంబడి సన్నగిలిన శరీరమా! నీవిఁకసంతుష్టి పొందుము. కలకాలము కీలికీలలంబడి క్రాలుమానసమా! యిఁకముదమందుము. ఘోషాఘూషామణివై భాసిల్లిన ఆషాబీ! యింకనీవ్యసనము నిశ్శేషముగ మానుము. అమందవైభవానందమున మునిఁగితేలు హిందూరాజ్యమా! ఇఁకనీవు చెందరాని వెతలఁజెంది వందురుము. సకలజనసమ్మతసంభావనీయమగు మహమ్మదీయమతమా! నీవిఁక సకలప్రపంచంబు వ్యాపించి సంపూజ్యవగుము.........ఏమీ! నాప్రియ మిత్రుఁడింకనురాక తడిసెనేల? వచ్చును, రాకయుండునా? ఈ హిందూరాజు మహమ్మదీయులపై రేపటిదినంబుననేగదా దండెత్తునది? మంచిది. నాప్రియుఁడు తానాడినమాట దక్కించుకొనఁ జూడఁడా? జయమార్జింప నలవికాని యెడల రామరాజు శిరమే యుపాయముననైన ఖండించెదనని నాకేలుపైఁగేలిడి మాటయిచ్చెను! రామరాజు ప్రేత

రాజయినపిదప హిందూరాజ్య మనఁగనేమి? నామావశిష్టముగ నుం డునుగదా? (అనుచు ముందఱికింబోయి తలవంచికొని కూర్చునిన పటాణినిఁజూచి) ప్రియతమా! ఏమియిది? యుద్ధసన్నద్ధుఁడై విజృంభించు కాలమున నాలోచనాధీనమానసుఁడవై తలవంచికొని యున్నావు? తెచ్చవడి కూర్చుండితి వేల? నీప్రతాపాగ్ని చల్లారెనా? నీధైర్యపర్వతము చూర్ణీభూతమాయెనా? నీసాహసము గుహలుదూరెనా? నీసత్యవాగ్ధురీణత సముద్రమున మునిఁగెనా? నీమతాభిమానము చితిఁగలసిపోయెనా? (సమీపించి వెన్నుపైఁగేలిడి) ఏమియచ్చెరువిది? ప్రియతమా! నీకు నాపైఁగల ప్రేమ నీటిబుగ్గనుబోలినదని నేటి దినము నిర్ధరించితివిగదా?

పటాణి.—(లేచి) మోహనాంగీ! ఎంతటిమాటలాడితివి? నాకు నీయందలి ప్రేమ నీటిబుగ్గసామ్యంబయ్యెనని తలంచితివియా?

చ॥ కులగిరులెల్లఁ జంచలతఁగుంభినిఁ గూలినఁ; గుండలీశుఁడా
కులతనుజెంది భోగములఁగ్రుంగినఁ; గుందినఘోణి; కుంభులున్
నిలుకడతప్పితెచ్చవడి నిట్టనిల్గిన; వార్ధులింకినన్;
గలికిరో! నాదు ప్రేమమును గల్గునె చాంచలమెన్నఁడేనియున్?

వనితామణీ! దినదినప్రవర్ధమానమగునను రాగంబెపుడెపుడు నీభోగాభోగత నందునోయని యువ్విళ్లూరుచున్నయది. ఇట్టి నీదాసుని నీరీతిఁజులకనగా మాటలాడనగునా?

ఆషాబి.—మోహనాంగా! అటులయిన నీవీరీతిఁ జింతాక్రాంతుఁడవైయున్న కారణంబేమి? సేనానులందఱు తమతమసేనలతో యుద్ధమునకు వెళ్ళుచున్నవారుకదా? నీవేల యూరక నిలిచితివి?

పటాణి.—మోహనాంగీ! యుద్ధమనిన నామన మేలొకో కళవళపడుచున్నయది.

ఆషాబి.—ఏమీ! అంతలోనే యింతపిఱికివైతివియా? నీవి యుత్తరకుమారుని పౌరుషంబులనితోఁచెను.

పటాణి—(కినిసి) ప్రాణప్రియా! ఎంతటి కఠినవాక్యంబుపలికితివి? పటాణి పౌరుషమువదలునా?

చ॥ రవిశశిమండలంబులు ధరన్బడి ఖండములైనఁ; దారకా
నివహము తేజమేదినను; నింగిహఠాత్తుగఁ గ్రుంగవ్రాలినన్;
బవనమువీచకుండినను; బావకతేజ మడంగిపోయినన్;
భువినిఁదుఱుష్క ధీరుఁడెదఁ బొందునెభీతి యరాతిజాతికిన్?

మోహనాంగీ! అహరహ మాహవమునకుఁ గాలుద్రవ్వు నాకుఁ బౌరుషముపోవునా?

ఆషాబి.—హృదయేశ్వరా! అటులయిన నీయంతటి ధీరునిఁగలంచు కారణంబెద్ది? నాకుఁ దెలుపరానదియా! నీకుందెలుపఁగరాని రహస్యమెద్దియులేదని నాఁడుపల్కితివిగదా! నేఁడదిమఱచితివియా?

పటాణి.—ఎలనాగా! ఏలనన్ను గ్రుచ్చిగ్రుచ్చియడిగెదవు? ఆవిషయము తలఁచినపుడెల్ల మనముకలఁతఁ జెందుచున్నయది.

ఆషాబి.—(సమీపించి పటాణి సరసఁగూర్చుండి కేలుబట్టుకొని) మోహనాంగా! అంతటి మహత్కారణంబేది? నేవినఁగూడనిదియా?

పటాణి.—ప్రాణప్రియా! ఆకారణంబు నేనే వినఁగూడనిది. మూర్ఖుఁడనై నాతల్లిని దురంతసంతాపాగ్నినిఁ బడఁద్రోసి యావర్తమానంబు వింటిని.

ఆషాబి.—(లేచి యించుకదూరమున నిలిచి) స్వగ॥ (ఇదియేమో గొప్పకారణమున్నది తెలుసుకొనవలెను వదలరాదు) (ప్రకాశముగా) నాథా? నీతల్లిని నీవేమియడిగితివి?

పటాణి.—కోమలాంగీ! ఆవిషయమ్ము నన్నడుగకు. నినువేఁడికొనియెద.

ఆషాబి.—ప్రాణప్రియా! ఇదివఱకు మనశరీరములు వేఱయి యున్నను మానసమొకటియేయని తలంచియుంటిని. దానికి నీవిపుడు వేఱుదారిఁ గల్పించితివి.

పటాణి.—(చింతించుచు) నాతీ! ఆరీతిఁదలఁపకు. అవమానకరంబగు విషయంబు రహస్యంబుగ నుంచుట మేలని తలంచితి.

ఆషాబి.—నాథా! నీకగునవమానంబు నాకుఁగాదా? నిన్నుఁగాదని నాదలంచు విషయంబేమైన నున్నదియా?

పటాణి.—ప్రాణప్రియా! నేనేమని దెలుపుదును? ...నాపుట్టుకకే దురాత్ముఁడు రామరాజు కారణ......

ఆషాబి.—నాథా! ఇఁకవలదు. తెలిసితి. „అయ్యో! దురాత్మా! రామరాజా! నీవెన్ని సత్కులములకుఁ గళంకంబుఁదెచ్చితివి? ఎందఱికొం పలుముంచితివి? ఎందఱికెన్ని విపత్తులు సంభవింపఁజేసితివి? ఎందఱి కన్నీరను మున్నీటిలో మునిఁగితివి? ఇఁక నీవు బ్రదికినచో నెన్ని యగ్గికుంపట్లిందఱి యిండ్లలోఁబెట్టఁ దలంతువో?" (పటాణింజూచి) ధీరోత్తమా! ఇట్టిదురాత్మునిఁబట్టి యిలకుబలిపెట్టక యిన్నిదినంబులు గాంచితివే? నీయోర్పు హెచ్చు. లెమ్ము, లెమ్ము, ఇదిగో! ఈయిలపై సోమరిగఁబడిన నీకృపాణమ్ముగొమ్ము (అనుచుఁగత్తి చేతికిచ్చి వాని మెడపైఁగేలుసాచి) మోహనాంగా! ఆఖలుని కంఠరక్తమునం దవగాహంబొనర్చిన యీకరవాలం బెపుడు మరలనాకేలునం దిడుదువో యాదినముగదా నాకుశుభదినము! నాథా! నీవు నన్ను పరిణయమగునెడల యొలియను కన్యాశుల్కమిచ్చుట విధికదా! నేఁగోరినకన్యాశుల్కమా ఖలుని కంఠరక్తసిక్తకరవాలము. అదియిత్తువుగదా?

పటాణి.—నాతీ! నాకేమియుఁదోఁపకయున్నది. పితృఘాతకుఁడను సడినిఁ బడఁజాల.

ఆషాబి.—(దిగ్గున లేచి) ఏమీ! ధీరాగ్రణీ! వాఁడు నీతండ్రియా? అది యెటుల? నీతల్లి మతహితముగ వానిని వివాహమాడ సమ్మతించినదియా? లేదుకదా? వివాహమైనదియా? లేదుకదా? వాఁడు మహాత్ముఁడు మతావలంబుఁడా? కాఁడుకదా? నీతల్లి హిందువైనదియా? లేదుకదా? పోని, నీతల్లిని సరసనుంచికొని యిదివఱకు రక్షించినాఁడా? లేదుకదా? నిన్ను నాబాల్యముగఁ బోషించినాఁడా? లేదుకదా? నిన్ను తనసుతుఁడని యెన్నఁడేని విచారించినాఁడా? లేదుకదా: నీతల్లిగతి యేమయినదని యరసినాఁడా? అరయఁడుకదా? ఇట్టివానినిఁ దండ్రియని యెటుభావించితివి? వదలుము నీతలంపు.

పటాణి.—నాతీ! ఏదియెటులుండని, నాజననమునకుఁ గారణభూతుఁడు వాఁడుకదా?

ఆషాబి.—కాదు-కాదు - దైవము. కాదేని నీతల్లి దురదృష్టము. కాదేని యాఖలుని దౌష్ట్యము. అదియుఁగాదేని నీపురాకృత కర్మము. మోహనాంగా! ఈమాటలిఁకనాడకు.

పటాణి.—ప్రాణేశ్వరీ! మనమేమో కలఁతఁజెందుచున్నయది. నీపలికిన పలుకులు లోకసమ్మతముగనున్నను మానససమ్మతములు గాకయున్నవి.

ఆషాబి.—నాథా! నీమానస సమ్మతముగఁ గారణంబులు పలుక నేను తర్కము చదివినదాననుగాను. మోహనాంగా! బీజాపూరునందు నిండుసభలో సుల్తానులకేమో మాటయిచ్చి వచ్చితినని పలికితివే? ఆవాగ్దానం బెటు సమర్థించుకొందువు? అనృతదోషంబు రాదా? పౌరుషముగల ధీరుల నృతంబులాడనగునని విధియున్నదియా? నాకునిచ్చిన వాగ్దానము మోహాతిరేకంబున నిచ్చినదని యనికొందము, పురుషులున్మాదావస్థలోఁ దరుణలకెట్టఁ బెట్టిదమైన వాగ్దానము

లైనఁ జేయుచుందురు, దానినుడువ నేల? నీవు నందునొకఁడు. అయ్యో! తల్లి పరిభవ మెఱుంగవైతివి. నీవాగ్దానపోషణ తెలియవైతివి. అకటా! ఏమీ తెలియని యబలకు నాశగల్పించి దౌర్భాగ్యవతిగ నిన్నిదినంబులు మనఁజేసితివి. నాఁడాఖలుని సభలో నందఱుఁ జూడ నామోము మసుఁగుసీడ్చిన దినముననే చావక నేమనిన ఫలమనుభవించితి... హా - నేఁడేమాయెను? నాఁడుండిన జలపూరితకూపంబు నేఁడు పూడిపోయెనా? పోనిమ్ము. నాఁడుండిన తుంగభద్ర నేఁడింగిజేరెనా? చేరనిమ్ము. నాఁడు చిక్కుచుండిన కృపాణమ్మునకు ధార నేఁడు చెడెనా? చెడనిమ్ము. నాఁడు చిక్కుచున్నయురిత్రాడు నేఁడు దొరకదా? దొరకకపోనిమ్ము. ప్రాణాపహారియై నాఁడుండిన విషమున కమృతగుణమ్ము నేఁడు కలుగునా? కలుగనిమ్ము. ఎల్లకాలము నేమఱక నాశరీరము శీతాతపవర్షములనుండి కాపాడిన నాచీరచెఱుగు లేదా? అది నాచేతికిరాదా? నాకంఠముచుట్టదా?

(అనుచుఁ జెఱఁగుపేర్చి కంఠమునఁ జుట్టంబోవును.)

పటాణి.—(దిగ్గునలేచి) మోహనాంగీ! యెంతటిసాహసమిది? వలదు - వలదు - నిన్నుఁగాదని నేనీ భువి ననుభవించునదేమి? నాకెవరున్నారు? నీమన్ననలందనుగదా నేనిన్ని పన్నములంబడుచున్నాను? నీవులేని నాకీభువి యేమిప్రయోజనము? నామానసము గలంచిన తలంపులన్నియును నీమాటల పోటులచేఁ బటాపంచలైపోయెను. ఇఁక నేనీయధీనము. నీయానతి మీఱను.

ఆషాబి.—నాథా! అబలలు చంచలస్వభావము గలవారని కోవిదులాడుదురు. నిజముగఁ బురుషులే చంచలులు కావున నీమాటలు నేనమ్మఁజాలను.

పటాణి.—మానినీమణీ! నామాటలునమ్ముము. సత్యము.

ఉ॥ వారిధిమేరతప్పినను; వాసవవజ్రము ధారదప్పినన్;
వారిజనాభుచక్రమున వాడియుఁదప్పిన; వారివాహరుక్
వారియనీక తప్పినను; వాయుసఖార్చుల వేడితప్పినన్;
ధారణి నావచస్స్థితికిఁ దథ్యముతప్పునె యెన్నఁడేనియున్?

మానినీమణీ! ఈనాశపథమునకుఁ జ్యుతికలుగదు. నమ్ముము.

ఆషాబి.—(పటాణినిఁ గౌఁగలించుకొని) నాథా! నాకోరిన కన్యాశుల్కమున కెదురుచూచుచుండెదను. వైళంబ యిత్తువుగదా?

పటాణి.—ప్రాణేశ్వరీ! సందియంబు లేదు. ఇపుడే వేళ మీఱినది. నేఁబోయివచ్చెద. సెలువిచ్చెదవా? (అనుచు ఆషాబీ కేలుపట్టుకొనును.)

ఆషాబి.—నాథా! మంచిది నీవు పోయిరమ్ము.

(పటాణి నిష్క్రమించును.)

ఆఖలుఁడు నన్నవమాన పఱచిన ఫలమిపుడనుభవించెడు.

(నిష్క్రమము.)

చతుర్థాంకము—తృతీయరంగము.

రామరాజు.—సేనానాయకులు. పటాణి.

రామరాజు.—

చ॥ అలరి తురుష్కజాతి యధికారుల కావరమెల్ల డింపగా
గలనికిసిద్ధులైరెయధికారులు? వెళ్లెనెసేన? తమ్ముఁడా!
వేం॥ రా॥ నిలువఁగశక్యమే ముదలనీఁగుచు నెంతటివానికైన నీ
యిల? నదిచెప్పనేల? తఱియేలచనన్వలెనింక? నగ్రజా!

రామరాజు.—తమ్ముఁడా! నీమాటలు నన్ను హర్షాంబుధిని దేల్చెను.

(సభాసమలంజూచి) సేనానులారా : మొఱకులై యెఱుకతప్పి తురకలు మీమమించి పెచ్చుపెఱిగిన మతమచ్చరంబున మనతోఁ బోరాడ సమకట్టినారఁట. కానిండు, కర్ణాటకక్షాత్రలేశులచేతి కృపాణధార, దుర్మదాంధారిప్రకరక్షమాధర వజ్రధారయనునది మఱచిరి కాబోలు.

తిమ్మప్పనాయక.—రామరాజుగారూ! ఆమలకలు కలనిలో మమ్ముఁ గలసి పెనఁగుట ప్రళయకాలాభీలఫాలలోచనలోచనానలశతంబుపై మిడతలు దండెత్తి పెనఁగిన లాగగునుగదా?

గోపానాయక.—నిజము - నిజము, పద్మినీషండంబు పద్మాకరంబున మదగజనికరమ్ముచేఁ బెకలింపఁబడినరీతి నాపారశీకులు పోరున మాచే వికలులై పటాపంచలై పంచతనొందుదురు.

నరవరనాయక.—సత్యము - సత్యము, దురమునఁ గాశిన్యాపహసిత భీమరమును బోలు మనతరవారము, తురుష్క శిరోనిర్ఘాతపాతము గునపుడుగదా మనలం దలంచుచు వారు జమునివీటి యతిథులై యుందురు.

పటాణి.—

ఉ॥ వందులమాడ్కి నింట మనవారిపరాక్రమమేమె మాటలిం
పొందఁగనాడియుబ్బినను బోరజయించినవారవాదు మే?
క్రందెటులౌను? రూటమిరు? కాక జయంబొ? యెవండెఱుంగు? నా
చందముదక్కఁగాఁదెలిసి సల్పుముకార్యము దీర్ఘదర్శివై.

స్వామీ! అన్యమతస్థుఁడు నేనని వీరేమనిన ననికొననిండు. మొగమిచ్చకఁపుమాటలు నాకలవాటుగలేవు. నేనా తురుష్కజాతివాఁడనయినను హిందూరాజుల యుప్పునేఁ బెఱిగినాడను. వారికొకింత ముప్పుమూడెనేని నేఁజూడఁజాలను. ఈతూరి తురుష్కులాడునది

మతయుద్ధము. భామినీ సుల్తానులెల్లరు నైకమత్యముచేఁ దమప్రాణంబులు తృణప్రాయములుజేసి రణరంగమున నిల్తురు, కావున నిర్భీతిని వారి నెదిరింప నిదితఱికాదు. వారు మనదేశముఁ జొఱనటు లొనరించినఁ జాలును.

రామరాజు.—(సేనానులంజూచి) సేనానులారా! ఈ పటాణి వయసునఁ జిన్నవాఁడయినను బుద్ధినిగొప్పవాఁడు, దీర్ఘాలోచనపరుఁడు, పటుపరాక్రమశాలి. కావున నీయుదారపరాక్రముని హితవాక్యజాలంబవశ్యాను సరణీయంబు. నాకొకయుపాయంబు దోఁచినది. నా పెద్దతమ్ముఁడైన తిరుమలదేవరాయఁడు లక్షసైన్యమును నిరువైవేల హయములను ఏనూరుగజములను దీసికొనిపోయి కృష్ణానదిని శత్రువులు దాటిరాకుండ రేవులన్నిటిని గాదికొనియుండనిండు. మిగతసేనకంతటికిని మనపటాణి సేనాధిపతియై నావెంటరానిండు. కృష్ణాతీరమునకుంబోయి కర్తవ్యంబు విచారింతము, ఇది మీకు సమ్మతముగదా?

తిమ్మప్పనాయక.—

అవనిని నెప్పుడేనిఁ గనులారఁగ నాజినిఁజూడనట్టి యీ
యవనకులాధముణ్ శిశువునొనని సేనకునెల్లఁ బెద్దగా
బవరమొనర్పఁబంపఁగనుపాడియె? క్షత్రియకూరులెవ్వరీ
యవమతిశోర్తురయ్య? తగదయ్య విచారములేనికార్యముల్ ॥

ఏమీ! రామరాజుగారూ! ఇంతటి యవమానమా మీరు మాకొనరించునది? తురుకవాని సేనాధిపత్యమునకు మేమందఱము లొగ్గియుండవలెనా? అమానుషంబన్న నింతకంటె హెచ్చుగలదా?

(మిగతవారు లేచి) ఎంత సిగ్గులచేటిది? తురుకవాఁడొకటియే కాదు, బాలుఁడు. నిన్నబుట్టి నేఁడు కన్నుతెఱచిన కూనకా సకలదిగ్రాజుల

జయించిన వీరాధివీరులు క్షత్రియులు లోఁబడుదురు? ఇది యొప్పఁదగినది కాదు.

రామరాజు.—సేనానులారా! ఇంచుక యోపికపూనుఁడు. మీపరాక్రమంబున కేకొలంతయును లేదు. మీయశంబు భూనభోంతరాళంబు వ్యాపించి తాండవమాడుచున్నయది. పటాణి బాలుఁడు కావుననే యశస్కాముఁడై యున్నవాఁడు. దానికి మనము మార్గమిచ్చుట మాననీయముగాదా?

సేనానులు.—నిజము - నిజము. చక్కఁగవదించితిరి. అనేకయుద్ధములందారితేటి మనమపుడే యశోభరితులమై యున్నవారము నిజము.

ఇపుడు వయసు చెల్లినవారమైతిమి; కావున వయోవంతులు యశోవంతులగుట యపేక్షణీయము. పటాణి సేనాధిపత్యమునకు మేమెల్లరు సమ్మతించితిమి.

రామరాజు.—అటులయిన నేటిదినంబుననే మీ మీసేనతో వెళ్లుఁడి. (పటాణింజూచి) బాలకా! నీపరాక్రమంబుఁ జూపి యశమార్జించుటకుఁ దటి తటస్థించినది. ఎటులొనరించెదవో చూడుము.

పటాణి.—

చ॥ కలనికిఁజొచ్చువేళ భటకాండము నన్గొనియాడఁజేసెదఁ
తెలియనె నీకుమారకుఁడ నేనయి సర్వము? యుద్ధభూమిలోఁ
దలియఁగ నాఁగదా? యిపుడు తెల్పఁగ నేమిప్రయోజనమ్ము? నీ
కలఁతఁదొలంచి శాశ్వత సుఖంబొనఁగూర్చెద మీకు నమ్ముమీ॥

మహాప్రభూ! మీరు నాకుజనకులుగానెంచి రణావనియందు నాశక్తి యంతయును ధారపోసెద. నిస్సందేహమిది.

రామరాజు.—తటిమీరవచ్చినది. వెళ్లుదము.

(నిష్క్రమము.)

రామరాజు చరిత్రము.

పంచమాంకము.—ప్రథమరంగము.

పార్వతీదేవాలయము.

తిరుమలాంబ, తురకసేన, ఆసాబి.

తిరుమలాంబ.—(దుర్గకుఁబూజసల్పి ప్రార్థించును.)

సీ॥ మధుకైటభాసుర మరణైకకారణ! మహిషరక్షోవీరమథనలోల!
శుంభనిశుంభని స్తంభమోహనదేష్టా! చండముండాసుర రుండమాల!
రక్తబీజాసుర రక్తబీజపక్తిస్ర రక్తాపహారి శిరక్తనయన!
అపవర్గమార్గద! యార్య! కాత్యాయని! నిర్గతదుర్గతివర్గదుర్గ!

గీ॥ సర్వకల్యాణి! జగదంబ! సర్వశక్తి!
దీనజనకల్పవల్లి! సాధ్వీమతల్లి!
తల్లి! నామ్రోల నిలువవే! తనయనాకు
నైదువతనంబు నియ్యవే! యంబ! రావే॥

నతివృత్తము.—

శ్రీవరవాగీశనుతే, శ్రీశివసహితే, శ్రితదేగుణకలితే,
సేవకలోకావన సౌశీల్యసువసతే స్థిరభక్తిసుమహితే,
భావుకదే దేహిశుభం భావజవినుతే భగవత్యయిలలితే,
శ్రీవరదే దేవిమహాసేనజననితే శివదేనతిరయితే॥

దండకము.—

శ్రీమన్మహాభారతీస్తుత్యకీర్తిప్రచారా! స్ఫురద్దివ్యవిద్యావిచారా! లసద్రత్నహారా! యుదన్వద్గభీరా! సుమేరుధీరా! వినీలాహివేణీ! చలద్భృఙ్గితైణీ! సుధాస్నిగ్ధవాణీ! కనత్పద్మపాణీ! మహేశానురాణీ! సితేంద్రాణి! నారాయణీ! యోపురాణీ! ధరానాథపుత్రీ! తటిచ్చారుగాత్రీ! నమద్భక్తమైత్రీ! జగజ్జాలకర్త్రీ! నినుఁ స్తోత్రముఁజేయఁగా బత్రిపత్రాధి దేవప్రభుల్ చాలరన్నన్

నన్ బోలు స్త్రీయెట్టుల న్నేర్చునోయమ్మ నా తల్లీ! సాధ్వీమతల్లీ! నిన్నున్ నేను వర్ణింపఁగాఁజాల నీపాదపద్మంబులందున్ ద్విరేఫంబురీతిన్ సదా వ్రాలి యేమందునమ్మా నన్నున్ వీడగా న్యాయమేమమ్మ! రక్షింపవమ్మా! గతిన్ గాననమ్మా! వరబ్రహ్మగౌరీ! పురారాతినారీ! సురారాతిమారీ! శివా! శాంకరీ! శాంభవీ! గౌరి! శాకంబరీ! నీకును న్భక్తిచే మ్రొక్కెదన్ మ్రొక్కెదన్ మ్రొక్కెదన్.

అంబా! భక్తపరాధీనురాలవను నీబిరుదు త్వదీయ పాదాంబుజంబులే శరణమ్మని నమ్మిననాయందు సార్థకపఱచి రక్షింపవే! నిన్నటి రాత్రి నాకుం గలిగిన దుస్స్వప్నదోషంబు నన్ను బాధింపనటు లొనరింపవే!

తురకసేన.—(దీన్. దీన్. అనుచువచ్చి తిరుమలాంబను బట్టఁబోవును)

తిరుమలాంబ.—(వారిం జూచి) అయ్యా! మీరెవరు? ఇటకేల వచ్చితిరి? రాణివాసముననుండు రాజస్త్రీవద్దకు రాఁజెల్లునే?

తురకసేనలో నొకఁడు.—ఏమీ! రాణివాసమా? రాజస్త్రీయా? రాజెవరు? రామరాజా? మూఁడుదినముల క్రిందట శిరము త్రుంపఁబడి జమునిప్రోలనుండు రామరాజునకు రాణివాసస్త్రీ యొకతియా?

తిరుమలాంబ.—(హా! హా! యనుచుఁ గ్రిందఁబడి నిట్టూర్పువిడిచి లేచి)

ఉ॥ హా! జగదేకమోహన! శ్రితావన! పావన! సాధుజీవనా!
యాజముఁడాఁగియాకటిని నాకట నీదగు పెంపుమ్రింగెనే?
నీజవసత్వసంపదలు నిన్నెడఁబాసెనె? నీవె నీఁగితే?
రాజకులాభిరామ! యెటు రాపడిపోయితొ వీడియంతయున్?

ప్రాణనాథా! పాపభూయిష్ఠం బైనభువినిఁ బుణ్యమూర్తులుండఁ దగదని జీవంబువిడిచితివియా? నాథా! అలనాఁడు నాకలవార్త నీకున్ దెలిపితి, కటకటబడితి. ఈతూరి కలను వలదనివేడితి. వినవైతివి, ఇపుడీకటికలకు నీకుటిలాలక నొప్పగించి పోయితివియా? అనాథనైన నాచెఱ విడిపించువారెవరు? అయ్యో!

తురకసేనలో నొకఁడు.—యేమీ! విధవా! నీచెఱ నెవరు విడిపింతురు? ఎవరాపనిఁ బూనుదురు? ఎవరాపనిఁ బూనఁగలరు? మారాజు ఆలీ ఆదిల్షావద్దకువచ్చి యతని శరణుఁజొచ్చి నీమొఱ వినుపింపుము. లెమ్ము, వేగమ్మెరమ్ము. కాదేని పట్టి యీడ్చెదము.

తిరుమలాంబ.—అయ్యా! రాణివాసస్త్రీపైన నింత దుడుకుతనంబు మేలా? వలదు.

తురకసేన.—హా! హా! ఎన్ని నీతులు గుమ్మరించుచున్నది? ఈబుద్ధి తనపెనిమిటికిఁ గఱపియుండిన బాగుగనుండెను. ఆనాఁడు ముదగల్లు నబాబు బిడ్డనుఁ జెఱబట్టి యవమానపఱచినప్పుడు మా మానసం బెటు తప్తమయ్యెనో? ఆమాటలిపుడేల? లెమ్ము. (అనుచుఁ గేలుపట్ట)

(ఆషాబీ ప్రవేశము.)

ఆషాబి.—హా! హా! పురుషాధములారా! ఆమానిని కేలువిడుతురా? మీకరము లీకృపాణమునఁ దెగనఱకుదునా? ఓరీ! మహనీయమైన మహాత్మదీయన్ గులమునఁబుట్టి పరమానినుల నందున రాణివాసమానినుల నవమానపఱచుట యగునా? అదితగునా? వలదు విడుడి.

తురకసేన.—వదలి అమ్మా! ఈరీతిమాకు నాజ్ఞనొసంగెదవు నీవుయెవరు?

ఆషాబి.—ఓరీ! ముదగల్లు నబాబుబిడ్డను. ఆషాబీని. మీరీ నారినివదలి మీసుల్తానుకు నిచ్చటజరిగిన వార్తఁ దెలుపుడు. అతఁడు మరలఁ గొనితెండని యాజ్ఞయొసంగెనేని రండు.

తురకసేన.—(ఒకరి మోమునొకరుచూచుకొనుచు) మంచిదమ్మా! అటులనే యొనరింతుము. మానబాబు శ్యామలాపురమున నున్నవాఁడు. అచటికిఁ బోయివత్తుము. (తురకలు నిష్క్రమము.)

తిరుమలాంబ.—హా! ఆసాబీ! యిన్నిదినంబులు మానమర్యాదలు వదలక బ్రదికి తుదకు నేఁజెడితి.

శా ॥ వీరక్షత్రియవంశజాతనయి గర్వీభూతభూపావళీ
దారవ్రాతముగొల్వఁజింతయను శబ్దంబైన నావీనులన్
దారన్ జేర్చక సర్వసౌఖ్యముల నానందించు నామానసం
బీరీతిన్ వ్యసనాగ్నిఁ గ్రాఁగఁబడెనే యింతీ! యింతగా ధారుణిన్ ?

బిడ్డా! ఆసాబీ! ఇఁక నేమున్నదేమిప్రయోజనము? మానముగ నేఁ బ్రాణంబుఁ ద్యజించుమార్గమ్ము నాకున్ జూపవే? నీయుపకారమ్ము నే మఱవ?

ఆసాబి.—తల్లీ! ఆనాఁడు నాకు నీవొనరించిన యుపకృతిని బ్రాణముండువఱకు నేమఱతునా? మాతా! నీవీరీతిఁ జింతిలిన బ్రయోజనమ్ము లేదు.

మ ॥ తగునే యీగతి నేలపాల? వలదే తల్లీ! మనంబిట్లుగా
వగలన్ వేఁచుట యేల? యీయడిలుమా వామాక్షి! నీభర్త యీ
జగతిన్ గూడునె నిన్నుఁజింతిలిన? నీచందంబు నింద్యంబగున్
మగువా! లెమ్ము గతమ్ము సెన్నకుము సుమ్మా మించుఁగార్యమ్మికన్.

తల్లీ! నీవు వ్యసనవార్ధిలో మునింగినఁ గార్యమ్ము మీఱును. మీవారందఱు వారివారిదారి వారుచూచుకొని తురకలకుఁ జిక్కక పరుగిడిరి. నీపెద్దమఱది తిరుమలదేవరాయఁడు పెనుగొండకుఁబోతెను. నీవును ద్వరపడి వేఱుమార్గమునఁ బెనుగొండ జేరుము. కాదేని, తురుష్కులు మొఱకులై నిన్నవమానపఱతురు. వ్యసనమ్మునకు సమయమ్ముగాదు, గతమునకు వెతచెందుటతగదు, అదిగో తురకల కలకలము! నావెంటరమ్ము, నీకేబాధగలుగనటుల యీపురినుండి దాటించెద. లెమ్ము, (అనుచుఁ బిలుచుకొనిపోవును)

ద్వితీయరంగము.

—(౦)—

విజయనగరము.

కాళరాత్రి - సరస్వతి - భార్గవి.

కాళరాత్రి.—(చిందులుద్రొక్కుచు) ఇదికదా నామహిమ! విద్యానగరంబఁట, సరస్వతీస్థానంబఁట, కర్ణాటక రాజ్యంబఁట. లక్ష్మీనిలయంబఁట, ప్రపంచంబునం దెల్లెడ ప్రఖ్యాతికెక్కిన పట్టణంబిది యొకటియఁట, నవరత్నఖచితమందిరంబులఁట. స్వర్ణమయ దేవాలయములఁట, రజితమయ గోపురములఁట. ఏవీ? అవి యీదినంబున నెచటఁ బోయెను? అడుగంటెనా? ఇచ్చట జనులేరీ? నిర్జనప్రదేశమాయిది? ఇదియంతయును నామహిమ. ఇట్టిమహిమగల శక్తిని నన్ను నిరాకరించి, హిందువులు సరస్వతీ భార్గవుల నాదరించిరని కదా యింతపని యొనర్చితిని! హిందూరాజులేమయిరి?

* వినోదవృత్తము ॥ నట్టులన్ గుట్టలన్ జెట్టులన్
రట్టులన్ బెట్టితిన్ శారినిన్
కట్టనే బట్టలే కట్టులో
మెట్టిరా పర్వతాగ్రంబులన్ ॥

(చిందులుద్రొక్కుచు దూరంబున నిలిచియుండును.)

(సరస్వతి - భార్గవుల - ప్రవేశము.)

సరస్వతి.—స్వగ. అకట్టకటా! నాసిరియంతయు మరల నశించెనా?

(భార్గవింజూచి)

సీ॥ పెనుమిన్నుఁ గొనలన్ని పెక్కుపొత్తములను గావించియుంచిన కలిమి పోయె
వెలలేనికబ్బముల్ వేల్పుబాసను వ్రాసి కూర్చినవన్నియుఁ గూలి పోయె
తెనుఁగుబాసనుదేట తెల్లముగాఁదీర్చి పేర్చినకబ్బము లేర్చిపోయె
తొలిపలుకులనెల్ల కలయఁగూరిచి నేను వెలయఁజేసినసిరి వెల్లఁ బోయె

* ఇది నవమఛ్ఛందంబగు బృహతియందు 147 వ వృత్తము.

గీ॥ కబ్బములవీను నేఁ జూడఁగాలిపోయె
నిబ్బరము రాదు నాసిరి నీటఁబోయె
కటిక నీయక్క యెన్ని పోకడల బోయె
నిలువరాదాయెఁ బుట్టుక నేల పోయె

(అనుచు దూరంబుననుండు కాళరాత్రిం జూచి కినిసి)

ఓసీ! కాళరాత్రీ! జగజంతా!

క॥ జగజంత! యెంతపని నీ
వగునని చేసితివె? యకట! యాంధ్రావనికిన్
తెగుతెంపరి! ఛీ! నీవొక
మగువవె? నీబ్రదుకు బ్రదుకె? మననేలయిఁకన్.

ఛీ - పలువా! నీమోముఁజూచిన జనులకు దుఃఖములు మూఁడు.

భార్గవి.—కాళరాత్రీ! హాలాహలంబునుండిక నీవు నాకులంబునఁ బుట్టితివి. చిన్ననాటినుండి యసూయాపరులలో మిన్నవైతివి.

క॥ అక్కయని గారవించిన
కుక్కఁగఁగొటీకదవు నీవు కొమ్మవె? నిన్నున్
జక్కాడిన నఘమేమియు
రక్కనదే రంకులాడి! రాయిడి రాగా!

ఛీ! నీదర్శనంబు దారిద్ర్యమూలంబు. నీమోముఁ జూడనోప.

కాళరాత్రి.—(కోపమున) బాజారివెలఁదులారా! మీరా నన్నెంచునది? ఔరా! కాలమహిమ? ఏమీ. సరస్వతీ! నేను రంకులాడినా? నిజము. లంజనుదూటిన లంజరికము రాదా? మగనినోటనిలిచి నమ్మికఫుట్టించి ప్రపంచంబునఁ గన్నవారికెల్లరకు నన్నెవారికిఁ గూడుదానను నేనేను! ఇఁక నీభార్గవియో! త్రిజగంబులను దనమాయ చేనించి, మాయలకాలవాలమై యున్నముగండు, దీనిమాయలు దెలియంజాలక తనహృదయాంతరంబున నహర్నిశములుంచికొని, జాగరూకతతోఁ గాచినను, వానిని మాయగించి, తావలచువారినిం గూడు

మాయలాడి. ఇట్టివారలా నన్ను నిందించునది? ఛీ! పలువలారా! మీరిఁక నాదేశంబువదలి వెడలుడు. కాదేని నాపుత్రులకుఁజెప్పి పడరానిహింసల మిముఁగెడిపెదను. ఇపుడే వెళ్ళుఁడు.

భార్గవి.—(సరస్వతింజూచి) కోడలా! మనమిచ్చట నిలుచుటతగదు. దుష్టులంజూచిన దూరమ్మున నుండవలెను. మనపుత్రులందఱట నిర్వీర్యులై, చేయునది లేక, దిక్కొకరు పోయిరి. పుత్రవిహీనలమై మనమిచ్చటఁ జేయున దేమి? శ్వేతద్వీపముం జేరుదము. అచటిజనులకు మనమహిమఁజూపి విద్యాసంపదలఁగూర్చి వారినిచటికిఁ గొనివత్తము. అపుడుగదా యీక్రొవ్వులాడి ధూర్తత్వము వెలివడును! దీనిపుత్రు లెటు రాజ్యమేలుదురో గందము. కొన్నిదినంబులిది నిక్కి నీల్గి విఱ్ఱవీగనిమ్ము. మనమిచట నిఁకనిలువంజనదు. ఈపాడుపడిన పట్టణంబు కనులఁజూడఁజనదు. ఈజగజంతపొంతఁ జేరంజనదు. రమ్ము

సరస్వతి.—(కన్నీరుఁగార్చుచు.) అయ్యో!

సీ॥ కర్నాటకావనీ! కటికలపాలయి పోయితే? సెలవిమ్ము పోయివత్తు
తరుణి! నీవిభవము తురకలపాలయి పోయెనే? సెలవిమ్ము పోయివత్తు
వెలఁది! నీకళలెల్ల మలకలపాలయి పోయెనే? సెలవిమ్ము పోయివత్తు
నెలఁత! నీసిరులెల్ల నీచులపాలయి పోయెనే? సెలవిమ్ము పోయివత్తు॥

గీ॥ కన్నులారఁగ నీకడ గండ్లుజూచి
పొగలఁజాలను సెలవిమ్ము పోయివత్తు
ఆంధ్రకర్నాటకావనీ! అకట! నిన్ను
వదలుదును నేఁడు. మఱవకు మదిని. జననీ!

(సరస్వతీ భార్గవుల నిష్క్రమము.)

కాళరాత్రి.—నాకుఁబట్టిన శనివీడెను. నాపంతము సాగెను. ఈరాజ్యమిఁక నాపుత్రులు దక్కించుకొను భారము వారిది. ఎంతని నేను వారికి సాయము చేయఁగలను.

(నిష్క్రమము.)

పంచమాంకము.—తృతీయరంగము.

—(౦)—

—*కామలాపురము.*—

1. బీజాపూరు సుల్తాను. ఆలీఏడిల్లా.
2. అహమ్మదనగరు సుల్తాను. హుశ్శేను నిజాంషా.
3. గోలకొండ నవాబు. కూలీకుతుబ్షా.
4. బీడరు నవాబు. ఆలీబరీదుషా.

} భామినీ సుల్తానులు.

వీరి సేన. పురజనులు.

కూలీకుతుబ్షా.—మిత్రులారా! కంటిరే యైకమత్యము మహిమ? ఎట్టి పరరాజులనైనను కట్టిడులై దిట్టతనంబున ముట్టడించి పరిభవించు కర్ణాటకాంధ్రరాజులు నేఁడేమైరి? నీఱైరిగదా? అందులకుఁ గారణంబు మీయైకమత్యముగదా?

సీ॥ హాయనత్రిశతంబు మాయనిమహిమచే వెలసినపురి నేఁడు విపినమయ్యె
భామినీప్రభువుల బందాలుగాఁజేయు నాంధ్రభూవిభులెల్ల నవనిఁబడిరి
మలకలంచని మణ్యుఁజాలకనఁజూచిన కర్ణాటకేశులు జీర్ణులయిరి
బొమ్మలాడించిన పోలిక మమునేఁచు రామరాజు శిరంబు భూమిఁబడిరొ॥

గీ॥ ఐకమత్యముకాదె యీయవనియందు
నెట్టిపనులనుసాధించు నెట్టిశక్తిని?
ఐకమత్యముకాదె జయంబుమనకుఁ
గూర్చి సంతోషమునుబేర్చిఁ గూర్చెఖలుల?

ఇట్టియైకమత్యమును వీడి వనలోమనము పోరాడి హిందువులకుఁ గ్రిందై మందభాగ్యులమై యుంటిమిగదా?

ఆలీఆడిల్లా.—మిత్రమా! అసూయాపిశాచావేశనిరతులమై, దురాశాసన్నిపాతక్రగ్రస్తులమై, యహంకారాంధకారావృతులమై, దుర్ధర్ష దురభిమానపూరితశరీరులమై, మమ్ము మేమెఱుఁగక మహాసే

మతవిధులను మన్నింపక యీహిందువులకు లొగ్గియుంటిమి. నీహితబోధవలువిని మరలనింతటి జయశీలురమైతిమి.

హుశ్శేను నిజాంషా.—మిత్రులారా! ఇంకఁగదా మనమతమీ హిందూస్థానమెల్లెడఁ దాండవమాడుచుండును.

బరీదుషా.—ఇంతటినుండి మన మన దేశములందుండు ముల్లాలును ఖాజీలును బిలిపించి వారినిఁ గర్ణాటక రాజ్యంబెల్లెడ సంచరించులాగొనరింతము. హిందువులనెల్ల సమ్మతినో, యసమ్మతినో, మనమతావలంబకులుగఁ జేయుదము. హిందూదేవాలయములనెల్ల లయమగుకీతి సల్పుదము.

ఆడిల్లా.—నిజము నిజము. అటులొనరింప వలయును (సేన ప్రవేశించును.)

సేనలోనొకఁడు.—భామినీ సుల్తానులారా! హిందూరాజ మదాంధకార ఖరకరులారా! మీభటుల వందనంబులందుడి. (అందఱు వందనమ్ములిడుదురు.)

హుశ్శేనునిజాంషా.—సైనికులారా! మీకు నియమించిన పనులన్నియును గొదవలేక యొనర్చితిరికదా?

భటుఁడొకఁడు.—దేవా! నాపరిజనులంగూడి నాగలాపురము ప్రవేశించి యందున్న ధనకనకవస్తు వాహనముల వశపఱచికొని కోటలు బ్రద్దలు కొట్టితిమి. కృష్ణదేవరాయఁడు తనభార్యకై కట్టించిన నవరత్నఖచిత మందిరంబును నేలసమముగావించి చిచ్చుదవిల్చితిమి. అచ్చటినుండి వచ్చుమార్గమున ముచ్చటలుగులుకుచున్న యనంతశయనునిగుడి గోపురములు బడఁగొట్టితిమి. విగ్రహమును ఖండములుగఁ ద్రుంచివైచితిమి. మరల మార్గముననున్న మలపన్నగుడిని నగ్గికి నాహుతియిచ్చితిమి. ఇదిగో మేముదెచ్చిన ధనరాసి.

రెండవభటుఁడు.—దేవా! తమయానతిరీతిని గంపిలానగరముఁగాల్చివచ్చుమార్గమునఁ జిత్రవైచిత్ర్యమునమించిన విఠ్ఠలరాయని దేవాల

యపు వన్నె పనులన్నియును మన్నుఁగలపి గోపురములు చెఱిపి స్తంభములు పడఁదన్ని తాతి తేరును రోఁతఁగెడపి విగ్రహములు సమగ్రముగాఁ జీల్చితిమి. వచ్చుమార్గమునఁ దుంగభద్రాతీరమునందున్న కోటిలింగములలోఁ జిక్కినవికొన్ని భంజించి రూపుమాపితిమి.

మూఁడవభటుఁడు.—ప్రభువులారా! మీయనుజ్ఞచొప్పున విజయవాటిక రాజమందిరము సేనఁగూడి ప్రవేశించునంతలోఁ బాఱివచ్చిన రాకుమారులు మాకన్నముందుగ నగరముఁబ్రవేశించి ధనరాశినంతయును సింహాసనముతోసైతము తీసుకొని పెనుగొండకుఁ బఱుగిడిరఁట. మేము మూఁడుదినములా పురియందుండు రాజస్థానములు గొన్ని పడఁగొట్టితిమి. ఏనుఁగులశాలలు గుఱ్ఱపుశాలలు గాల్చితిమి. హజారురాముని దేవాలయమునను న్న విగ్రహముల రూపుమాపితిమి.

నాల్గవభటుఁడు.—సుల్తానులారా! నేనాఖలుని రామరాజుని యంతఃపురంబుఁ బ్రవేశించితి. అందు నామరాత్ముని భార్యతిరుమలాంబ యంబికార్చన చేయుచుండెను. ఆదేవాలయము పడఁగెడపి యాదేవినిఁబట్టి యీడ్చుచుండ మనముదగల్లు నవాబుగారిబిడ్డ ఆషాబీ వచ్చి మముదండించి యామెను జెఱవిడిపించెను. మన సుల్తానులతో మానినులయెడ మనమతవిధులం దెలుపుమనియాడెను. చేయునదేమియు లేక యిచ్చటికివచ్చితిమి. ఆయంబికాదేవి సామీప్యమున నీకోడిగుడ్డు వెలుఁగుచుండెను. దీనికాంతికి నివ్వెఱపడి దానినిచటకిందెచ్చితిమి. ఇదిగో యాకోడిగ్రుడ్డు! (అనుచు దానినచటనుంతురు.)

సుల్తానులు. (అందఱులేచి యొకఱుచూచుచుండ, "ఏదీ యిటుదెమ్ము చూచెద" అనిమిగతవారనుచుందురు).

అడిల్షా.—మిత్రులారా! ఇంతటిగొప్పవజ్రము ప్రపంచములోనున్నదని నేవినియెఱుఁగ, ఈహిందూరాజున కిది యెటులభించియుండునో!

ఇతరులు.—నిజము నిజము. మేమునెఱుఁగము. ఇదిమముఁబోలు వారివద్ద నుండఁదగినది.

(పురిజనుల ప్రవేశము. వారిమొఱ.)

బ్రాహ్మణుఁడు. (సుల్తానులకు సల్లాములు చేయును.)

బరీదుషా.—ఎవఁడురా నీవు?

బ్రాహ్మణుఁడు.—(స్వ॥ గ॥ ఇది నాగ్రహచారము) అయ్యా! చతుర్వేదంబులభ్యసించి శాస్త్రంబులుచదివి యనేకయజ్ఞంబు లొనరించిన యజ్ఞసోమయాజియని నాపేరు.

బరీదుషా.—ఏమీ! యజ్ఞంబు లొనరించితివా? ఎన్ని?

బ్రాహ్మ.—అయ్యా! నూరుయజ్ఞంబు లొనరించినాను.

బరీదుషా.—ఏమీ! నూరుమేఁకలుకోసి తింటివియా?

బ్రాహ్మ.—రామరామ! (అనుచుఁ గేలఁ జెవులుమూసికొని). అయ్యా! అటుచెప్పకుఁడు. మేఁకను తినుపని మాదికాదు.

బరీదుషా.—ఏమోయి! క్రొవ్వినమాసెదవు! యజ్ఞములో మీరు మేఁకను దినరా? మంచిది, మాముల్లాలు రానిండు. మీరదివచ్చిదిగాఁదినునంతటి యభ్యాసము చేయించెదము.

అహమ్మదు.—అయ్యా! ముసలీ! నీవిచ్చటికేల వచ్చితివి?

బ్రాహ్మణుఁడు.—అయ్యా!

కం॥ తరతరముగ నార్జించిన
గురుతరమగు సిరి హరించి కాల్చిరి గృహముల్
ధరణీశ! వగవదానికిఁ
దరుణిఁగొని చనెను సేన. తగునే చెపుమా?

సుల్తానులారా! బహుదినములుగ నార్జించినధనము క్రయధనముగ నిచ్చి తెచ్చికొనిన భార్యను నీసేనలో నొకఁడు కొనిపోయెను. అది

యింకను చిన్నపిల్ల. దానిని నాకుమరల నిప్పింపవేఁడెదను.

బకీమషా.—అయ్యా! తలవణికెడు ముసలివే నీవు! నీభార్యయెన్ని యేండ్లది?

బ్రాహ్మణుఁడు.—అయ్యా! అది మైదేండ్లది. ఏమీ తెలియని పాప. ఆడు కొనుచుండు పిల్ల.

బకీదుషా.—అట్టిపిల్లను దెచ్చికొనుటకు నీవేమియిచ్చితివి?

బ్రాహ్మ.—అయ్యా! ఐదువేల వరహాలిచ్చితిని.

బకీమషా.—అట్టి చిన్నపిల్ల నీకేల?

బ్రాహ్మ.—అగ్నిహోత్రమునకయా! కర్మశూన్యులు మీకది యెటుల తెలియును?

బకీదుషా.—నీవు చచ్చినవెనుక నిన్నుగాల్చు నగ్నిలో నాపిల్లనువేసి కాల్చవలెననికదా?

బ్రాహ్మ.—కాదయా కాదు! బ్రతికినపుడే యగ్నిహోత్రమునకుఁ గావలెను.

అహమ్మదు.—(కినిసి) ఛీ దుర్మార్గ బ్రాహ్మణుఁడా! గద్దవలె నేండ్లువచ్చియు నీకుబుద్ధిరాలేదు. మూడుకాళ్ల ముదసలివై యాడికొను పిల్లనుకొనితెచ్చి జీవించియుండగనే యాపిల్లనుజిచ్చులోఁ బడవైచి కాల్చెదవా? ఛీ! దుర్మార్గుఁడా! నీకాపిల్ల నిప్పింపము. వెడలిపొమ్ము! (ఓరీభటా!) ఈపాపిని మెడఁబట్టిత్రోయుము.

భటుఁడు.—(పట్టిత్రోయును.)

బ్రాహ్మణుఁడు.—అయ్యో! హిందూరాజులతో విప్రులశక్తి సైతమడుగంటెనే? హా హా! వృద్ధాప్యములో నన్నిటనేఁ జెడితిని.

(నిష్క్రమము).

ఆడిల్షా.—చూచితిరే! మిత్రులారా మహమ్మదు మతస్థులు పెండ్లియయిన నారులఁబట్టరను కట్టడినినమ్మి యీహిందువులు గర్భమునందున్న పడుచులకుఁ బెండ్లిచేయ నమకట్టిరి.

(ముదుసలివైశ్యుని ప్రవేశము.)

వైశ్యుఁడు.—(నమస్కరించి).

కం॥ ధనమెల్లను బోయెను. నా
వనితయుఁగుటిలారివర్గవశయయ్యెను. హా!
ఘనమానము పోయెను. నే
వనరఁగనిఁక నేల గొప్పవజ్రంబునకున్?

మహాప్రభువులారా! భామినీ సుల్తానులారా! మీకు దండంబులు. ననుఖండించుఁడి. నే భువిబ్రదుకఁజాల. నాసర్వస్వముఁ గొల్లబెట్టిరి. నావజ్రముపోయెను.

ఆడిల్షా.—ఓరీ! కోమటీ! నీవజ్రమెవరు దీసికొనిరి? ఎట్టిది? ఇదియే నా చూడుము? (అనుచు వజ్రము చూపును.)

వైశ్యుఁడు.—(ఎగురుచు) అయ్యా! ఇదియు! ఇదే! సందియములేదు. ఇదేను. రామరాజుగారి కిచ్చియుంటిని. వారుతమదేవి కర్పించియుండిరి. మూల్యము మూఁడుకోట్ల వరహాలని యేర్పడియుండెను. దాని నిచ్చు గడుపీదినమేను.

ఆడిల్షా.—ధనమిచ్చు విషయము ముందాలోచింతము. ఓరీ! పచ్చికోమటీ! నీకీవజ్రమెటుదొరికెను?

వైశ్యుఁడు.—(ఆలోచించి. స్వగ॥ దొంకిరి వీరు నాచేత) స్వామీ! ఈవజ్రముచరిత్ర చిత్రముగనున్నయది.

ఆడిల్షా.—అదియేమి? త్వరలోఁ దెల్పుము?

వైశ్యుఁడు.—అది దుఃఖకరము.

ఆడిల్షా.—ఏకరముగ నైన నుండినను నీవదివైళ్ళమ్మై వెడలింపుము.

వైశ్యుఁడు.—అయ్యా! ఇప్పటికి మూడువందలయేఁబది సంవత్సరముల క్రిందట విద్యారణ్యులనుఋషులిచటనుండిరఁట. వారు తమ మహిమచే బంగారువాన తెప్పించిరఁట. అపుడీవజ్రము భూమిపైఁబడెనఁట. అదియొక మాదిగకు దొరికెనఁట. అదిదొరికినదినమే యామాదిగ యామాటయనెనఁట. పిదప వాని భార్య దానిని మా పెద్దలకిచ్చెనఁట. ఆదినమునుండి మనయింటి విధవలసంఖ్య హెచ్చుచుండెను. పురుషులసంఖ్య తగ్గుచుండె. దీనినినేఁగని యావజ్రమున దోషమున్నదనియెంచి మూడుకోట్ల వరహాలకు మాప్రభువుగారికి విక్రయించితిని. వారు నేఁడాధనమిచ్చెదనని తెలిపియుండిరి. వారు స్వర్గము జేరిరి. వారిరాణీగా రాధనమిత్తురని యనికొనియుంటిని. వారును పెనుగొండకు వెళ్ళి పోయిరఁట. నాకాధనం బెవరిత్తురు? అంతధనంబుఁగోల్పోయి నేమని యేమిప్రయోజనము?

అహమ్మదుషా. కుతుబ్షా. బరీదుషా.	ఏమీ! ఆవజ్రమునందంతటి దోషమున్నదియా? అటులయిన మాకదివలదు, వలదు.

ఆడిల్షా.—ఓరీ! కోమటీ! ద్రోహీ! స్వామిద్రోహీ! దోషమున్నదని తెలిసియు మీరాజునకట్టిదియిచ్చి యింతటిముప్పుదెచ్చితివియా? నీవుబ్రదికిన మఱియెవరికేమి దెచ్చెదవో? (భటులారా) వీనినిఁగొనిపోయి చర్మము వలువుడు?

వైశ్యుఁడు.—అయ్యా! నాకుధనము వలదు. వజ్రము వలదు. నేనడుగను. అమ్మవారుతోడు. అడుగను.

(భటులు ద్రోసికొని పోవుదురు.)

(కొందఱుభటులు పఱుగిడి యలసి సుల్తానులవద్ద సాగిలఁబడుదురు.

ఆడిల్షా.—సేనలారా! ఏమియిది యచ్చెరువు? మిమునెవరేమి చేసిరి?

భటుఁడు.—(లేచి ముందువచ్చి) బ్రతికితిమి బ్రతికితిమి. అబ్బా! బ్రతికితిమి!

ఆడిల్షా.—ఓరీ! ఎవరినుండి మీకీయవస్థవచ్చెను? వివరంబుగఁ దెలుపుడు.

భటుఁడు.—అయ్యలారా! ఇంచుకనిలువుడి. విశ్రమించుకొని తెలిపెదను? (అనుచు విశ్రమించుకొనిన వాని లాగొనరించి) స్వాములారా! తమయానతిరీతినిఁ బంపానగరంబుచేరి పట్టణంబుఁ గొల్లగొట్టితిమి, ధనముదోచితిమి, ఇండ్లుపడఁగొడపితిమి, ఎదిరించినవారినిఁ జంపితిమి. ఆపట్టణంబున హేమకూటమను కొండనానికొని తుంగభద్రకు దక్షిణతీరంబున నొకపెద్దదేవాలయముండినది. దానిలో ద్రవ్య మధికముగనున్నదని విని దానిఁదోచుటకు నుద్యమించి విఠ్ఠప్పయ్య గోపురమని ప్రసిద్ధికెక్కిన యొకపెద్ద గోపురద్వారంబునఁ గాలిడితిమి. వెంటనే కాలాగ్నిబలెఁ బెనుమంటలు లోనుండివెడలెను. ఱిచ్చవడి నిలిచితిమి. ఆమంటలోనుండి యొకపురుషుఁడు కృపాణధారియై లేచి « వీరభద్రావతారమని తెలియదా » యని విజృంభించి మాపైఁబడవెడలెను. మేము పరుగిడితిమి, మమ్మఱదఱుముచు వాఁడు మావెన్నంటెను. చస్తిమని కాళ్ళకు బుద్ధిచెప్పి తురతకాలువ దాఁటువఱకు పఱుగిడితిమి. అచట వాఁడు నిలిచెను. ఇదియు మాసమాచారంబు. అంతటి భయంకరాకారంబు మేమీ ప్రపంచబున వినియెఱుఁగము.

ఆడిల్షా.—మిత్రులారా! ఇదియేమి యచ్చెరువు?

మిగతవారు.—ఉదంతంబు భయంకరమ్ముగ నున్నయది.

ఆడిల్షా.—మిత్రులారా! మనము మననగరములు వదలి బహుకాలమైనది. పోవఁయును. ఇచ్చటికార్యంబులు మనకే జయమార్జింపఁజేసిన పటాణి రుస్తుం జూచుకొనుచుండును. ఈ రాజ్యవిభజనను గుఱించి మనము వెనుకనుండి యాలోచింపనగును. మీకిది సమ్మతముగదా?

అహమ్మదుషా.—అటులొనరింతము. భామినీ సుల్తానులీ కామలాపురమునందేఁ గూడియుండిరని కలకాలంబు దెలియుటకై యొకగుర్తు నుంపవలెను.

కుతుబ్షా.—ఇచటనొక కట్టడముగట్టించి దానిచుట్టునుండు ప్రదేశములందు చెట్లువేయింప నాజ్ఞయిత్తము.

అందఱు. ఇది సమ్మతము. సమ్మతము. (నిష్క్రమము.)

పంచమాంకము.—తురీయరంగము.

—(౦)—

—* విజయనగరము. పటాణి. ఆపాబి. *—

పటాణి.—(నిట్టూర్పులు సారించుచు.)

చం ॥ కనులకుఁగావరం బెగయఁగప్పఁగ, మిన్నను మన్నఁగానకీ
యనుపమఘోరకృత్యమకటా! యొనరించితి సంగరావనిన్
ఘనునపు గౌరవంబునను గాచి దయన్ గనినట్టిస్వామికిన్
జనకునకయ్యొ? ఘాతకుఁడ. సల్పితి నాతలపాతకంబులన్.

అయ్యో! పంచమహాపాతకులలో నేనొకఁడుగాఁ జేరితి. హా! హా! పరదేశమునుండి బిక్షుకునిమాడ్కివచ్చి యమహానుభావుని సందర్శనంబు జేసికొనిననాఁడా ఘనుఁడు నన్నేమి యడిగెను? నీతలిదండ్రు లెవరనికదా? నాతల్లి పేరునుడివి తండ్రిపేరు తెలియదని నేనాతనితోడన గన్నీరుగార్చి ననుగారవించి గారాముగఁ జేరందీసి

తనయా! నాసరసనుండుము నీకు సేనాధిపత్యమిచ్చెదనని యాదరించెను, అటులొనరించెను. మమతతోఁ బెంచెను. గౌరవము లభించు పనులన్నిటికి నను నియమించెను ఆకృతి మేలొనరించిన యేలికకు నేనొనరించిన ప్రత్యుపకృతి యెద్ది? యుద్ధావనిని నతని విజృంభణము నిరోధించి బాధించి శిరము దెగనఱకినదికదా! అయ్యో! ఎంతటిపాతకిని! సంపూర్ణవిశ్వాసంబు నాపైనుంచి కరుణించి మన్నించిన యేలికను క్రూరతరముగఁ గంఠముదెంచి మిన్నందించిన ఘోరపాపిని, యనిర్వచనీయ కలుషాత్మకుని, దుర్భరచరితదూషకుని, దుర్ధరదుష్కర్మవినిందితకల్మషమానసుని, యమోఘవిపుల్యాఘ ఘనవహ్నిసంతప్తుని నన్ను. దైవమా! యేల మన్నించి మననిచ్చి కాచెదవు? నిర్నిమిత్త విరోధంబుబెంచి, రోషాగ్నిరవుల వృథా దుర్వ్యథాకుండుఁడనయి, పాపాయత్త దుర్వృత్తికిఁ జిత్తంబుఁ బొత్తించిన మత్తుని - యున్మత్తుని - నన్ను దశదిశాధిపతులారా! యేల రక్షించి యీక్షితిని నుంచితిరి? క్రౌర్యవివర్ధమాన విపులౌద్ధత్యంబు నిష్కారణమ్ముగఁ జాటించి పాలకుఁడని యెన్నక, విశ్వసించినఘనుఁడని తలఁపక యనేకవిధముల గౌరవించిన ప్రభువని లెక్కింపక, యన్నమిడిన దాతయని సేవింపక, తుదకు జనకుఁడని మనమందుంచక, కన్నతల్లి హితబోధ వినక, నీతివిధులుగనక, మిన్నుమన్నుఁగానక, వెనుకముందు నాలోచింపక, యహంకారాహిదష్టుఁడైననన్ను సూర్యచంద్రులారా! చంపక మానితిరేల? అహికచ్ఛపకిటికరటులారా! దుర్దాంతమరంతను స్తరగంభీరకఠోరకల్మషదావానలమ్మునఁ బడద్రోసి కాల్చి భూభారము దింపరేల? వివేకపథహీనతచే నకర్తవ్యకర్తవ్యతావిచారంబు మాని కాఠిన్యమూని యఘోరకలుషాంబునిధినిమునింగినను, జావక నిలిచిన యీ దురితాత్ముని, ప్రళయపవనసప్తకములారా! సప్తకులాచలములందెచ్చి యొక్కపెట్టున శిరముపైఁద్రోసి తుదిముట్టింపక నిలిపితిరేల?

ఇట్టిస్వామిద్రోహిని, యిట్టి విశ్వాసఘాతకుని, యిట్టి పితృహంతను, భూదేవీ! అధోలోకాధమునిగా నుండుమని యడుగంటఁ ద్రొక్కక సైఁచెదవేల? కలుషాత్మకుఁడు భూభారమనునది మఱచితివో?... హా! దుర్భరము-దుర్భరము...... (ఇంచుక నిలిచి పిచ్చియెత్తి) ఏమీ! నాతల్లి యిచటికి వచ్చెనేల? నన్నూఱడింపనా? అమ్మా! కన్నీరుగార్చెదవేల? నామోముఁ జూడవేల? ముద్దింపవేల? నీహితము వినలేదని కోపమా? తల్లీ! నన్నాదరింపక పోయెదవేలే? కొడుకొనరించిన తప్పు తల్లి మన్నింపదా? ఏమీ! ఇది మన్నింపరాని పాతకమనియెదవా?...తల్లీ! పోవలదు. పోవలదు, హా! పోయెనా?...ఏమీ! ఇచట వచ్చునదెవరు? ఏమి ఘోరాకారమిది? శిరములేదే? హా! నాతండ్రి రామరాజు రూపంబిది. ఏదీ నేఁదెంచినశిరము? మరల నతనికప్పగించి పాదంబులపైఁబడి వేఁడెద. తండ్రీ! చింతిలవలదని యభయహస్తమెత్తెదవా? అయ్యో! ఎంతటిది నీదయ! చిరంజీవిగనుండుమని కేలెత్తి యాశీర్వదించెదవా? వలదు - వలదు. తండ్రీ! వలదు, ఇఁక నేమనను. మననిచ్ఛయింపను. మననేరను (అనుచుఁ గ్రిందఁబడి......మరలలేచి) ఏదీ! నాతండ్రి యాకారంబెటుపోయెను? నేనెంత కృతఘ్నుఁడనైతి. ఉపకారస్మరణ మించుకైనను లేదాయెనే? నేనెంత క్రూరకర్మ మొనరించియుండిన నవియన్నియును మఱచి నన్నాదివించిన దయామయుని మహామహిమ యెంతకొనియాడినను దీరదుగదా? చేయునదంతయుఁ జేసి తండ్రినిఁ జంపి కర్ణాటకరాజ్యలక్ష్మి నిఁదెంపి యిపుడు పశ్చాత్తాపమొందిన నేమిప్రయోజనము? అయ్యో! ఇంతటి తెంపరితనమునకానారి యామహామారి కారణమాయెగా? అయ్యో! పురుషుల గుణశీలములను త్మాధరములకు వజ్రధారలగునుగదా నారులవీక్షణాంచలములు? యశస్కాములగు శూరుల కీర్తిచాలానిలవ్యాళమై పరిణమించునుగదా తరుణుల కీల్జడ?

అకటకటా! మానవుల వివేకపాకసుకృతవ్యాపారసారంగ శార్దూలములుగావా జవ్వనుల రూపమ్ములు? అరిషడ్వర్గప్రధానసాధనములుగావా వనితల వలపులు? అవివేకులపాలి యజ్ఞానపావకేంధనములుగావా యువతుల బయకారిచేఁతలు పురుషుల భవకర్మజాలవర్ధనములుగావా స్త్రీలవిభ్రమ వికారములు? పురుషుల పుణ్యమార్గావరోధనములుగావా కరియానల గమనములు? పురుషుల విద్యాధనార్జన సాధన నిగళబంధనములుగావా మత్తకాశినుల చిత్తవృత్తులు? అకటకటా! ఇవియన్నియు నెఱిఁగియు మదాంధుఁడనై యపరిమిత దౌర్గత్యాంధతమసపటలింబడి దారిగాననివాఁడనైతిని. ఏమిసేయుదును? మరణంబురాదే? సమస్త జీవకాండములను ఖండించి దండించు యమదండమా! ఈపాపాత్ముని దండరావెఱచితివియా? మదమత్త జీవాళిపాలి కాలానలమగు హరశూలమా! పాపాలవాలమైన నాశరీరము గ్రుచ్చిగ్రుచ్చి హింసింపవేల? సురారాతివ్రాతజీవనవిపాటనదక్షమగు వజ్రాయుధమా! ఈక్రూరకర్ముని గని యోర్చితివేల? అనలచంద్రార్కధనదతీక్ష్ణతమశస్త్రాస్త్రములారా! మీకు నేనే యుపకృతియొనర్చితి? నాపై నింతటి దయఁబూనితిరే? హా! హా! ఏమిచేయుదు? నన్నెవరుజంపరే? పాపికళేబరమునంటఁ గూడదను భీతికాఁబోలు. నేనిలువంజాల. లోకంబెల్ల బంగరమురీతి గిరగిరఁదిరిగెడు. మిన్నుపైఁబడినట్టయ్యెడు. అయ్యో! దేహమంతయు దావానలజ్వాలల దందహ్యమానమై నిలిచినచోట నిలువనియ్యదుగదా? ఉదరమునఁ బదును ములుకులకొట్టునిడి తిప్పినట్టు కడుసంకటమయ్యెడు. ప్రళయకాలాభీలదుర్దాంతదుర్వారవహ్నిజ్వాలల సైఁపనగునుగాని యీబాధ దుర్భరము. నిష్ఠురనిర్ఘాతసంఘాతపాతజాతవేదన సైఁపనగునుగాని యీనాబాధ దుస్సహము. కల్పాంతసమయావిర్భూత ఫాలలోచన ఫాలభాగానలసహస్రమునైన భరింపనగునుగాని యీనాబాధ

మర్మరము. కాకోదరలోకేశ ఘోరఫూత్కారసముద్భవ తీక్ష్ణకాకోలకీలాశతంబులు మ్రింగి సైఁపనగునుగాని యీసాబాధ దుర్వహము. ఆహా! ఎటుసైఁపుదు (అనుచు దేహమంతయుఁ బట్టి చీల్చికొను వానిరీతి నటించి క్రిందఁబడును.)

ఆషాబి.—

కం ॥ అలకయుఁబలె, నిల నిర్జర
నిలయముబలె, సంపదాళి నిక్కుచును హుయాల్
గులుకుచు వెలసిన విద్యా
నిలయము లయమయ్యె నొక్క నిమిషములోనన్.

మహాత్మ్యదీ ర్ఘలనుగని మలకలని యెగతాళిగఁ బలుకుచున్న హిందువుల కులుకిపుడుగదా తుదిముట్టెను! క్షేత్రంబులలో నీవిద్యారణ్య క్షేత్రమఁట యుత్తమోత్తమము. నగరంబులలో నీవిద్యానగరంబఁట యుత్తమోత్తమము. విద్యాస్థానములలో నీవిద్యా పట్టణంబఁట యుత్తమము. రాజులలో నీవిద్యానగరాధీశుఁడఁట యుత్తమోత్తముఁడు. ఔరా! ఈహిందువుల పొగరుపోతుతనము! ఇంచుక కలిమి వచ్చినతోడన గర్వించి కన్నులుగానక తిరుగువారు కదా యీహిందువులు? మానినీత్వమున మించిన మానినిని నన్ను సభలో నవమానపఱచిన ఖలుఁడేడీ నేఁడు? శిరము పుడమిపైఁ దెగఁబడిపోయెనుగదా? ఇంతయొనరించితినిగదా యబలనగు నేను! జనకుఁడనియైనను సరకుసేయక నాకైయింత ఘోరకృత్యము నొనరించిన సాహసునిఁగని పొగడి పరిరంభణ సుఖంబునిచ్చి ప్రశంసింపవలదా? ఆధీరుని మాటలాడించెద (అనుచుఁ గ్రిందఁబడియున్న పటాణివద్దకుం బోయి వానిం జూచి భీతినటించి)...ఏమీ! వీనిసౌందర్యాకారంబు సంపూర్ణంబుగ మాఱిపోయినది? ఈధీరునకింతటి వికారాకారంబెటు సమకూరె? దేహమేల యింతగఁ దాఱినది? (అను

చు మేనంటి.) ఏమీ! అగ్నిజ్వాలలంబడి మండులాగు దేహమంతయు మరిడుచున్నదియే? అచ్చెరువుగ నున్నయది.

(పటాణి మూర్ఛదేఱి లేచి నలుదిక్కుల దృష్టిసారించి ఆషాబీనిఁజూచి)

పటాణి.— దుర్వారమరిత్ర్వాతనితాంతతాంతయగు భూదేవీ శిరోభారంబు తగ్గింప నారీరూపంబున ధరకువచ్చిన యపరావతార మారీ! నాశరీరమెల్ల నేకాహుతిగ దిగ్రమింగుము. రమ్ము, నిఖిల భూలోకవ్యాపక కలుషవాతూలానలమై యిలను గలికిరూపంబున సంచరించు మాఱటమహామారీ! ఈకల్మష శరీరుని నిట్టనిలువుననిలువెల్లఁగాల్చి బూడిదచేయుము. దురాశాపిశాచావేశనివాస శరీరముల నాహారముగఁ దినుటకై నాతిరూపంబున వసుమతి సంచరించు పెనుభూతమా! ఈనా తనువునుఁ దనివితీరఁదిని సుఖమొందుము. దూరమున నిలిచెద వేల?

ఆషాబి.—స్వగ. (ఏమియిది! వీఁడు నాప్రాణప్రియుఁడైన పటాణి యుండునా? కాక భండనమ్మునఁ బ్రాణమ్ము వదలి భూతరూపమ్మున భువిసంచరించు పురుషభూతమా? నేధైర్యంబు వదలక పలుకరించెద. (ప్రకాశముగ) ప్రాణకాంతా! ఏమి యటుమాటలాడెదవు? నేను నీప్రాణప్రియ ఆషాబీనికాదా? అంతలో మఱచితివియా? ఏమి యీ యాకారవికారము?

పటాణి.—(హెచ్చరికఁదెచ్చికొని కోపమున.) ఓ హద్దుమీరిన గట్టువాయి పలురాగా! మగవారి డెందములు బల్వగలఁ బొగలఁ జేయు జగరాగా! ఓ మండూకస్వనఫణీ! అంకెకురాని జంకెతా! ఓ రచ్చలకెక్కి మచ్చరము పెచ్చుపెఱిగిన పచ్చిరకసీ! ఏల నా సరసఁజేరితివి? వెడలిపొమ్ము. మఱి యేరాజ్యము మూలముముట్ట దహింప నెసరుఁబెట్టఁ జూచెదవు? కామాతిలోలుపుఁడనై, మద్యల [illegible]లోలుఁడనై, పంచశరశరపరంపరాహత విశీర్ణస్వాంతుండ

నై, లజ్జాభయ ధర్మంబులు విడిచి మరల నీవిషసంకలితవాక్కులు వింపనని తలంచితివియా? అటులెన్నటికిని దలంపకు. వివేకభ్రష్టుండనై తరుణీరూపంబున నగపడిన బంధురతృణపరివృతాగాధ కూపంబునం బడితి. మరలనటులం గెడపం జూచెదవా? అటులెన్నటికిని బడను. "పొలంతిదావవహ్ని పురుషుండాజ్యఘటంబను" పెద్దల నుడి పెడంజెవినిం బెట్టిన ఫలమిపు డనుభవించుచున్నాడను. అవారిత సంతాపశోకకర్శితుండనైతిని. నీనుండికదా నాకిన్నిసంకటములు సంభవించె? నీమాటలు వినకదా నాజనకుని కంఠంబు నాచేతులార నేదెగనఱకితి? నీనుండికదా యాకర్ణాటకలక్ష్మికిన్ని పడరాని యిడుమలు వాటిల్లె?

ఆషాబి.—ఏమీ! పురుషవర్యా! ననునిందింప సాగితివి? వెనుక జరిగినదంతయు మఱచితివో? వివరంబుగం దెలుపనేల? తత్వమైన యొక మాటవినిచెద. నీవు నన్నుపవనంబున దర్శించినపుడేమియాడితివి? ప్రథమమున సుమా? మహమ్మదీయుల లోకకంటకుండుగనున్న యీరామరాజును జంపెదనని ప్రతినపట్టినానని నీవు పలుకవా? అది రహస్యమని నీవు నుడువవా? భామినీ సుల్తానులవద్ద ప్రమాణముచేసి వచ్చితినని నీవు పలుకవా? ప్రారంభమున నీవీభంగిం బ్రతిజ్ఞ చేయుమని నేనిన్నుం జేరేచితినా? నన్నేల దూషించెదవు? నీ మానసగుండమున రవిలినవహ్నికి నేంగొన్నియింధనములు చేర్చితి. అంతకంటె హెచ్చునేనేమొనరించితి? ఆలోచింపుము. తెలిసినిన్ను నీవు దూషించుకొమ్ము. నీబుద్ధిని నీవు నిందింపుము. నీకర్మమును నీవు దెగడుము. నన్నేల దూషించెదవు?

పటాణి.—(ఇంచుక యాలోచించి) భామా! నిజమాడితివి పూర్వాపర విచారంబుమాని పలువిధముల నినుదూషించి మంతొనర్చితి. ఈపాపబుద్ధి నాహృదయంబుననే యుద్భవించెనుగాని

యంపలకు నీవు కారణముకావు. (ఇంచుకసరసంజేరి.) మగువా! బల్వగలం బొగలుచున్నయది నామానసము. అయ్యో! మొగమేల యటుద్రిప్పితివి? విశ్వాసఘాతకుని, స్వామిద్రోహిని పితృహంతను జూడరాదను కారణముననా? అయ్యో! నేనేమిచేయుదు? నాకెవరుదిక్కు? ఆదరంబున ననుంగని పలకరించువారెవరు? జననభూమి వదలితి. జననిని వ్యసనమునం గెడపి చంపితి. జనకుని కంఠంబు నాచేతులార నేనే తెంచితి. ఇట్టి నాజననంబు గనినవారెవరు నన్నాదరింతురు?

ఆషాబి.—(స్వగ వీనిని దారికిదెంచితి) ప్రాణకాంతా! పలువిధముల నీవేల యిటుపలికెదవు? ప్రారంభముననుండియు నీవు పొరంబడుచున్నవాండవు? ఆరామరాజు నీతండ్రికాడు. ఎన్నటికినికాడు. కష్టకర్ములు విభ్రష్టవివేకులై దుష్టానమున నబలలను బలాత్కరించిన మాత్రమునం దత్ఫలానుభవులు స్త్రీలగుదురా? ఇది శాస్త్రసమ్మతమా? ప్రాజ్ఞులమతమా? ఇంక మహమ్మదీయుల మతమునం బెఱిగిన శూరునకు విగ్రహారాధకుని భంజించుట మతవిధికాదా? శత్రువుల చతుర్విధోపాయమ్ముల సంహరించుట తప్పా? ప్రపంచ సమ్మతంబగు మనమతమునకు మహదుపకారంబొనర్చి పౌరషంబుచేఁ బూజ్యుండవగు పురుషవరేణ్యుండు నీవీకీతిం బరితపించుటయొప్పగునా? మెప్పగునా? తప్పు - తప్పు. నీపౌరుష కర్మఫలమనుభవింపుము. లెమ్ము.

పటాణి.—మోహనాంగీ. నీవచనములు యుక్తియుక్తములుగనున్నవి. ఐనను నాకేమో యూహింపఁగా రాజ్యాభిమానంబు పోనటుల హృదయమునం బామకొన్నది. కారణమేమో తెలియదు.

ఆషాబి.—హృదయేశ్వరా! నీవీదేశమున బహుకాలముననుండిన యభిమానము నిన్నిటుల పెరరేచుచున్నయది. కానిమ్ము భామినీ సుల్తా

నులంజేరి వారిచే గౌరవాధికారంబునంది యీకర్ణాటక రాజ్యా మునఁ గొంతభాగమైనను పరుగిడిన హిందూరాజబాలకునకు నిప్పింప యత్నించుము.

పటాణి.—(ఆషాబినిగాఁగలించి) యువతీ! నీవెంత యుక్తివంతురాలవే? నీబుద్ధినెంతకొని యాడినను దీరదుకదా? నీబోధించిన హితమువశ్యానుసరణీయమ్ము. అటులొనరించెద. ఈజీర్ణకర్ణాటకలక్ష్మికినై కుందనేల? ఇదిహిందువుల దుష్కృత్య కర్మఫలము. ఇదియాంధ్ర కర్ణాటక ప్రాగ్భవాగమ కర్మఫలము.

సీ॥ ఘోరాటవిగనుండి కుందెనుగొన్నాళ్లు కర్మఫలంబదికాదె? కాంత!
విద్యానివాసమై వెలసెనుగొన్నాళ్లు। కర్మఫలంబదికాదె? సకియ!
సౌభాగ్యనిలయమై సొంపారెఁగొన్నాళ్ళు। కర్మఫలంబదికాదె? తరుణి!
ఇంబఱియొకనిమిషంబులోఁబాడ్వడెఁ కర్మఫలంబదికాదె? చెలియ!

గీ॥ మరల - కర్మఫలాధిక మహిమఁజేసి
సకలవిద్యాభివృద్ధిని - సంపదాళిఁ
గనుచు -నీపట్టణంబిలఁగాంతిమీర
మున్నుకన్నను మిన్నయై ముదముగాంచు.

ఆషాబి.—నాథా! మనమీ పాడుపట్టణంబున నిలువనేల? కామలాపురముఖాజేరి యందున్నభామినీసుల్తానులను సందర్శించి మనపరిణయంబునకు వారి యనుమతినిగొని సుఖంబున నుందము. రమ్ము.

పటాణి.—మంచిది పోవుదము.

(నిష్క్రమము.)

నెం ......
తేది ......

END OF TITLE